

ВИТЕЗ

ДЕСПОТА СТЕФАНА

ПРИПОВЕТКА
ИЗ СРПСКЕ ПРОШЛОСТИ

ПОКЛОН
СВЕСЛОВЕНСКЕ КЊИЖАРНИЦЕ
Београд - Поенкареова ул. 36
за награду ученика школске
1931/32 године

ИЗДАЊЕ
СВЕСЛОВЕНСКЕ КЊИЖАРНИЦЕ
М. Ј. СТЕФАНОВИЋА и ДРУГА

I.

Два срца.

Давно је то било, врло давно, што ћу вам сада да испричам.

Колико је времена од тога доба прошло ни кам на камену не би се задржао...

И дворови и замкови високе српске господштине и властеле претворили су се у прах; само по гдекоји изданак те дивне прошлости стоји као помен величине и сјаја моћне и велике српске државе...

Па и он није усамљен — и он је обавијен горовитом маховином: као да би скрио потоњим коленима српскога рода тај дивни помен срећних дана...

Зла је коб постигла Душанову државу на пољу Косову. Пропала је државна самосталност, прохујали су и српскоме народу дани среће, дани живота...

Тамни вео обавио је обзорје његова неба. Душу му је, као тешка мора, притискивала помисао на тако лепу и милу прошлост...

Први дани после поразне косовске битке прођоше у највећој тузи па и бризи, да се очува оно мало земље, што оста, по Лазаревој смрти, његовој деци: Вуку и Стефану.

Нестало је оних лепих дана из сјајне влада-

вине Немањића. Натмурено јесенско небо било је тако тужно.

Нестало је Душана. И српски се народ питао:
„Беше ли то само сан?...

„Беху ли то само најдивније слике, које је икоји дотле разум могао величанственије створити?...

„Нису ли то само слике маште, које се стварају пред уображеним погледима?“

„Да, то је био тако леп, заносни сан, који је предсказивао ужасну јаву...“

Тако би опет одговарао себи ојађени бедни народ.

Па каква је истом жалост морала наступити! Душан је умро, царство је нестало.

И она силна држава, коју је могао створити само један ум, као што беше велики, Душанов; она држава, коју је уздигла и оснажила само једна снажна мишица, као што је била силнога цара — тако је тужно морала проласти...

И оној великој и моћној царевини, зар јој је могло само пет деценија уништити моћ, потамнити сјај?...

„Вукашине“, проклињао је народ, „проклето ти и племе и колена!“

Па би се онда повратио у своме гневу и клицао:

„Марко, Марко, токај свога оца!“

И сви су кајали грех и сви су се светили за нанесене неправдом болове. Али узалуд; опака је смрт корачала све ближе и ближе. Народ је морао пропасти; и пропао је...

Душан је умро; али је цара опет било. Смрт и Деволи нису однели са собом и достојанство. Али Душана, Душана није више било. Још је живео један цар — али не више и умни државник и моћни император...

Урош је дошао као бледа сенка иза сјајне светлости.

Тешким корацама, бледа и увела лица, с погнутом главом, корачао је млади цар — наследник кроз своју државу, у пратњи подлих и лицемерних доглавника и краља Вукашина...

„Где нестане онога величанственога лика, оних ватрених очију, оних снажних мишица у којима се лако покретао оштри мач и водио на све стране храбре чете?”

„Да, где нестане тога дива, којим се поносио српски народ, који је задавао страха његовим непријатељима?”

Тако се питало тужно срце остављене немоћне сирочади.

Залуду беше плач, залуду дозивање.

Урош је био слаб; Вукашин силан, славољубиви краљ. Осећао је, да је моћан; зато је и ценио себе и величао свој дух. Замишљао је, да је Бог, који може бити величанствен само онда, ако му буде златна круна ресила главу; душа му је пламтела славољубљем...

Српски се народ није могао дуго поносити својом величином; било му је суђено да још трпи, да се опет пати и мучи.

Умро је и последњи цар.

Рана је смрт нашла и слаба, нејака Уроша кога је отправила у хладан гроб. Круне је нестало; Вукашин је ликовео.

Па и то није дуго трајало. Маричка битка закопала је у гроб све, па и наде некрунисана краља Вукашина. Он је много замишљао; али му је конач украсио дело. Вукашин је пао — пала је и држава...

Турци су продирали: врата им беху сва ши-
ром отворена, пролази слободни.

Цео је народ стрепио; обузимале су га црне
слутње. Осећао је да му грози велика опасност.

У држави постадоше државе. И свака од
њих хтеде да ликује над другом, да јој господари,
да буде старија, — а да се то постигне, морало
се извојевати борбом. И оне су се међу собом
бориле, а извесна пропаст корачала им је тако
нагло у сусрет.

Али је небо ваљада тако хтело, да се уни-
ште у једноме само тренутку све лепе успомене
на минулу прошлост — и допустило му је, да, у
не тако светлој садашњости, надањем очекује
бољи живот.

И српски је народ још живео и надао се...

Новобрдски и мачвански господар, кнез Ла-
зар Хребелановић, Припчевић, човек већ у година,
постао је сада, после Уроша, државним стубом.

Он се примио те свете дужности: да уздржи
барем народ од неизбежне пропасти, ако не би
био кадар, да му поврати пређашњи сјај и пре-
ђашњу славу.

Тај га је свети задатак, који је ставио сам
себи без икаквих грамзљивих интереса, стао мно-
гих жртава; али је он то све мирно подносио.
Та он је тако љубио Немањин дом.

Лазар је бранио себе; штитио и очински се
бринуо за остављену земљу. Па ипак сваки на-
пор, сваки труд био је залудан; све није могло
ништа помоћи.

Вук Бранковић се родио само зато, да на
Видов-дан на Косову падне Лазар, држава и с
њима све...

Да, Лазар је пао; Вук остао. Али и српскоме
народу нестале слободе.

Као светац је умро : као муж је оставио своју племенитост и узвишеност.

Племенита, мудра, достојанствена и лепа удовица, кнегиња Милица, са своја два сина : Вуком и Стефаном наследила је кнежев престо и Лазареву земљу,

Лепота је задивила Бајазита и умилостивила његово деспотско срце; њену је мудрост обожавао народ.

Она је сада схватила свој положај; и жртвовала је све — само за љубав и спас своје домовине.

Новоме султану поклонила је све : лепу кћер Оливеру и своју верност. Тако је морало бити да се само очува земља и одржи престо; и она га је сачувала и одржала.

Као мудријем, достојанственијем, озбиљнијем, ма и млађем, Стефану, пала је у део Србија — да влада уза своју матер.

И млади кнез Стефан Лазаревић владао је мудро и по вољи својих поданика, али не и по вољи свога брата Вука.

После онога несрећнога удеса и пада српске државне самосталности на Косову од 15. јуна 1389. године, могле се зар породити мисли неслоге и раздора; мисли, које би поткопавале и подгризале корен новој држави, по Бајазитовој милости!

Нови султан турски био је ипак милостив. Он је ценио и уважавао побеђена противника свога. Он не хтеде уништити и последњу ту наду српску; он је још узвисио и потхрани. Кнез му је био веран и они су се узајамно пазили.

Народ се српски храбрио и почео мало по мало заборављати на видовдански пад. Почела

му се указивати нада на бољи живот; изгледало је као да му се осмејкује срећа...

Али тако нису хтели сви.

У имену Вук XIV век хтео је да да човеку све што га понижава, што му убија човечански углед.

Бранковић Вук је изневерио свога господара, свој народ; Вук Лазаревић је у најодсуднијем тренутку напустио свога брата.

Он је мутио дане среће, која се потајно осмејкивала српскоме двору; угрожавао је живот српскоме владару својим одметањем.

Он, Вук, обећава турскоме султану безграничну послушност и сву земљу, само да му овај да помоћ својих војника против свога брата. Заклиње се, да ће попалити и опленити братовљево земљу — ако му деспот не би испунио злострасти и уступио му део већ раскомадане и обеснажене српске државе.

Али божје провиђење не остаје ником дужно; његова је казна ужасна.

Смрт, заслужну карактером свога живота, доживео је у кланцима Балкана, од мача онога истога народа, коме је био понудио своју осветничку десницу противу свога брата...

Вуково одметање и упади султанових бегова и паша узнемиравали су нови, тихи живот српскоме народу.

Тада су покушавали његови синови да задрже моћ и навалу османлијску жртвујући све: па и најмилије свога срца.

Нека је вечита слава тим див-јунацима! Јарко сунце ће се весело осмејкивати на помен тих витешких имена.

Вечан помен прадеду Гојку Предраговићу,
деду Војину Гојковићу, његову сину Радославу и
сину овога Владимиру!...

II

Онде где се и последњи огранци високе Шар-планине стрмо спуштају косовској равници, а с друге је стране додирују громадне стене Црне Горе, ту, између Плуња и Гњилана, с леве стране реке Ситнице, дизао се у плаветно небо величанствени замак великога војводе Оливера Златковића

Још у времену срећне владавине светога краља Милутина сазидан је и подигнут. Судбина народа била је и његова судбина. Кад је народ био срећан, био је и он срећан; кад је народ почео падати, клонио се и он своме паду. Била је само једна разлика између њега и државе: што су њихове границе и зидине остале трајне до последњих времена а у српској се држави мењало и једно и друго.

Зидан је да у времену сјаја буде украс, а у времену опасности сигуран штит.

С леђа се ослањао на Црну Гору, а с преда га је додиривала река Ситница. Са леве и десне стране штитили су га дубоки опкопи.

Около замка протезало се платно и дизало у висину од десет метара. На одмереним растојањима по платну биле су подигнуте куле за одбрану стрелаца и копљаника.

Главни улаз и излаз у замку био је преко покретних мостова, који су били подигнути на реци. Од освитка зоре, па до заласка сунчева,

били су спуштени. У ванредним само приликама били би склопљени. Начелник страже имао је на себи дужност, да се брине о њима; морао их је повремено обилазити, као и друга утврђења. Чим сунце зађе за висока брда, труба би огласила да је време да се мостови подигну.

Из средине замка, па до прелаза прве косе Црне Горе, једно пет километара дуж гњиланског пута водио је зидани лагум испод земље.

У замак се улазило, као што смо већ напоменули преко Ситнице. Ту на средини предњег дела платна била је подигнута Главна капија од тешка гвожђа. Иза ње, одмах на другој, унутрашњој, страни платна била је Мала капија од дебела растова дрвета, окована гвожђем.

Још је један излаз био на оној страни, према планини. Али је он био увек затворен. У случају само велике опасности кључар би морао стајати крај њега.

На другим двома странама, у унутрашњости платна, био је по један мали излаз; они су служили у обичноме свакодневном животу; изводили коње на пашу и пролазили у платно. Између зидова платна био је велики простор и ту би се војници вежбали оружјем, надбацивали каменом, вежбали коње ратним вештинама и играли се разним витешким играма.

Од времена свога постанка у замаку је била увек посада до сто педесет људи, које копљаника, које пешака стрелаца и једно педесет копљаника, коњаника у тешком оклопу. Цела је посада била у рукама управитеља замка, и он ју је распоредио по потреби.

Замак се састојао из неколико зграда. У средини је био двор, сазидан у византијском стилу.

На углу двора, према источној страни, дизала се Кула видарница, са које је био прегледан велики део простора око замка. На њој је био сунчани часовник. Свакога сахата излазио је начелних страже горе на кулу, проматрао би околину, не би ли видео чега сумњивога.

Засађени вртови и дивни перивоји препуни милином били су под негом госпође Ане, сунчуге великога војводе. По алејама су цветале руже, а по крајевима алеја бокори карамфила.

У сред цветних вртова плавило се тихо језеро, у чијој се дубини преливаху корални пужичи; а мале би рибице, којих је било у свима бојама, пловиле весело по њему тамо-амо.

Одатле па према северу, све до краја платна, водио је узани пут, присут ситним песком. У крају њега, са обадве стране, расле су високе јеле, а свршавао се шумицом стародревних, дебелих храстова, који су мамили у свој густо хлад и приповедали прошлост од првих својих дана.

У њима је било урезано име и Немање и Светога Краља, и слепога Дечанскога и великога Душана и зборили су о негдашњој њиховој слави.

Кроз ту шумицу историјских спомена протицао је малени поток, који је весело жуборио своју песмицу; радовао се, што је могао у себе примити толико тешких уздицаја, још више поздравних и умилних речи. Обилазио је око платна и прилазио Главној капији. Ту, на утоку своме, молио је Ситницу, свој вечити дом, да га прими и у својој дубини прикрије све успомене и тајне од толиких времена...

Пред двором се зеленили борови и крили лепу алејицу нежна и значајна поменка. Он се лепо плавио, као плаво небо и био дивнији од

звезданог сјаја. Ђутао је и радовао се, ако би га узабрала нежна рука и нечујно му прошапутала: „на векове.“

Својим згодним положајем замак је могао издржати дуготрајну борбу.

На уласку иза Главне капије била су уре-зана два орла, који су у својим кљуновима држали развијен бели крин. То је био знак и грб Оливерове племићске породице.

Некада је овај замак био у рукама силнога и моћнога цара Душана, још раније, његова оца Стевана Дечанског, а зидао га је краљ Милутин.

Слепи краљ предао га је војводи Пријезди Влатковићу, као прилог уз управу над гњиланско-плуњском области. И када је Душан ступио на очев престо, пошто је овога оборио, потврдио је у истоме звању и са истим правима опет војводу Пријезду.

Млади је краљ имао за то разлога: јер је желео да за себе придобије стара властелина, који је раније био помирљив у размирици оца и сина — краља и престолонаследника.

Баш оне исте године, кад је у Неродимљи умро краљ Дечански, на три дана раније, лицем на светога Архангела Михаила, 1331. године, родио се војводи Пријезди син Оливер.

До своје шесте године провео је Оливер на двору свога оца; те га године, приликом свога венчања са Јеленом, сестром бугарског цара Александра, 1337. Душан посла у манастир Високе Дечане калуђерима на васпитање.

У манастиру је провео шест година. За то је време учио црквене предмете и научио грчки језик. 1343. године узме га Душан на свој двор, за пехарника.

На краљеву двору вежбао се Оливер у ратним играма и вештинама; учио је јахати и борити се мачем.

На годину дана пред проглас царства, 1345. године, војвођа Пријезда се разболи и падне у постељу. Оливер о томе није још ништа знао. Обољелом пак војводи било је тешко, јер је био сâм; те које туга за скоро умрлом женом својом, а које опет брига за сином, бивао је сваког дана све слабији.

У првим Душановим ратовима славе Пријезда је верно послужио своме господару; и Душан је имао то на уму.

Исте те године, лицем на Спасов дан, одликује га Душан титулом „Великога војводе“ и поклони му замак са околним пределом.

Са Душановим клисаром, који је Пријезди донео ту вест, био је и Оливер. Радосна та вест утицала је много на оболела војводу, а сина је још више изненадила и застрашила очева болест.

Велики војвода Пријезда напрезао се да се покаже што здравији, да само развесели свога јединога сина, коме је поклонио сву своју родитељску пажњу и љубав. Преко клисара заблагодарио је цару; Оливер је остао још неко време код оца.

Болест се почела погоршавати, и није било више никакве наде на оздрављење. По највећој зими, у најгоре доба године, морао је Оливер опет долазити у очев замак.

1347. године, на Сретење Господње, на синовљевим рукама испустио је своју добру душу велики војвода Пријезда. Последња му је реч била на издисају:

„Поштуј цара; служи верно свом господару.“

Оливеру није било ни пуних шеснаест година, кад се, после очеве смрти, повратио у свој замак после шестогодишњег службовања на царском двору. Али је био развијен и снажан; до крајности озбиљан, одлучне воље и непоколебљива карактера. И оправдано је мишљење двора и цара, да му се може поверити управа. Са свима правима наследио је свога оца.

Душан је веома волео Оливера; а овај му је опет био безгранично веран. Цар му је указивао почести; даривао му звања и достојанства. Тако је Оливер имао велика утицаја на Душанову двору.

Приликом прогласа царства на Ускрс, априла 1346. године, био је покојни војвода Пријезда постављен за полунезависна господара гњиланско-плуњске области, те је тако и Оливер био скоро самосталан у својој управи.

Те је исте године, 1346. установљен и орден Св. Стевана. У првоме реду од оних, којима је био намењен за државне услуге, био је награђен и Оливер. Доцније, пред саму цареву смрт, постане царевим саветником.

Тада му је могло бити око двадесет и четири године.

Цару је било веома угодно што је могао учинити срећним свога најбољег пријатеља и најватренијег приврженика, понудив му руку далеке неке своје рођаке, кнегињице Ане, кћери арбанскога војводе Прељуба.

Оливер је одговорио љубави лепе Ане. Било му је двадесет и две године када се венчао са петнаестогодишњом кнегињицом. Они су се вољели, живот им је био срећан и ниједан тренутак незадовољства није им помутио њихову тиху срећу.

Често би пута одлазио цар Душан из Призрена са лепом својом супругом, царицом Јеленом, у лепо гњилански предео, у Оливеров замак. Госпођа Ана била је сушта доброта, а при томе и довољно образована, те је била у великој љубави код царице.

То би били за Оливера највеличанственији тренутци кад би га цар удостојио својом високом посетом. Душану и његовој лепој Јелени ласкало је понашање великога војводе, јер је овај знао водити њиховим жељама и вољи.

На велику своју жалост Оливер је доживео и смрт великога цара. И од тада је био врли заштитник нејака престолонаследника Уроша.

Био је велики противник странке Краља Вукашина Мрњавчевића, царевог намесника; а свим могућим средствима потпомагао је још малог господара, Лазара, који је опет био велики пријатељ последњем Немањићу. У дубини срце је мрзео је Оливер на осиљену и обезглављену српску властелу и живо нападао и осуђивао њихове неправедне поступке.

Док је Урош био још у животу, Оливер му је био потчињен и помагао му у свакој прилици. Чим се угасио живот и последњем цару, сваки је властелин хтео да буде самосталан. Тада је и Оливер осећао, да он има на то понајвише права — јер је већ био полунезависан господар — и прогласи се сад за потпуно самостална и независна; али је ипак помагао кнеза Лазара. Пошто је Лазар постао главним господарем српских земаља, Оливер се није хтео цепати и показивати неповерење, јер је знао да у слози само лежи спас.

Оливер је дочекао и смрт кнеза Лазара и доживео велике промене у, негда силној, српској држави.

* * *

За великога војводу Оливера и госпођу Ану била је највећа радост и срећа, што их је Бог усрећио својим анђелком, златном јединицом Зораидом. Слали су небу и тихе и побожне молитве, благодарећи Богу и учинили угодне милостиње. Она их је веселила у данима туге и бола за минулим овим сјајним временом; а они су њој говели у њезиноме младалачкоме животу.

Али је наступило озбиљније време; и Оливер се морао бринути за све.

Борбе око престола, одметање властеле од владалачког дома, непријатељски нападаји, све је то учинило да на његовом, високом, државничкоме челу, оставе боре трага дубоке збиље и тмурности. Али при свем томе он је био још снажан. Његов величанствен узраст и седа коса давали су му достојанствен изглед.

Косовски бој затекао га је већ, као старца. Али га је ваљда провиђење божје сачувало од непријатељевог мача, зарад лепе Зораиде.

После Косовског боја дошао је на престо Стефан, син Лазарев, с мајком кнегињом Милицом. И овоме новоме владоцу српскоме Оливер је био веран и наклоњен. Често му је пута помагао својим очинским разложним саветима и бринуо се за његов престо. Али сам је морао настајати, да очува своје баштине од азијске поплаве.

Гњилан, Плуњ са околинама, па све до Куманова и круг од Призрена до Неродимље, било

је у рукама Оливеровим. Те су земље биле баш на ударцу Османлијама и он их се морао добро чувати.

И Оливер и Ана попустили су већ бремену дугих година. Великоме војводи у ово доба, кад наступа наша приповетка, могло је бити око седамдесет, а Ани од прилике до шесет и две и три године

Највећу им је бригу задавала Зораида. На њу су они обратили сву своју пажњу; а она је бујно расла и напредовала у крилу својих родитеља.

Рођена у дубокој већ старости својих родитеља, усред бурног оног времена, на неколико година пред Косовски бој, њени су родитељи у томе гледали највећи знак милости: да им име не би прохујало на ино, ма да и по женској крви, желели су, да им се одржи породица.

Према тадањим приликама, родитељи су васпитали Зораиду у своме двору онако, како само доликује кћеги богата властелина.

До дванаесте године учила се грчкоме језику; а у то је доба већ знала говорити с најобразованијим Грцима.

Двор Оливеров био је на ударцу грчким клисарима, који су ишли у деспотову престоницу, по политичким мисијама, па су обичајили готово сви, да се увраћају к њему као код позн-та и чувена српска великаша с јужне стране. Па би њему било зазорно, да његова кћи не би смела излазити пред њих. А и госпођа Ана, пореклом Гркиња, била је томе наклоњена.

Поред знања грчкога и српскога језика Зораида је радо читала побожне ствари; изврсно је знала ударати у цитру, јахати и борити се.

Грациозна и природно развијена лако је могла утицати силно на вољу младих витезова. Окретна, простодушна, мила лицм, могла је изазвати веома пријатна осећања у свакоме срцу.

Заиста је била дивна кћи великога војводе Оливера и госпође Ане.

Зар су многобошке богиње могле икада бити лепше од небесног овог анђела?

Злаћане су власи лепршале по пуначким плећима и спуштале у коврчицама до гипка појаса. Њима би се несташно поигравали тихи лахорићи и по беломе челу расипали би сићану косицу и покривали њоме густе наочнице...

Као две најсјајније звездице на тихоме, плаветноме небу, тако би трепериле њене очи оним звезданим сјајем светлих искрица, које зађу дубоко у душу и осветле дубину срца; па би се опет преливале оним божанственим небеским плаветнилом, које се само обожавати сме, као кад се на истоку појави зорин зрак, који плови по руменом плаветнику...

Лаки колутићи румени преливали се по бледоме лицу; а коралне уснице биле су тако лепе, као да су вечно шапутале: небу молитву, срцу срећу...

Поносита и умилна, љупка и достојанствена, с уздигнутим челом и заносним погледима, који би најстудније срце створили у топли плам...

Облик груди, које се одмерено таласале још не знајући за оне тешке уздахе, који доводе човека у највећа искушења — била је божанствена...

Још негда, од старина, сачуван је кип лепе Ладе, дивне богиње. — О, зар би било вајара с најфантастичнијом идејом, који би и покушати

смео, да у студноме мрамору уреже лик таког небесног анђела, као што је лепа Зораида!...

Нежне Византинке и поносите Венецијанке, које су односиле победу својом лепотом и поноситошћу, зар би могле надмашити ту небеску богињу?...

Три су већ године како је Владимир Предраговић на двору великога војводе Оливера Влактовића, у близини лепе Зораиде.

Зораида је била тако мила, а Владимир би њи нехотице уздрхтао, кад би се год сусрео с њеним заносним погледима...

3.

Владимир је био син сиромашна властелина Предрага.

Кад је плануо Косовски бој и Предраг је морао ићи као заповедник једнога одреда коњаника из војске великога војводе Оливера.

На Косову паде и он Владимир остаде без оца, с оболелом матером Јелисаветом. Али му након времена умре и мати — и он оста сироче; с мало градине али без игде икога свога.

Тада му је могло бити око петнаест година.

Према својим материјалним приликама родитељи су Владимира изобразили тако, да се са својом умешношћу могао кретати међу највишим дворским круговима.

Био је благе нарави, искрен и лако поверљив. Оштра, али умилна погледа, развијених мишица и крупна стаса.

Оливеру се допало Владимирово понашање; заволео га је и узео на свој двор.

Још раније за живота очева Владимир је из Плуња често пута одлазио у замак великога војводе и дружио се са малом Зораидом. Љубав се у дечијим срцима тако утврди, да њих двоје посташе нераздвојни пријатељи.

Тада би заједно трчали по зеленим ливадама за шареним лептирима и брали цветиће...

Или би ишли по вртovima; овде онде застали и разговарали се с тичицама и одговарали би им тихим песмицама...

А када би било тихо време изашли би из замка, сели у лагани чун и пловили испред платна по тихој Ситници. Он би јој тада говорио о чувеним јунацима и причао историју Тројанскога рата: о Ахилу и Парису и о лепој Јелени Менелајевој. Говорио би јој о патњама мудрога Одисеја и о безграничној верности његове Пенелопе.

Зораида га је слушала с највећом вољом; прекидала би га својим питањима, а он би јој на све одговарао, као стари зналац свих ствари.

Носио се лепо, не одвећ раскошно. На себи је имао увек плавичасте кадифене хаљинице, беле плетене чарапе и плитке ципеле; ретко је имао на ногама чизмице. Носио је везан огртач и самурски калпак. О бедрима му је увек висео мали сребрнасти ловачки нож.

Лако су они једно друго заволели; и кадгод би били заједно, били би задовољни.

Кад је Владимиру умрла мати Оливер га је тешио и позове га к себи на свој двор. Владимир радо пристане и ступи у службу великога војводе.

У прво време био је паж. Кад му се навршило шеснајест година, ступио је у ред витезова и постане Оливеров штитоноша.

За њега је био то најсрећнији дан, када

му је о бедра припасала позлаћени мач његова љубимица, лепа Зораида, и предала му киту најлепша цвећа у место лаворова венца. Био је срећан: јер је и он сада витез и служи великоме војводи и деспоту.

Али ипак тај најрадоснији дан у своје животу морао је пропратити горким сузама: ни оца, ни матере, ни сродника, да се заједно с њиме радују његовој срећи.

Оливер је осећао његов бол; хтео је да му буде место оца и благословио га је у име његово. Напокон, слатки осмејак на Зораидиноме лицу разгали му тугу и заборави на јад.

Благодарио је своме хранитељу и био му је одан и душом и телом, а у верност његову није могао нико посумњати. Служио га је као добра господара, а волео и поштовао као рођена оца.

Био је посве задовољан. На двору је био признат; родитељи Зораидини пазили су га као своје рођено дете и волели га. То му је и тугу заменило срећом. И Владимир је био срећан, веома и у свему срећан.

Владимир је љубио Зораиду, љубио је силно, љубио наивно; а она га је звала „милим сирочетом“. Њој је могло бити дванаест година, кад је он дошао на двор њенога оца.

Да ли је његово познанство с лепом Зораидом утицало на нов његов живот, или пак само великашки двор, то је била још тада тајна и за његову душу. Он је осећао лепшу срећу и тиху радост, после неизмерне туге.

У осами би тако често пута представљао њену слику пред својим очима, па би тада осетио, да му се душа зарадује и испуни неким тајанственим осећањима. Тада би се запитао: Откуда

то? Одговор би му био неко таласање груди; таласање оних пријатних осећања, што су само небу појмљива. Срце би му јаче закуцало, као да је хтело да одговори својим откуцајима његовим мислима.

Три су већ године на измаку како је Владимир у Оливеровој служби. И од онога нејака момчића, коме од родитеља не остаје ништа друго до поштено и чисто детиње срце и неко — сада постаде витез с истом душом, дивнија лика.

Висок и крупан, крепак; црних и крупних очију и дугих обрва; с дугом коврчастом косом, бледа лица, с неприметним наусницама — био је дика Оливерову двору, а међу друговима завидан лик

Постао је и озбиљнији и могао је лако добити о свему појмове.

Из замка је излазио врло ретко, још се ређе дружио са својим вршњацима. Једино му задовољство било јахање, лов и игра оружјем. У лов је радо ишао; али би и то само, ако је цео замак излазио. Зораида је била страсна јахачица, па би јој радо увек правио друштво. Бацање копља, гађање стрелом, било му је занимање по читаве сате преко целог дана.

Рано би у зору устајао; узео би какву црквену грчку књигу, понајрађе „Псалме Давидове“, читао, па би опет то продужио пред спавање.

По вртовима је брао цвеће и венце плео у част своје Зораиде, а она би правила китице и прислањала на груди.

Крај тихога, плаветнога језера, у алеји ружа, било је обично његово место. Ту би занимао лепу кнегињицу и у зрцаластом језеру огледали

би по толико пута звездано небо и дивили би се његовоме трептају...

И тако му је пролазило време. Ако би се велики војвода кренуо куда на пут, била му је дужност да га прати. Пут га тај не би никада веселио и тако би се радовао, кад је видео да је опет у своме двору.

Навикао је већ да се непрестано налази у Зораидиној близини, да се забавља њоме: у њеној одсудности било му је веома досадно; мало је говорио а осећао је да му је тешко. У ово последње време осећао је, да не може бити без ње; да осећа у души бол, не би ли је видео. О њој је много мислио.

И једнога дана када је тражио речи, које би могле задовољити његову срећу; речи, које би биле најмилије његовим уображеним сновима — прозбори и радостан и у страху од сама себе:

„Како је силно волим!“

Бледо његово лице за час се зарумени као да се застидео својих речи. Па ипак, осетио је да је то истина — и био је миран. Изгледало му је као да је тим тренутком, који је створио сам, постигао све; чинило му се као да је и његовом животу синуо чисти и светли зрак среће, зрак највеће радости.

Занесен дубоким мислима сневао је о својој срећи и стварао у своме заносу најдивније слике своје будућности...

Лепа кнегињица је сада друкчије мислила о своме животу, у заједници с Владимиром.

Пређе би била само задовољна ако би у игри с њиме провела по неколико часова; сада је била и срећна, ако је Владимир у њеној близини.

Често би пута седели у врту, а он би спустио своју пуначку, белу руку на њене злаћене власи. Тада би уздрхтао; то би и она осетила али није могла разумети. Тиха би јој румен облила бледо лице и указао би се осмејак среће, осмејак милине.

Прихватила би му уздрхталу руку обасипљући га својим умилним, сањалачким погледима. Он би опет задрхтао, а душа би му се заталасала најдивнијим осећањима. Другу би руку подигао нежно, као да се страшио да не повреди светињу својих идеала, принео би је њеним зарумењеним и успламтелим образима, милујући их, као зора небо, и у коралне би њене мирисне уснице упио свој дуг, страсни пољубак. „То је рај,“ мислили су обоје, и били су срећни.

Па ипак, њему се све ово чинило као сама неверица, као пролазни сан, који само оставља у сећању трага велика бола и неизмерне туге.

У последње време постао је веома неповерљив.

Он је њу љубио; али је сумњао, да и она њега љуби.

Те су га мисли мучиле. А када би га почеле узнемиравати он није имао довољно присебности, да се поврати у блиску прошлост и да се сети оних милих тренутака.

Једном приликом била је кнегињица Зораида удаљена од двора на кратко време, код својих рођака, у Кратову; кад се повратила, Владимир ју је замишљао као веома охолу властелинку, која је заборавила на сиротог племића.

Он је у истини сада само знао једно и веровао убеђењима: да му она доиста није ни наклоњена, а још мање, да га она може волети.

Сматрао је да је то немогућност, да она, кћи једног државника и великодостојника, кћи богатога властелина, да може волети једнога врло сиротнога племића, који осим своје части и мача, нема више ничега другог на овоме свету и који живи вољом њенога оца, вољом других свију.

Тако је он то себи представљао и веровао, као да је то варљиви, пролазни сан, а да га у вечности очекује преваром најгора судбина.

Он је не хтеде разумети. Помишљао је, да је она принуђена приволети му се, јер је одвојена од градске околине и усамљена у замку; а долазак многе господе и богате властеле, он није ни узимао на ум. Њеној је пријатности предпостављао образованост, да је то само извештачена хладна наклоност, пошто су већ од толико времена заједно у двору њенога оца.

Па опет кад би се састао с њоме друкчије би одмах осећао и друкчије мислио, упуштајући се с њом у најслободније разговоре; поступао је као са створењем, које доиста воли и љуби. И она га никад није прекорела за то, а ускратити ни помислити није хтела.

Ма да је била неискусна, Зораида је могла разумевати она осећања, која се буде у „царству љубави“ и разликовати љубомору од мржње. Она је лако могла увидети, јер се на Владимиру могло то брзо упознати, да је његова љубав према њој прешла у страсну љубомору. С тога му је често пута говорила о овоме или о ономе витезу, хвалећи га. Па би се онда слатко смејала његовој несхватљивости, што се и тиме могао стављати на тешка искушења.

Њему то није никако говело; појавила би му

се на мах у грудма завист, кад је морао помишљати, да она више воли другога него њега.

Па и крај свега тога њему је било допуштено, њему јединоме, да је обожава, обожава с надом. И то му није било довољно. Он је уобразио само једно, да га она мрзи и да је изложен њеноме подсмеху.

Како је био наиван!

— Зар је мало пута имао њену нежну руку у својој руци?

Зар је мало пута чуо оне силне и искрене откуцаје њезинога срца у грудма, на којима је толико почивала његова успавана глава?

Зар је мало пута обвио божански стас, за који би тренутак тисућу витезова уложили и живот свој?

Није ли зар ни толико пута осетио и удисао оне топле и мирисне уздахе њене анђелске душе?

И она је само ћутала и одобравала му све.

Али се њему чинило да се мора заборавити на те тренутке; био је неверљив — није хтео, није смео веровати у њено срце.

Он је њу тако силно волео, љубио до лудила. За навек је заборавио на свет и мислио је само о њој, о своме „доброме анђелу“ како ју он називаше.

Хтео је доћи до истине и за то је нашао средство: да и он окрене оним путем, којим је она врло често ишла. Зато јој је приговарао, да га она не воли; молио ју је, да му отворено изјави, шта осећа њено срце.

Али то није тако лако било. Зато се решила, да ћути — и на то му питање није хтела одговорити. Ако би он опет поновио, она би се насмешила и допустила му, да је сме волети. Мило

би се смешила, главу забацила и погледала сањалачким погледима, који више пута могу да искажу много више, но и саме речи. То је био њезин одговор; тим му је хтела исповедити своју једину тајну. Али њему није ни то било довољно; он то није разумевао, није хтео разумети; — радије је пристао да мисли, да га она мрзи...

А једне тихе, летње вечери, кад цветићи највише мире и пастири, крај белих у почивку стада, звуцима своје фруле прате песме младе пастирке, под веселим трептајем милиона небесних звездица, тихи је поветарац носио реч по реч из врта великога војводе Оливера: — две младе душе, на које се потајно, па и весело осмејкивао бледи месец с тихога, плаветнога неба, а кадкад би својим бледим сјајем зашао за врхове гора, да не буде сведок оних тренутака, који би га позивали на одсудну реч — две су се душе у заносу топиле у један једини осећај и слушање једног откуцаја два срца.

То беху Владимир и Зораида.

Нечујни шапат био је тако мио; идеали у младога витеза били су драгоценост у слатким речима његове чисте душе. Зборио је тако тихо, а откуцај срца био је још тиши, као да је хтео прикрити овај ноћни састанак искрене љубави...

И он је сневао. Врт му је био храм на небесним висинама, звезде блистале као златна кандилоца и искрице живота, као искрице с дрвета „љубави“, а око њих да поје небројени херувими, хор најдивнијих анђела; око њега као да је рај, у рају он једино створење, коме је Бог поклонио вечити живот љубави... Био је срећан. Његовим умилним речима био је једини одговор њезин уздисај.

Покушао је сада да да видљиви знак својој љубави.

И један само тренутак разори му тај дивни сан, одузе му срећу.

На уздрхталим његовим усницама лебдео је отисак његове душе, топио се и спустио га је на дивно њено лице, које се преливало у месечеву бледину и за час по час осветлило оним руменилом, које буди зору на истоку. И када је дотакао првим тим пољубом хранитеља своје душе, осетио је, како јој гори чело, да јој се оте дубоки уздах из груди; чуо је само неразумни шапат:

„Владимире... Ах, Боже мој!“

Застидела се свога положаја, изви му се из загрљаја, одгурну му руку и скривених погледа замаче за шипражје и оде у двор...

Владимир се трже, баци хитро поглед око себе; али ње више није било. Није могао веровати, да се она наљугила на њ, па опет га је нешто гонило да верује у то. Учини му се да је то био само сан. Али је то био немио сан: он га се плашио. И он се опомену свих тренутака. У даљини се још разносио повечерњим поветарцем звук пастирске фруле — и сад је опет слушао мелодију своје боље...

Поглед пун бола, поглед пун очајања немарно баци на звездано небо, које је било тако дивно у овој летњој, лепој ноћи: бледи је месец сијао, сијао је светлије но игда. Веровао је, да се, пловећи, осмејкује на њ; па му се опет чинило, као да га жали, залазећи за лаке небесне облачке...

Било му је тако тешко, па је проклињао себе, зашто да увреди ону, коју љуби врх свега земаљскога блага...

Још није било позно. На кули је ударало звоно за смену прве страже по сунчеву заласку,

У тихој ноћи одјекивали су Владимирови брзи кораци. Упутио се њеној одаји и хитао је да је затече.

Нашао ју је.

У источноме углу њене одаје светлуцало је кандииоце над „Христовим распећем“. Кљечала је пред иконом и последња јој реч топле, побожне молитве прелети преко пурпурних усница, а полубледо лице светило се светитељским сјајем спрам бледа месеца.

Његови кораци зашумише. Зораида се прену и осврте се. Кад га је угледала, подиже се, окрете му лице, па као да је осећала, да носи кривицу на својој души, обори главу.

Владимир крочи још један корак, клече пред њом, склопи руке, а на уснама су му трепериле речи опроштаја. Молитва му је била тако нежна, да се она морала смиловати на њ. И опростила му је — смешила се, чудно смешила.

А кад му је морала одговорити на његово: „Зораида, ти ме не мрзиш?“ речи су јој дрхтале и свака би јој била пропраћена лаким уздисајем. Она је опет била мила као и обично. Њој се чииило, да је сада веома срећна, а њему пак, да је и одвећ хладна. Мислио је, да је она за њега сада изгубљена за навек; изгледало му је, да је неће моћи више нигда придобити за се.

Стресао се од те помисли — сада више није смео веровати у љубав. То му је мучило душу и загорчало дотле срећни живот...

4.

Пролазили су дани, а Владимиру брзи тренутци његове среће. Још од раног свога детињства познавао је лепу Зораиду; а три су већ године прошле како је непрестано у њеној близини. Те су му три године прошле као три тренутка у срећним часовима.

Наскоро после онога вечерњег догађаја, који се коснуо дубине Владимирове душе, изгледало је, као да нема никакве промене у њиховоме животу.

Владимир је био приморан, да заборави сумњати у све, па и у њено добро срце.

И они су се опет и даље волели. Она му се сада више не би отимала из наручја, када би опет покушао да је нежно обгрли и докаже своју чисту љубав. Зораида је осећала, да не сме више бити хладна према њему и равнодушна према његовим најискренијим осећањима љубави. Често би му пута и сама одговорила својом искреном нежношћу; али то није смео знати велики војвода, отац, и то је остало скривено у засенку шумовитих гаја. Па ипак Владимир се није смео ни много радовати томе, нити се пак много надати.

Омилео му је тај живот. И још би га продужио, у векове продужио; али је судбини тешко измакнути испред њених погледа; па ипак њој се мора покорити, па ма како она била немила...

*

После Бајазитова пораза у Малој Азији, код Ангоре, 1402. године, почетком јесени, учини Стефан Лазаревић у Цариграду, посету грчком цару Јовану.

То је бављење било од великога значаја и

по српски двор и по државу. Политичке су се прилике с византијским двором у неколико измениле и побољшале. У исто време та је посета била узрок великој промени на српском двору, што је дало повода многим размирицама у владалачкој кући Лазаревића.

Том приликом упозна се кнез Стефан с Јеленом Кантакузеновом од града Галата, рођаком грчкога цара, и њихови се односи пријатељства зближише. Одмах настадоше преговори о женидби. Стефан томе није био противан и наглио је, да се та ствар сврши што пре.

Од како се кнегиња удовица, Милица, заклађерила (1395) од тога доба осећао је Стефан, да му је двор празан и да потребује женске руке.

Јелена је била лепа и достојанствена — а то је говело кнезу. Поносита изгледа, а анђеоске душе, замишљао ју је Стефан као украс своме двору. У његовој се мирној души зачела она искра, која је бујно развијала пламен среће у његовој будућности.

По свој прилици да је на њега утицало стање у држави, па је био увек болећив и суморан. Потајна нека туга није му давала мира да би могао бити спокојан и задовољан. И он није био задовољан. Хтео је сада да то отклони од себе; јер је увиђао, да је то од велике потребе.

Стефан је знао да народ у њему гледа све. А такве су прилике биле, кад је и најмањи облачак на његовоме лицу био узрок натмурености код целог српскога народа. То би народу био знак непогоде у држави и државној управи, ако би им се владалац забринуо. Наследника Лазарева била је пак душа таква, да није знала

за своје радости, осим да му народ буде срећан; а он би био радостан, кад би могао у самоћи да тугом блажи своје срце. Напокон је признао сâм себи, да се тога мора свакојакo ослободити; а једино срество, да то може постићи — била је женидба.

Да би га грчки двор придобио за себе и за Јелену, цар Јован, унук Манојла II Палеолога, почаствује га достојанством деспота.

И деспот Стефан се оженио. У његовоме двору поновио се опет сада онај весели дворски живот из срећнога доба, али само у колико је могао према животу народа.

Јелена је била образована и племенита жена, достојна витешкога деспота, човека одлична карактера и мушкога срца. Нова владарка је била добра народу и народ је убрзо заволео своју деспотицу. Стефан је истом сада био задовољан са домаћим животом.

На двор се српски стицала господа и великаши и српски и страни: и Стефан и Јелена прикупљали су око себе пријатеље мислећи и на добро народа.

Деспотица се освртала доиста и на народне прилике, али је ипак волела, да у дворским весељима проведе који час. Одгајена у превеликој нези и у свакодневним дворским церемонијама и раскошним забавама, вукло ју је срце и сада на српскоме двору ономе животу. У истини она је жалила своју нову домовину и њезин народ и стрепила за његову судбину, али ипак није могла посве жртвовати своје срце његовој горкој срећи. У њеним су годинама жене најбујније — а њој је сада било ско двадесет и две године.

— — — На првоме месту, од оних, којима је деспот хтео указати и овом приликом своју љубав и владалачку оданост, био је и велики војвода Оливер и његов дом.

Деспот је знао, да велики војвода има јединицу кћер и њу је препоручио деспотици Јелени за дворкињу. То је и учињено.

*

Ето, то је био узрок непријатности, која се изродила код Владимира и Зораиде, и која је унела тугу у два срећна срца. То је била воља деспотова и они су се морали покорити својој судбини.

Једнога дана, за обедом, објави велики војвода Оливер, да ће за неколико дана доћи из стонога града Крушевца изасланик са српскога двора, који ће водити Зораиду деспотици Јелени, за дворкињу. Ту се није питало нити за вољу матере, нити за вољу саме Зораиде. Деспот је желео; и његова воља била је заповест.

Та вест није никога много обрадовала, а природно најмање Владимира и Зораиду. Али њихов пристанак у тој ствари беше искључен.

Кад је млади челник — пре једне године поставио је Владимира Оливер за свога челника — чуо тихе, али одлучне речи свога господара, ни за часак није посумњао да то неће бити. Уздрхтао је — али је ћутао; и Зораида је ћутала. Она је добро познавала свога оца и ма колико да ју је и он волео, она се морала покорити његовим жељама.

Владимир је у својој љубави далеко отишао, да је и једна само једина неповољна реч произвела највеће негодовање. Да остане и даље у друштву с њима било му је веома досадно, али без

нарочита узрока није могао напустити дворану. Да не би у очи пало, вешто се извини и сиђе у врт, да потражи мира и утехе на оним местима крај жуборита поточића, где је доживео и провео најмилије тренутке у своме још млађаноме животу. Бујна уобразиља ту му створи најлепше слике дојакошње среће, слике, које су, по његовоме схваћању, највећма говеле његовим идеалима; слике пуне чара, које су га свагда доводиле у бескрај многих заноса. Представио је пред собом све тренутке минувле среће, њене божанске, сањалачке погледе, умилне речи и ону топлу љубав, коју су узајамно исповедали једно другоме.

Осећао је онај исти мирис цветних ружа, који је тако жудно удисао први пут пре три године, као свеж јутарњи горски ваздух...

Уставио је чисто дах, као да би хтео да чује тихи шапат, који се преносио с листка на лист — као о њему да збори...

Уставио је чисто куцање срца, као да би се хтео уверити, да ли неће у цвркату и лепршају тичица и нихању цветића чути њенога срца откуцаје...

Учини му се на мах као да и цвеће тужи, као да у тихом, мелодичном жуборењу поточића чује тугу за изгубљеном душом...

Срце му се стеже, а у души му се заче туга, неизмерни бол. И он се занесе... Очи му се склопише, као да би хтеле прикупити сјајне сузне капљице, које се преливале блиставим сјајем на дугим, црним трепавицама. Бол му се замени тихим санком.

Дуго је сневао; сневао је дивне снове, још дивније, него што их је негда на јави могао мило уживати. На лицу му је лебдео благи осмејак,

који се блистао спрам заходних сунчаних зракова као румен зоринога сјаја...

Срнце је било већ на заходу. Као крадилице провиривали су његови зраци иза далеких гора, а оно је тихо пловило своме западу и постепено се губило на небесној пучини...

Стада се враћала са падинâ својим стајама; са далеких поља враћали се уморни жетеоци, а овде-онде чула би се песмица, па би се опет све утишало...

Липе су још мирисале; цветићи, који су док се сунце сјајило, били тако светли и весели, погнули су своје главице и спремали се одмору...

На капелици, у замку, мало звоно тихо је звонило на вечерње...

Рог засвира, труба одјекну — и мостови се подигоше пред замком и затворише се капије.

И он се пробуди. Преко мисли му прелете све и он се стресе. Побожно подиже очи к небу, а тежак му се уздах оте из груди. Руке му се саме склопише, као да су хтеле замолити небесно провиђење, да му опрости, ако је то његов грех.

Учинио му се као да је последњи сунчани зрак, залазећи за врхове огранака Шар-планине, осветљавајући му бледо лице, прозборио:

„Надај се и ради“!

Зрака је блистала и у његовој души одсевнула оним сјајем, који му је проповедао срећу и уливао наду на успех у своме животу... Преко усана прелетео му је тихи шапат: као да се молио Богу за срећни пут младе кнегињице. Било му је веома тешко. Спустио је главу и опет се занео у дубоке мисли. Па онда је спет упирао погледе к небу и тихо шапутао:

— Она одлази. Моја љубав над њом мора бдити, као анђео и чувар. Јавићу се деспоту за дворанина; тражићу милости у великога војводе. Морам и ја за њоме!...

Сутон се спуштао. И последњи се сунчани зраци изгубише за небесним плаветнилом. Поветарац је благо ђарлијао.

Прва ноћна стража кренула се ка својим стражарним местима, на бедемима замка — и Владимир је корачао брзим корацима Оливеровој одаји, да прими заповести и да му се повери, јер га је сматра за свога родитеља.

5.

Сванула је недеља...

Јулијско јутро било је прекрасно. Небо се делило и светле пруге раздвајаху дан и ноћ. Тиха се румен почела истом разилазити од истока; а први светли зраци преливаху се у Ситници и одбијаху се кроз шумовите огранке у Оливерову градину...

На стрменитој обали Ситнице, крај малена и лагана чуна, седео је рани рибар и поздрављао зорин сјај..

Овде-онде заталасала би се река и у колу-тима плуснула од несташне рибице, која се безбрижно играла по тихој речној површини..

Рибар је био весео и дошао је да само ужива; јер ловити данас, у недељу, није хтео — он је тако седећи весело певуцкао неку песмицу из Немањина доба...

С друге стране, у даљини, одјекивали су звуци рогова пастирских, којима су гонили своја стада на цветне падине. И час би се по час чуло

блејање овчица и лавез овчарских паса, који су враћали заигране јагање и радовали се пастирским шалама...

Тамо је опет на пољскоме стану уранила млада стадинка и у песми се разговарала са својим добром и благом, и опомињала драгана, да је се вечно сећа...

Све је било тако дивно, тако величанствено. Звоно на дворској капели, у замку великога војводе Оливера, звонило је побожно оним одмереним тоном, који улива човеку страхопоштовање и тугу, и љубав према цркви, љубав према Богу. Звучни глас дворскога калуђера, који је најдивније појао побожне, црквене мелодије, губио се у немој, црквеној тишини и пратио јутарњу литургију.

Звекет ланаца на покретним мостовима, који се спустише још пре сунчевог изласка, и отварање капија и звуци рога пробудили су Владимира рано у зору. Устане из постеље, спреми се и сиђе у градину. Упутио се стазицом између ружиних алеја и изишао на главни пут, који води кроз Главну капију ван замка. Оставио је зидине и ишао обалом Ситнице. Ту је гледао рађање сунца и одблесак његових зракова у њеној дубини. Гледао је, како се вода заталаса, па како се светле њене капљице блистају дивним сјајем.

Славуј је певао најдивније мелодије, а Владимирова душа била је тако суморна, срце тако тужно. И у његовим се очима сјајиле капи и преливале оним дивним бојама, што их не може дати ниједан природан појав, оним бојама, што их могу имати само сузе искрена бола. И он је боловао...

С погнутом главом и болом у души корачао

је све даље и даље. Река је шумила и говела својим шумом његовим бујним мислима. На једанпут се заустави и посматраше. На врху једне високе јеле још из давних времена, стајао је сиви соко. Владимир га је завидно гледао; а соко рашири крила и кликну, као да је хтео поздравити младога витеза и као да му је опет хтео рећи:

„Не очавај!“

У својој тузи Владимир је помишљао, да би му се и одвећ ласкало, ако би веровао, да га тако поздравља, па је тумачио, као да је својим кликом хтео да му изјави и своју тугу и да му опет предскаже грозну судбину, пркосећи му:

„Видиш ли, како сам ја срећан!!“

То га очајање текну и у мутноме оку заблиста му се муња, али само за тренут и опет се угаси. Покаја се, што је био тако напрасит, баци и последњи поздрав на њ и врати се натраг.

Звоно на капелици зазвони. Он се стресе:

— Боже, смилуј се!... Зораида, ти ме остављаш! дрхтале су му речи.

Враћао се обалом у замак. Рибице су се још играле, чун се још љуљушкао на малим таласима, рибар је и даље певуцкао своју тиху песмицу, коју прекиде шум Владимирова хода и он се осврте. Суморно лице и мутно око Владимирово коснуше се рибарова срца, устаде и немо поздрави младога витеза...

Кад је пролазио кроз Главну капију стражар је оборио и сâм главу: као да не би био рад, да види његову тугу, која ломи срце доброга његовог старешине.

Капела је била пуна. Крај десне певнице, у своме престолу од дивно израђена растовог др

вета, с позлаћеним завесама, а на врху два орла раширила своја крила и у кљуновима држе бели крин, поносито је седео велики војвода Оливер са својом породицом. Подаље мало од њих, на један корак, стајао је, у свечаноме руху, војвода Андријаш Хомољски тајни саветник деспота Стефана Високог, човек већ у година, и изасланик деспотице Јелене за младу кнегињицу. Војвода Андријаш је био и неки рођак Оливеров и велики пријатељ његов и његовога дома. За овима су били остали витезови из посаде замка.

У самом углу, при уласку, стајао је непомично, под тихом меланхолијом, млади Владимир. Слаба светлост воштаница и кандилаца светитељски је осветљавала његово бледо, суморно лице. Узвишен и достојанствен, ликовао је међу свима. Његовој тузи била је угодна ова побожна литургија јутрења и као да му чисто уливаше неке знаке наде.

Као и нехотице клонио је своје узнемирене погледе од лепе кнегињице, али ју је и опет хтео гледати. Чинило му се, да је то последњи слободни поглед када може још једанпут само видети своју ведру и веселу Зораиду...

Последње „Амин“ одјекнуло је у његовој души и значајно и тајанствено, а глас му је био тако тужан.

Свршила се и литургија. Било је све спремно, и очекивало се још само на Зораидин полазак.

У плавој, као небо, хаљини, с расплетеном косом, која је нехатно падала по облим, белим раменима и са једном китицом пољскога цвећа у руци, коју је добила од војводе Андријаша, са тужним срцем и сузним очима прилазила је Зораида знанцима и праштала се с њима. Родитељи

су љубили своје јединче и благосиљала га. Дуго су је љубили и росили јој бледо лице крупним сузним капљицама; по која би се кап одвојила, попала по свиленим власима и котрљала се по белим грудима лепе путнице.

Зораида је била узнемирена и тако јој је тешко падао овај растанак. Хтела је плакати, па опет не; срце јој се стегло, као да није било вољно да ода свој бол. Сада јој је истом изгледало да првипут осећа, шта значи бити удаљен од оних, према којима човек осећа љубав и наклоност.

Владимир је погнуо главу, скрио очи; мислио је, да ће тако моћи прикрити утисак, који се изазвао у његовој души Зораидин одлазак. Да је имао моћи, зар би он пустио Зораиду из свога наручја? Да је само могао, зар је он не би задржао на векове крај себе?! Његово је лице бивало све блеђе и блеђе, а очи све мутније. Осећао је да га откуцаји болна срца опомињу да не заборави лепоту прошлих дана.

Од двора па до излаза из замка били су поређани пешаци копљаници; на излазу с једне и друге стране стајали су коњаници, који су имали налог да прате Зораиду у деспотову престоницу.

Код Главне капије били су спремљени за пут на коњима три витеза из Оливерове војске, који ће с коњаницима и с војводом Андријашем пратити Зораиду. Код двора је била постављена и музика.

Било је и суседних племићских породица и себара, који су дознали о њезиноме одласку и дошли да се опросте.

Напокон стадоше пред двор и велика кола

дивно украшена и врло лака, с четири парита. У колима је било места за троје; њима су се служили само у ванредним данима и за време великих светковина. Ближило се време.

И рог је одјекнуо, звоно огласило. Владимир уздрхта и стресе се. Крупне му капљице зноја потекоше низ потамнело лице, а смртна га језа обузе; још је сада гледа пред собом, и ко зна да ли ће је више икада моћи видети. Коњушар му се приближи и јави му, да га чека оседлан коњ. Искрица наде сену му, јер је знао, да по Оливеровој заповести мора пратити Зораиду до града Неродимље. И осећао се срећним, ма да је знао, да је тај пут кратак, али ће и то кратко време провести у њеној близини. То га је веселило и ублажавало му тугу. Помисао да ће се моћи сâм опростити с љубљеним створењем, без присутности њених родитеља — који је неће пратити због изнурености и старости — уливала му је наде; знао је, да ће јој моћи прозборити коју реч на расанку, а можда ће је, мислио је, моћи и опоменути, да се увек, ако јој се и прохте да њега заборави, бар прошлости сећа.

И последња опроштајна реч прелетала је преко помодрелих Зораидиних усана... Ту, у њеној околини, било је и властеле и себара. Лице је у свију било суморно и тамно, они су жалили за одласком лепе кнегињице: као да се са њоме раздвајају на вечита времена. Одлазак њезин није био никоме мио. Први — властела — жалили су, јер с њоме губе и оне лепе часове идеалисања, у којима су могли претпостављати њену узвишеност — у којој је изгледало да има свега, па и најнежније љубави:

Други — себри — жалили су, јер њезиним одласком губе многу потпору, коју им је она пружала у часовима беде и невоље... Плакали су сви; и Зораида је плакала. Тихо је јецала на грудима своје миле матере. Уздах је летео за уздахом, а тужно би јецање прекинуло час по час угушено и испрекидано:

— Мајко мила!...

Да ли се и она сећала оних, који су је уплаканих очију, благосиљајући, испраћали на далеки пут? Да ли ју је растужило разнежено материно срце, или озбиљно лице седога оца? Да ли је и она можда зар осећала потајну Владимирову тугу? Њено је само срце могло осећати, коме су били намењени они тешки уздаси, оно тихо и испрекидано јецање...

Велики војвода и потоњи пут посаветова своју љубљену јединицу; препоручи је деспотову изасланику и благосиљајући је, препоручиваше је, у далекоме путу, заштити божјој и небесноме провиђењу. И висока путница пође.

У колима с њоме, с десне стране, седео је војвода Андријаш; с леве стране, крај самих кола, јахао је Владимир. Пред колима, на једно десет до петнајест корачаја јахали су пет коњаника и један челник. За колима одмах јахала су још два витеза и десет коњаника. Музика и узвици поздрава и најискренијих жеља испраћали су нашу путницу.

Кола су се полако котрљала неродимским друмом што води преко Плуња.

Сунце тек одскочило и блиставо се светлело. Пријатни поветарац и густ хлад дебелих липа украј пута био је пријатан овоме раној путовању. Тице су певуцкале своје умилне арије, а

по пољима би стада за час застала и узверено посматрала богате путнике; као да су хтела запитати:

„Зар нас остављате?“

Седи пастир наслонио се тужно на своју палицу, смерно скинуо рунату капу и жалосним погледима поздравља сјајну господу.... Тамо опет на врх једног храста певао је кос и у песми зборио:

„С Богом!“

Јато голубова летело је далеко над колима путника, па онда пало на равно поље — и голубица је гукнула голубу:

„Мислиш ли о срећи! Ја морам још даље, много даље путовати; хајде самном!“

По широким њивама нихало се већ скоро зрело жито и тужило:

„Ко ће ме од сада гледати тако мило?“

Са капелице се још чуо одмерени звук звона; као да је и оно хтело рећи:

„За кога ћу од сада звонити?“

Можда је и Зораида разумевала тај звук, те покрете, оно треперење; можда је и она појимала њихов значај. И она је доиста много осећала; али само који први осећај?!...

Пренела се у далеке снове; задубила се у мисли и немо спустила главу; лице јој је било бледо, очи наводњене: следио је и други, не мање тужни растанак.

Престао је звук звона; умукли су гласови поздрава. Путницима се сада указаше непрегледна поља, цветне ливаде, зелене дубраве. Тамо их опет заклањаху од сунчане жеге густе и високе јелове шуме — онде опет украј пута мирисале су им липе. Тамо је у дољи жуборио поточић,

просецајући кроз планинске хладне стене; тамо су се играле роде по гнездима својим и клепетале дугим кљуновима. У чарној гори листак листка дирну, у зеленој ливади цветак цветку шапну:

„Не тужи, срце; то на веки није“.

— — — Кад су били већ далеко од замка одмакли Зораида се прену, подиже главу, баци живо поглед по својој пратњи, као да је хтела наћи некога. Очи јој се на једанцут зауставише на једноме од њених пратилаца. То беше Владимир. Изостао је мало; можда је тако и хтео.

Бистром оку Зораидином не измаче суза, која се светлила у његовој зеници, као росна кап на зеленоме листку.

Срце јој се стеже. Тешка јој туга обви душу. Очи јој се засветлише и две јој се сузице ско-трљаше преко бледа лица. Плакала би, и опет би дуго плакала, али се не усуди: јер његов бол осећала је и она. Сетила се прошлости. Сећала се и оних тренутака кад је он њу молио, да буде милостива према њему. Сећала се и онога тренутка, кад је као мало дете плакао у њезиноме крилу тако тужно и говорио јој, како нигде никога нема и да је сироче. Сећала се, како је дошао оне чаробне ноћи у њену одају, па је мољаше пред иконом да му опрости. Све су успомене биле ту. И она их се опомињала живо, опомињала их се с болом. Зораида сада опет баци још један поглед на њ; али он је био једнако суморан и тужан. Било јој га је жао и науми да га развесели. Нечујно га освоји:

— Владимире...

Он се трже. Хитро баци један поглед на војводу Андријаша, као да га је хтео за допуштење

замолити. Ободе коња и приближи се колима, која се још једнако полако котрљала.

За један само тренутак она му пружи своју белу, нежну руку. Осмејак му прелете преко модрих усница, а бледо му се лице засветли тихом, скривеном радости. Ватрено прихвати њену руку, не одговорив јој ништа. Али страсни погледи, из којих је зборила чиста и вечита љубав, и топли притисци његове зажарене руке, сведочили су јој његово верно срце...

Војвода Андријаш смешио се потајно. Из раније је још познавао Владимира, а неколико Оливерових речи о њему одвраћали су му пажњу од њих двоје.

Замак се постепено губио путницима из вида. Платно се још распознавало као сиви облаци; међу њима, као сјајни зрак, светлио је врх копља на торњу Куле видарнице Његова зрака засветли у Зораидину оку као огледало, које јој је прорицало, да се више нигда неће повратити оно тако мило доба. Та то је време било тако лепо; време њезине среће, која јој је драга била. И опет јој се мисли пренесоше у мило место рођења и запиткиваше саму себе: да ли ће још икада више слушати оно тихо жуборење поточића, украј кога је провела толико милих тренутака; чија је судбина у вези с њеном судбином; његова дубина крије толико тајни — њена тајна била је и његова... да ли ће моћи и у деспотову двору уживати оне чаробне летње вечери, у којима је она била најсрећније створење; створење, које је љубило и небо и Бог; створење, које је обожавао свет. Замишљала је, да овај сада живот неће више бити задовољан и срећан, јер више неће моћи слушати глас оних

умилних његових речи, које су јој тако пријале. . Тако је Зораида размишљала о својој прошлости, која ју је тугом пратила на далеки пут...

Владимир је и даље јахао крај Зораиде која је невесело спустила главу и с бојазни очекивала тужни растанак.

Пролазили су кроз дивне крајеве српске земље; са свих страна зеленила се природа, а по пропланцима се вили стари орлови и кликом би се заустављали овде-онде на врху какве стене. Сунце је већ високо одскочило и било скоро у зениту, када су наши путници остављали плуњску равницу и приближавали се ка Неродимљи. Ту, близу тога знаменитог места, које се поноси што је примило у своје окриље племенитог оца великога сина, слепога Дечанскога, ту, на левој страни реке Ситнице пребродили су њену притоку Дреницу на каменитоме Душановоме мосту и дошли до места, где се Владимиру ваљало растајати од путника и да би могао што пре да извести великога војводу и госпођу Ану о срећном путовању њихове јединице. На томе им се месту указаше две раскрснице путова: један води на југо-запад, преко поносите Зете, на широко Јадранско море, а други на север, у деспотову престоницу Крушевац.

Владимир би радије пристао да удари првим путем; да поведе собом и лепу Зораиду, па да је не пушта из свога наручја у далеки свет, — да вечно живи с њом. Па да оду далеко, далеко тамо, где се сунчани зраци преливају на зрцаластоме мору, где је најдивнији живот; да у тихој срећи, под божјем окриљем и небесним благословом проводе мирне часове срећна живота. Премишљао је опет, да удари сâм тим путем, да би избегао само успомене, које га очекују на

свакоме месту у Оливеровоме замку. Паму се онда чинило, да би тиме прекршио заповести свога господара и пренебрегао своју дужност. Замишљао је, да би био у очима њених родитеља пуки сањалица, који потхрањује часове свога живота само вечитим уображењима. Био је, дакле, спреман, да пружи руку опроштаја својој љубимици и да се врати своме господару: да га верно служи, док не буде дошло време, да и сâм дође на деспотов двор.

Ту, на томе месту крај пута, било је засађено неколико дебелих храстова, који су правили густе хлад. Под њима се зеленила падина; мало подаље одатле протицао је хлађани извор.

Путници се зауставише да се одморе и опросте.

Зораида и војвода сиђу с кола. Испод једнога грма направи се одмах пољска софра и припреме јела за поткрепљење. Било је и с зоруца и сира и печене јагњетине, а уз то још и старога црнога вина из Оливеровог подрума. Владимир и Зораида јели су врло мало; једино њима није годило ово пољско уживање.

Војници су нахранили и напојили уморне коње, па су и сами отпочинули у густоме хладу.

Пошто су се одморили војвода Андријаш да знак да ваља путовати. И кола високе путнице имала су да наставе пут даље на север; Владимир натраг, у замак. Он се наслонио на свој мач пред Зораидом и очекиваше тренутак. Са страхом подиже очи на лепу властелинку. А она, покрај својих кола, зарумењеним лицем од сунчане припеке, гледаше га лепим очима, које су севале живим пламеним искрицама и које су скривале жудну, тајанствену дубину.

У тренутку им се укрстише погледи. Преко

лица пређе му лак облачак као отисак тешка бола; приближи јој се и хтеде је ословити, али му реч застаде у грлу те обоје ћуташе тако дуго и дуго.

Зораида се не могла више уздржати јер јој грунуше сузе на очи. Владимир се збуни њеним понашањем, и за час оста непомичан. Згодно нађе тај тренутак, да се опрости с војводом Андријашем, који је стајао мало иза њега. Окрене се, пружи му руку, и опрости се с њиме. Поздрави и остале пратиоце и појеле им срећно путовање. Кад је стао пред њу, образе му обли руиен, а крадилице је бацио поглед на ону страну, где је био војвода Андријаш, као да га је хтео молити да му опрости, што је принуђен да попусти слабости своје душе. Његови се погледи сусретоше с војводиним; стид му нагони црвенило у лице и он обори очи к земљи.

Андријаш је разумео значај његовог погледа; лаки му осмејак прелете преко смежурана лица и благо га ослови:

— Владимире, што се устежеш да пружиш руку Зораиди? Зар не видиш њене сузе, које треба да те опомену на ваше детињство. Ти си јој био брат, она теби сеотра. Приђи јој.

Владимир га разумедо. Једним му само погледом заблагодари и већ је био крај Зораиде, која му пружи своју хладну руку. Десница му је почивала на меким, свиленим власима, којима се нежно играо тихи поветарац. А она је мило спустила своју бону главу на витешке његове груди, и слушала откуцаје срца, које јој је зборило о вечитој његовој љубави и верности; он је пак удисао њене топле издахе и желео, да их стани у дубини своје душе...

Време је пролазило. Зораида подиже своје бајне, уплакране очи, погледа га и опет зајеца. Али је Владимир видео да би се тај плач љубави, плач неизмерна бола продужио у дуге часове те је нежно изви из свога загрљаја. Баци на њу поглед пун бола и тихо јој прозбори:

— Зораида, далеко је деспотова престоница; дан је на измаку.

— Боже мој! уздахну тешко лепа кнегињица.

— Зораида! и две му се сузе заблисташе у његовим сјајним очима. Али се на мах трже. Притиште је силно на своје груди и дуг, опроштајни пољуб припи уз румене њене уздрхтале уснице.

— Путуј ми срећно, Зораида! Добри Бог нека те штити!

Прихвати јој хладну руку и притиште на своје груди, као да је хтеде уверити о њиховоме дисању, о откуцајима свога срца.

Сви осетише њихов бол; са сузним, тужним својим погледима жалили су овај растанак две тако добре душе. Зораида је плакала, веома тужно плакала.

— С Богом! загушљиво се праштала с верним својим другом.

— С Богом, добри мој анђеле! До виђења у будућности!...

Војвода Андријаш даде знак за полазак. У Владимировим се очима заблисташе сузе. То Зораида није могла видети, јер се он у тренутку окрете од ње и уседе на свога коња. Још један и последњи поглед баци на њу и њене пратиоце, и у касу одјаха истим путем натраг у замак.

Зораида је наставила своје пуговање са осталом својом пратњом, у највећој тишини, у немоме

ћутању, да после дводневног путовања стигне на деспотов двор...

Сунце је већ давно зашло за висока брда. Тиха је ноћ већ развила свој чаробни, тамни огртач. Бледи је месец сијао, а по небу су трепериле ситне звездице. Пред замком великога војводе били су подигнути мостови и друга је стража, по сунчеву заласку, била већ на своме месту, кад се Владимир повратио. У одајама великога војводе још се видела бледа светлост, али је по целој замку владала потпуна тишина.

Стражар познаде Владимира и спусти мост. Пред двором га је очекивао његов стари коњушар. Али Владимир, и против свога обичаја, не ослови тога свога пријатеља, већ му ћутећи предаде у зноју окупана коња. Хитро се упути у двор, да извести о Зораиди и своме доласку брижне Зораидине родитеље.

И велики војвода и Ана очекивали су са нестрпљењем повратак Владимиров. Кад је изашао пред њих, морао им је одговорати на многа питања, која су му постављали, о своме јединчету.

Дубоко у ноћ оставио је Владимир своје добротворе, да усамљен размишља о новим данима своје будућности...

6.

Зораиди се навршило петнаест година кад је дошла на деспотов двор. Била је најмлађа међу свима дворкињама, али је заузимала прво место на двору деспота Стефана Лазаревића — Високог и деспотице Јелене.

Деспотица је одмах заволела Зораиду, а деспот је гледао да угоди кћери свога часнога саветника и уважена властелина. И Зораида је уживала на двору свако поверење и поштовање свију. Углед њенога оца у српској држави и на српскоме и грчкоме двору уливао је свакоме страхопоштовање према лепој дворкињи. Па и она је сама пазила и поштовала све; а врх свега је узносила свога господара и своју господарицу, деспотицу Јелену.

*

Једнога зимског децембарског дана, кад се по брдима белео снег, а на високим горовитим пропланцима светлели се залеђени врхови и преливали се у сунчаноме сјају — у топлој одаји везле су деспотица и Зораида. Дуго су оба две ћутале. Зораида упрла своје сањалачке погледе кроз прозор и гледала у снежну даљину сневајући најлепше дане своје будућности. Деспотица прва прекиде ћутање.

— Надам се, Зораида, да ћеш се обрадовати гласу својих брижних родитеља.

Зораида скочи од радости. Већ је други месец како није добила никаква гласа од својих родитеља. За ово пола године само је једанпут чула о њима. Приђе деспотици, пољуби је у руку, па опет седе за посао. Деспотица се насмеши и настави.

— Гласоноша је млади један витез, нов дворјанин нашега господара; чини ми се, да га ти већ знаш.

Деспотица нагласи последње своје речи и пропрати их лукавим осмејком; као да је очекивала какав ће утисак учинити оне на Зораиду. Није се преварила.

Зораида уздрхта; злаћани јој вео заигра у руци, порумени; срце јој је слутило новог дворјанинз. По цртама њенога лица могло се судити, да јој је његов долазак неповољан; али се усиљаваше да остане мирна:

— Радо га примам.

Опет лако задрхта; по лицу јој се осу бледило, а са хладних, уздрхталих усана отргоше јој се речи:

— Први поздрав! дубоко уздахну, као да је тим уздисајем хтела да искаже све.

У одаји наста дубока тишина. Деспотици не измаче Корнелијина узнемиреност, и прозривним својим погледима могла је прочитати у мутним очима бледе и нејасне ретке, који су говорили њену млађану душу. Допустила је да се тихо занесена поврати у прошлост својих доживљаја.

Зораида је била сама узрок, својом ненадном променом, да је деспотица морала почети сумњати у односе новог дворјанина и своје дворкиње. И доиста, она о њему није могла ништа друго — нити више знати, но да је одан и веран, и да му се може поверити свако извршење. Тoliko је само знала — и то из препоручљива писма о њему деспоту. По њеноме схваћању, било је само двоје, што би Зораиди могло произвести овај немир: — љубав или мржња. У друго је сумњала; прво јој је било вероватније.

Лепа дворкиња била је сетна. На њеноме лепоме лицу изгубиле се црте веселости. Занела се у далеке мисли; богзна шта је размишљала: то је остала вечита тајна њене душе. Деспотица подиже очи и посматраше своју љубимицу. Њене се очи светлиле; у њима се блистале, као бисер, капи суза; груди се живље таласале, а ан-

Ћелско лице се бледило. Зораида је тихо јецала. Да ли се сећала лепе прошлости свога детињства? Да ли је можда пробудила своје успомене на створење, које је она негда спомињала у заносу свога тихог санка; на оно створење, које је њу тако силно љубило?..

Трже се. Стидно обори к земљи погледе; неопазно убриса злаћаним рупцем уплакране своје лепе очи.

— Светла Госпођо!...

Поче испрекидано говорити; али не доврши. Учини јој се, као да њезине речи пробудише деспотицу из заноса и као да није ни видела њену узбуђеност. Зораиди је то говело. Усхтело јој се сада да охоло говори о новоме дворјанину, али као да јој срце ипак није могло допустити то.

Деспотица се досети шта је Зораида хтела рећи, узе је за руку и ослови је:

— Знам, знам, лепојче моје, мило ти је да га примиш...

Зораида опет и крај све своје хладноће уздрхта.

— Буда мирна. Он те не ће изненадити; ти га већ познајеш — чинила се невешта деспотица.

Зораида се застиде. По лицу јој се осу лака румен; а Јелена примети:

— Зар су твоја осећања тако нежна?

— О, Боже мој!... зајеца Зораида.

Врата се отворише — и пред њоме је био нови дворјанин деспота Стефана. Непомично је стајао; на његовом светлом лицу опажао се тихи осмејак, осмејак оне радости што прикрива у души сановника најмилију тајанственост.

— Дакле он... шапутала је у себи Зораида. И опет се нађосмо... Зар да нам овај други са-

станак у нашему животу буде слика вечите туге за унесрећену душу... О, Боже мој!...

Зораида је дрхтала. Веровала је, да је ово све само сан; и она се страшила тога немила сна. Погледала је деспотицу, као да је хтеде запитати, је ли то збиља јава? Онда је опет оборила своје погледе.

Деспотица се чудила овоме понашању. Час би као помишљала: изненадни је састанак, који ју је узбудио; час као да је хтела одбацити од себе мисли, које су је наморавале, да сумња у блажени витежев осмејак.

— Владимир Радослављевић, дворанин његове деспотске милости, веома је желео, да поздрави своју негда господарицу и да јој испоручи родитељски поздрав. Деспотица заврши и баци радознали поглед на узбуђену дворкињу.

Зораида је грицкала уснице и мењала боју у лицу. Уверила се, да је то доиста јава.

Да, то је био Владимир. Како је био срећан, кад је ступио у одају и пред собом видео своју милу и добру Зораиду. Са нестрпљењем погледао је на врата од њихове одаје, кад ће га деспотица позвати. И на њен позив, једним само кроком био је већ у одаји. Лице му се руменило од радости, а весео осмејак лебдео му је на танким усницама.

За неколико тренутака у одаји је владала тишина. На глас деспотичин хитро приђе ка Зораиди и пружи јој руку. Поздрави је, као у заносу, пријатним уздрхталим гласом:

— Божја промисао није нас хтела заборавити; и ми смо опет заједно.

Са устезањем прихвати му руку. Он осети на њој хладан зној, али је ипак, не сумњајући у њену душу, стиште и пољуби.

Говорио јој је о родитељима, а она као да га и не слушаше; оборених очију и бледа лица, пропратила би му речи са где-којим тешким уздисајем; он пак не скидаше своје успламтеле очи са лепе двојкиње. И Зораида је за све време ћутала. Осећала је, да јој долазак пријатеља из млађаног доба ремети у души мир. Па је ипак хтела одговарати, али јој речи загушљиво застајаху у грудма, осећала је тешки бол и неку малксалост. Владимир је видео само једно и осећао само једно: био је срећан. Пред собом је гледао само своју Зораиду и осећао топли дах њене миле душе.

После свршеног пријема прими деспотичин наклон и удали се из одаје. Последње његове кораке пропрати деспотица значајним осмехом:

— Весео витез.

Али Зораида и овога пута остаде нема. Њене мутне очи беху оборене поду, а густе, дуге трепавице скривале су у очима росне капљице, отисак њенога бола, њене тешке туге. Бледе су усне дрхтале. На њима као да су трепериле неке неразумљиве речи; као да је спомињала име онога, кога је она негда тако силно волела. Трзала се, као да се страшила успомене; горко се опет смешила, као да је у осмеху хтела презрети и име и успомену из скоре прошлости.

Њено је срце било хладно као лед, а у души ни једнога осећања које би се њега тицало. Негда га је љубила, сада презирала. Негда је с милином спомињала тренутке срећних часова, сада их се гнушала. Да брзе промене! Сећала се свега; па опет хтела је заборавити све. Какве промене следе животом! Негда би се радовала повратку најмилијега створења, а сада он не могаше ус-

пети, да ма и најмање угове срећноме срцу лепе дворкиње.

Да ли је тако брзу промену могао произвести сјај деспотова двора и његових дворана — спрам скромног штитоноше великога војводе, њенога оца? Или пак, зар је могла тако брзо заборавити на мило детињство и на оне срећне часове које је проводила вечито с њиме, с једином надом: да ће њихов живот бити на свагда заједнички; да ће њихова срећа бити непомућена у вечитој љубави?..

Огрешили бисмо се, ако бисмо претпостављали њено срце и душу њеној хладноћи. Та то је све тако пролазно, да је животу једина милина уображењем и сновима подржавати и потхрањивати наду. У животу су доиста успомене тако лепе забаве, али се у новој срећи предају врло лако заборау. Па је ли онда грех постати жртва своје уобразиље? — И Зораида је била хладна; радо је заборавила на све.

*

После Зораидина одласка, на двору великога војводе Оливера настала је осетна празнина. Нестало је онога веселога живота, који је био једино само зато весео, што је на двору била Зораида, и она га целог веселила. Владимиру је понајвише било тешко што је Зораида отишла, — и та му је самоћа била веома несносна. Вршио је само своју службу, па би се онда повукао у осаму и размишљао, шта да чини. Желео је да испуни обећање: да ће пратити Зораиду и да ће бдити над њоме.

Једнога дана, почетком зиме, изађе Владимир пред Оливера и отворено га замоли, да посре-

дује код деспота Стефана, да буде примљен на његов двор за дворанина; али му је притајио узрок.

Велики се војвода у први мах устезаше, да испуни молбу своме штићенику, јер му је било тешко, да се растаје с њиме. Решавао се, да му одлучно одговори. Оливер је волео њега, волео га је не мање као и своју јединицу; па је зато и помишљао на његову будућност и желео да га види срећна. Али молба би ипак одложена за други пут.

Од тога дана није прошло много времена, кад једнога дана позове велики војвода Владимира к себи. Смешећи се испитивао га је о узроку његове жеље за одлазак на деспотов двор. Владимир се устезао да одговори истину своме хранитељу, јер му је било стидно, да говори још сада о својој љубави. И потоњи му је одговор био да жуди за славом и за части.

Оливер му поверова, јер је Владимир био тако наиван у својој жељи, да је лако могао завести у заблуду и онога, ко би поуздано знао његову тежњу. Оливер зато није ни помислио да сумња у речи свога верног слуге. Па је и сам увидео да ће у близини деспотовој моћи лакше доћи до већег положаја, него и највећи, који би заузимао код њега... Можда је и сам велики војвода смерао нешто што је толико желео, да га једнога дана Владимир може заменити и да му може без ичија приговора предати све своје добро. И резултат свега тога је био, да га након шест месеци, по Зорадином одласку, видимо на деспотову двору као деспотовог штитоношу. Оливер га је отпустио с примедбом, да је Владимир ипак његов, а Владимир га је молио, да то не прими за

увреду. И да то није заиста увредило његовог добротвора види се по томе, што му је дао отличну препоруку и отворио му место за деспотовог штитоношу...

Владимир је постигао циљ; сада су опет били заједно. Он је опет био посве срећан и благодарно је Богу. Али се преварио. Да ли би ико могао веровати хладноћи њених осећаја? Да ли би ико могао замислити горду Зораиду спрам оне анђелске душе?

Да, Зораида више не беше оно створење, коме је идилски онај живот био срећа, а „јадно сироче“ једина љубав, једино благо. Да, она је негда љубила сирото то створење, које јој се поверовало и које обожаваше само њу, своју „хранитељку“. Она га више не љубљаше, она је забравила Владимира.

А он је био и сувише наиван, да може разликовати два срца у једнога створења. Врло ретко му се указивала прилика да се види са својом Зораидом, како је он сматраше. Јер се деспот баш у то време бавио ван двора, у Зети. Па и после његова повратка, слабо се састајао с њоме. Пребацивао је сам себи, да је „неверни Тома“ и да то ни мало није витешки, да он сме сумњати у реч једне властелинке. И он је веровао њеној заклетви — а то му је било довољно.

„Заклетва нека буде сведок, а часна реч верност, којој срце вечито служи“ — то му је било начело, то му је била водиља, која га је храбрила.

7.

Већ је и четврти месец на измаку како је Владимир на двору деспота Стефана Лазаревића-Високог.

По брдима се отопио снег и као читаве реке силази у доље, па бујицом јури све даље и даље. Али се Копаоник белео још величанствено и поносито, као снежни ледени град, који је навикао, да и у најтоплије дане пркоси својом величином...

По шумама и врховима пропланака нестало је оних кристаластих зрнаца, а иза њихових крупних отопних капљица провирује већ зелена шиблика, зелени лист и поздравља ново пролеће. Сунце се, ено, опет помаља на заруделу истоку, а под његовим светлим зрацима опет се озеленише поља, љубичица поче мирисати. Птичице су почеле из тиха певуцкати; цела је природа била живља и као да је клицала: Тебе Бога хвалим!

Туробни зимски дани мало су могли развити онај мирис, што најрадије удише душа идеалних људи; онај мирис што провире у срцу које зна осећати што је то љубав. Ретко је да би се могло одушевити крај, макар, топле пећи, а још мање по снежним стазама вртних алеја. А кад сунце гране и кад прва ластва поздравља своје старе знанце, онда се и срце осећа нешто храбријим, као да му се и нада улива на нов, бољи, живот. Тако то увек бива. Онда се истом осећа колику моћ, па још колико љубави има Бог према земаљскоме свету. Тада му се кличу хвале и поје најдивније химне.

Ако се ико радовао новоме пролећу, српски се двор морао понајвише радовати. Прошла зима провела се у монотоном животу, а и доста великој бризи, ма да се доиста свршила с неочекиваним успехом.

Те зиме, године 1403., завршио је деспот Стефан непријатељске распре са својим сестри-

ћима Ђурђем и Лазаром Вуковићем, синовима своје сестре, удовице Маре.

Још раније, 1402. године, склопио је био Ђурађ савез с новим турским султаном, Мусулманом, који је дошао на престо, пошто је Бајазит био заробљен код Ангоре од Тамерлана. Ђурђа је увредило ујаково понашање, јер је деспот Стефан употребио ту прилику на своју корист, те је још порадио код цара Јована, у Цариграду, да одмах затворе његовог сестрића Ђурђа, да би он могао узети његове земље. То је и било урађено. Али се Ђурађ избави заточења, прибегне Мусулману и открије му тајни уговор Стефанов с грчким царем. Разуме се, да то није било по вољи Османлијама, те султан радо пристане, да са Ђурђем удари на деспота.

Деспот је о томе раду и договарању био још раније извештен, пре него што су они и мислили ударити на њ. Сада се Стефан обрати босанском краљу Стефану Остоји за помоћ. Близу Грачанице, на Косову, приметне се борба. Са деспотом је био и његов брат, Вук, који је био с њиме још у љубави. И Стефан потуче Османлије, али Ђурађ победи Вукову војску.

Деспот Стефан је увидео тада, да сам неће моћи истрајати у тој неједнакој борби, зато науми да потражи на страни пријатеља.

У то је време владао у Угарској Жигмундо, те с њиме Стефан ступи у преговоре. И једноме и другоме требало је помоћи, зато Жигмундо прихвати радо деспотову понуду. То пријатељство с Угрима донело је Србији доста користи. Стеван доби од њих Мачву с Београдом, а уз то још и град Голубац.

И концем 1403. године, Стефан настави борбу с промењеном срећом. Од Османлија отме Ниш и још неколико других пограничних градова, а Вуковиће примора, да му уступе Хвосно с околином. Резултат је дакле био, да су се Османлије морали оставити Стевана, а он се ипак измирио са сестрићима и повратио им земље. Лазар Вуковић дође у Крушевац, где је пробавио све до смрти кнегиње Милице, калуђерице Евгеније.

Пошто се тако деспот осигурао са свију страна и учврстио са свима пријатељство, побринуо се, да уреди и побољша стање и у унутрашњости своје државе. На првоме месту обратио је највећу пажњу на јачину своје војске и на одбрану земље. Не мање се бринуо и за боље државно уређење. Судовима је наложио да што правије суде; свештеницима и калуђерима, да шире просвету и да преписују паметне књиге. А сâм је себи оставио, да обилази и надгледа како се врше заповести његове и да се о свему брине сам.

Одмах, чим је добио у своје руке од Угара Београд, почео га је утврђивати бољим бедемима и кулама, јер је намеравао да му он буде од сада престоница. То је и учинио две године доцније, почетком 1406.

Па ти и остали државни послови позивали су много деспота, да се бави изван свога двора. А тиме је обавезао и своје дворане, да морају увек бити с њиме на путу. Готово је целу зиму те 1407. године провео нешто у Београду, а нешто опет по другим местима своје државе.

Почетком пролећа поврати се сасвим у престоницу и тако Стефан да прилике својим мла-

ђим, да могу сада надокнадити оно, што су изгубили прошле зиме.

Тако је и Владимир био принуђен да за толико време од кад је на деспотову двору, врло ретко виђа своју лепу дворкињу. Па и кад се вратио с деспотом није му се указивала прилика да би се могао састајати с њоме. Помишљао је, зашто га она сама кадгод не потражи, и било му је криво, да се она тако туђи. Али би се опет после повратио и чудио би се самоме себи како је могао допустити своје уображењу толику моћ, да заборави у каквој је она служби. Неколико се пута сусрео с њоме, али нем и хладан поздрав био је једини сведок њиховога познанства. Ну он је све то предпостављао једноме узроку, да она, будући да је непрестано с деспотицом, нема толико времена, као пређе на очевом двору, да би се с њиме могла састајати. И он је био задовољан, јер је знао, да Зораида зна о његовој љубави; а сâм је ласкао себи, да она не може заборавити, да га је и она негда љубила.

— Зар души одређује време осећања? Тако је мислио он.

Њој, пак, није ништа сметало да заборави на прошлост, да заборави све, што је било у вези с њом. Прелаз из очева замка у деспотов двор, владарски дом, утицао је на промену у њеном животу и охладнио јој је оно одушевљење за пређашњом срећом. Чести доласци високе српске господе и многих других страних, босанских и угарских великаша представљали су јој други изглед њене будућности. Природно је, да је Владимир морао изгледати веома мален према раскошним племићима; а душа и срце са искреним осећајима

у сирота дворанина могли се зар прикрити под његов скромни огртач.

— — — Једном приликом, а то је било још првих дана по Владимирову доласку на двор, споменула је деспотица Јелена својој првој дворкињи име њенога пријатеља. Лице се у Зораиде помрачи; то је и Јелена видела, зато не хтеде више досађивати својој љубимици таквим говором. И било је, да је српска деспотица изгубила из вида поштеног дворанина, да је и заборавила на њ. Али је он био сасвим друге среће на другој страни. Његово скромно понашање, оданост и тачна безпрекорна служба, обратили су пажњу владара на њ. И Стеван га је имао у виду.

Да је заиста његову доласку на деспотов двор био једини циљ жудња за славом, како он рече великоме војводи Оливеру, циљ би у главноме ускоро био постигнут. Земљишта за даљи његов рад било је ту, а оно је било потпуно осигурано, јер и деспот и властела беху заволели Владимира, и будућност му се указивала у најсјајнијој боји. Не би било право, ако бисмо хтели притајати, да је Владимир уживао поверења и код лепога женскога пола, кога је на двору било доста; али се он чинио свему томе невешт, јер је мислио да је грех, да своје мисли и осећања растрза на све стране. А осим свега тога, једина му је нада била Зораида...

Свануло је дивно пролећење априлско јутро. Као да је и само небо хтело да својим сјајем усрећи земљу паћеника и да им предкаже своју милост. По дубравама су опет одјекивали рогови и фруле, а нестала она зимња ловачка дозивања и досадни зимски живот. И руже и љубичице и априлско цвеће цветало је и мирисало. Гора и

трава почели су зеленити, а небо више није било тако мутно.

Овога јутра двор је већ рано био на ногама. Синоћ је деспот наредио да све буде припремљено и да ће са свима својима часницима изјахати до оближњег манастира.

Те је ноћи Владимир врло мало спавао обузет многим и разним мислима особито о Оливеровој Зораиди. Нестрпељиво је очекивао да се укаже бледило зорино, па да остави постељу. Прозор на одаји био му је отворен; хладан ветрић је пиркао и уносно мирис пољских љубичица; доле по долинама разлегали се звуци фруле и они га опомињаху на његову прошлост. И он се сећаше своје прошлости, сећаше је се као с тугом неком.

На дворској капели звоно је звонило. Његов побожни звук пробуди Владимира из заноса и он хитро устаде. Па и тај му је звук будио успомене у његовој души. Како су оне биле дивне! Па ипак, тај тренутак, у коме је звоно у Оливеровом замку звонило значајно, када је чуо његов јутарњи одјек и побожно калуђерово појање, тај је тренутак тада он пропраћао с болом и очекивао крај својој првој срећи. Али му је овај звук сада био милији, он се надао да ће њиме продужити своје миле снове.

Владимиру је било досадно да у одаји очекује деспотов полазак. Кад је са спремом био готов, сиђе у перивој. Природа га је очаравала: сваки цветак је био за њ најдивнија успомена, сваки уздрхтај листка осећао је као мирис најсрећније душе, а птичице су цвркатале као песме небесних ангела. Био је немоћан да савлада своја осећања и да задржи своју уобразиљу, да тако

бујно не преставља низ кула, срећне своје будућности...

Алеја питомих ружа, у којој се почели развијати лепа карамфили, пријатним својим мирисом привлачила је Владимира и он се заустави ту. На лицу и на уснама лебдео је осмејак невиности, осмејак пун блаженства. Несвесно пружи руку и узбра ружин пупољак. Ту, у кругу, зеленило се језеро и он приђе ближе к њему, спусти се на мраморну клупу и, као и нехотице, оте му се уздах из груди... Погледи заносни, мирни, почивали су му на лепоме цветку, као да му је он будио тисућу успомена у срећној души. Опочињао се свога детињства и оне, која му је била блага утеха за милим родитељима. Савест га није мучила, осећао је да је на најсветији начин повратио учињену му доброту. — Па да ли може чега вишег бити, него за искреност поклонити своје срце, своју љубав? Мислио је он и душа му се заталасала милином мисли, које су биле намењене само њој...

— Зораида, свегласни зраче моје сироте душе, ти ме нећеш оставити, ти ме нећеш заборавити... Та ја сам те тако љубио, увек и искрено љубио;... шапугао је и осмешкивао се. Срце му је куцало весело, а мисли му блудиле далеко... далеко — сневао је.

Он Зораиду није морао видети, он је био срећан, кад му је она допуштала, да сме и мислити о њој. Владимир јој је веровао; веровао јој је све, па и то, да га је она волела. А зар би тако нагло охладнело њено срце према њему? Тврдио је, да то не може бити. Он се није варао. Зораида је доиста њега волела, али је он и сувише ласкао себи, кад је рекао, да време не

одређује осећања. Удес зле судбине је хтео да растави два тако мила створења, наклоњена једно другоме...

По час би се у санку смешио, час би опет ширио руке у заносу, као оно невинашче за сјајним звездицама. А час би му преко усана прелетале неке неразумне речи. Изгледало је да му је сан веома годио.

У близини нешто зашуста. Недалеко од Владимира чули се одмерени кораци по узаној стазици, али они не пореметише тихи санак младога дворанина.

После неколико тренутака указа се пред Владимиром млади један витез, који је могао бити његових година.

Баш у тренутку кад се Владимир смешио и изговарао неке гласове, стаде непознати крај клупе и као да је био хтео да га разуме; диже руку, коју већ беше спустио на успавана дворанина, да га пробуди из његова заноса и болно се осмехну, као да је жалио успављеника.

— Ој, друже мој, недоуман допушташ да те презире оно створење, које ти тако искрено љубиш. Сневај... У сну буди бар срећан, ако ти је судба одредила, да ти јава трује невино, добро твоје срце.

С тим речима остави Првош, деспотов пехарник, свога друга, и нечујним корацима, као да га не би прекинуо у тешким сањаријама, замаче дубље у градину.

У кратким потезима, надајући се да неће бити излишно, упознаћемо се са младим деспотовим пехарником, који је, како изгледа, био и искрен пријатељ своје другу, Владимиру.

*

Од доба великих жупана, па даље још, за време српског краљевства и царства, био је обичај, како велике властеле, тако и владалаца, да на свој двор узимљу синове својих пријатеља и да их у разним службама припремају за витешки позив. Јачи разлог томе је био, да би се младићи навикавали удаљености од својих породица и сталнијем раду. Јер готово за све време у држави су биле такве прилике да су синови морали већи део свога живота провести на страни војујући. А у средњем веку није било нарочитих завода нити установа за образовање, те је тако дворска служба замењивала школу за свеколико образовање. Било је доиста манастира, који су давали разна знања, нарочито из језика и богословских предмета. Али су у њих слали само по неки племићи своју децу, ту би их остављали до шеснаесте године и тада враћали дому. Већина њих није радила тако. Међу ове спадају и родитељи наша два млада познаника. По страним дворовима они су се вежбали свему вршећи разнолике службе. Тамо су у почетку били пажеви, касније штитоноше, пехарници, маченосци ит.д. А кад би се њихов старешина уверио о потпуној спреми и способности, поверавао им је или сâм управу, или би их препоручивао своме сизерену, владоцу. Такав се обичај продужио и за време српских деспота, Тако смо видели и Владимира као пажа на Оливерову двору, као часника, а по том препоруком великога војводе, као штитоношу деспотовог првих месеца, за тим је приведен у личну свиту деспотову.

Војвода Влатко Острошки из града Острога, ниже Лебршника, био је прилично имућан вла-

стелин. Али у боју косовском погибе и он, а иза себе остави само једнога свога сина, коме је могло бити око петнаест-шеснаест година. Кад је Првош остао без оца, било му је веома тешко, немогући се наћи сâм у таквој прилици. Али је он имао пријатеља, који га не хтедоше напустити.

У то је време на зетском престолу био Ђурађ Страцимировић, зет деспота Стефана, јер је имао његову сестру Јелу за жену. Заузимањем пријатеља, Првош доспе прво на Ђурђев двор а на молбу своје сестре Јеле, нешто касније деспот га прими за свога пехарника.

Првош је био леп младић: висока раста, дуге црне косе, која се у коврчицама спуштала до развијених рамена; црних, крупних очију, а науснице му тек почеле гарити. Нос мало кукаст одавао је његову отменост. Бледо лице казивало му је чисто срце и по кадшто ружичасти колуту красише га младалачким стидом. На месец дана пре доласка Владимира приспео је у Крушевац, у двор, на нову своју дужност.

Лице у ова два млада човека беше једно; налик један на другога били су као два бора, који један другоме узајамно дају живот. У Првоша пак била је само једна особина, којом се одликовао од свога друга, а којег је то веома мучило — равнодушност према женскоме полу.

Пехарник и штитоноша схватише се брзо и за врл кратко време, постали су најозбиљнији, најискренији пријатељи. Првош је волео Владимира, Владимир је угађао Првошу. Па ипак и крај свега пријатељства и крај све искренности, млади пехарник није могао ништа подробније дознати од Владимира о његовој вези и заједници са Зо-раидом. Назирао је, али га није хтео кушати.

Само понашање Владимирово издавало га је, да је Првош могао познати, да његов друг воли лепу дворкињу, али се чинио свему невешт.

Често је слушао како му Владимир говори о лепоти природе. Како је негда у њој уживао тако слатко; како је био срећан; како је обожавао све. А из своје прошлости код Оливера говорио му је и то, да га Зораида није мрзела и како му је допуштала, да је сме пратити далеко, далеко изван господарева замка.

По каткад би му приповедао у најтамнијим цртама, како му је без родитеља било тешко живети; да су га сви заволели у Оливерову замку и да је он поштовао и волео све. Тада би застао и дуго ћутао. Занео би се и тихо сневао о својој прошлости

Првош га је доиста и волео; рједо би жртвовао све за њ, ако би то захтевао његов спас. Он, као и Владимир, није имао више никога; остао је сâм-самохран на свету. И млади његов, нови, пријатељ прирастао му је, тако рећи, за срце, и никада се не би знао одвојити од њега. И ова два млада пријатеља живела су једним животом: једно им је срце било у грудма, једна им се душа таласала витешким осећајима.

И опет је Владимир крио у тој заједничкој души неку тајну успомену; крио је, јер је мислио, да не обесвети светињу, коју је он обожавао, обожавао силно. Осећао је, да то није грех, своме јединоме пријатељу прикрити оно, што га је за целог живота одржавало у нади, у лепој срећи. А и то је знао, да та тајна неће остати вечита и он ће му је открити у тренутку своје највеће среће. А тај је тренутак он очекивао без бојазни и сумње и надао се, да је он тако брз

— та Зораида му је дала највернију, свету заклетву. Он верује заклетви; она ће је испунити и они ће бити најсрећнија створења под небом.

Првошу је пало у очи, да се у његову причању крије нека извесна тајна. Јер кад год би он почео говор о лепој дворкињи, Оливеровој кћери, Владимир би се лукаво осмехнуо; а сам би пак увек застао, кад би почео говор о плуњском великом војводи. Њу је ретко спомињао; па и ако би је споменуо, то би било или нехотично или је узносећи врх свега, обожавајући њену природу. Првош би тада само ћутао; није хтео даље изнуђавати о њој речи. Више пута је сумњао у искреност и оних речи што би их изговорио о својој милој девојци. Увидео је, да би довео у неприлику свога друга, ако би покушао да што више дозна о њој и његовој прошлости. Али је био убеђен, да су се негда волели њих двоје, а да је он и сада још воли.

Као што је већ напоменуто, Првош се мало дружио са женским светом, али га је познавао много боље него већина, и од самога Владимира. Не треба то рђаво разумети. Владимир је био под притисцима осећаја своје прве љубави, а карактер му није допуштао, да се сме удаљавати од витешке части. С тога је његово срце, а понајпре његово знање било искључено од могућности да може познавати, а још мање кушати. Али Првошевим погледима није измакло, да је Зораида и сувише охoola према своме пријатељу. На концу био је начисто са собом: да Владимир љуби деспотичину дворкињу, а сумњао је, да га се она једва сећа. То је крио, али је одлучио, да прати све. Жалио је друга; а радовао би му се успеху.

Такав је, ето, био Првош, друг Владимиров; њихов је живот био заједнички; па опет, крили су један од другог најискренија своја осећања и мисли...

*

Првош је, као што већ рекосмо, оставио свога друга са жељом да се опрости једанпут таквих сањарија и да не уводи сама себе у заблуду. Али то је била само Првошева искрена жеља, и ко би могао Владимира разуверити у његовим идеалима? Зар би му се смело рећи да је кратковид, да не види Зораидино кретање? Њега је крепила нада; с њом се будио, с њоме отпочивао. А да ли има чега лепшег, него надом грести у сусрет своје лепе будићности.

Владимир почиваше још у тихоме санку. На једанпут га нешто трже из сна. Очи му се засветлише и он узвереним погледима гледаше око себе.

Ту, у близини, чуо је тихо појање. Пријатни и умилни глас заталасао је душу у млада дворанина. Да ли се варао? Је ли њему тај глас био познат? Па зар би се он могао преварити? Зар би могао он заборавити оне утиске, који су му створили и повратили живот? О, он је тај глас добро познавао, он га се сећао. Беху то они исти звуци, с оним божанственим треперењем, с оном чаробном моћи, која је силно владала њиме; то беху они звуци, када се њему чинило, да зборе свету: живот је тако срећан; слушао је оне звуке, када се њему чинило, да зборе небу: и овде има раја. То је била срећа! Последњи пут је слушао тај умиљати глас у градини великога војводе Оливера пре пола године, пред њезин полазак; а сада му је опет будио успомене у двору српскога деспота. То беше

она иста песма о „сирочету које нигде никог нема и анђелу што му наду крели“, коју је први пут чуо на Оливерову двору.

Тамо, у замку, на најлепшем месту, Зо-раида би му понајвише певала ту песму. У очима би му се тада засветлиле сузе, а она би се смешила тако наивно и спустила би онда своју белу руку на његово успламтело чело. У души би тада осетио милину и допустио би, да му свилени праменови њене дуге косе убришу сузама уквашено лице. Она би и даље тихо певала, а он је љубио, дуго љубио. И гле! Олет зар!? Душа му затрепери, узбуни се и зарадова — то је била она.

Тон је њезине песме одјекивао у његовој души као најдивнија небесна песма. Замишљао је, да само она може постићи једно савршенство и да би лудо било говорити о другим лепотама. У његовој души су били скривени сви звуци њених мелодија, све речи, па је и најмањи подстрек био довољан да га разбуди у лепим сновима, да му представи пред очима најдивнију слику његових сањалачких мисли.

Био је веома узнемирен: дрхтао је и стрепио, као да га очекује нешто необично. Срце му је неизмерно кучало, као да је и само знало и осећало да је у његовој близини анђеол чувар, хранитељ његове душе.

Устаде. Неодољива жудња гонила га је к њој. Мислио је, да јој изађе у сусрет. Борио се сам собом; напослетку остаде.

— Доћи ће; шапуташе тихо. Повуче се мало дубље у алеје и очекиваше, да се појави.

Глас је долазио све ближе и ближе и изгледаше као да ће лепа певачица заиста доћи на

место, где стајаше Владимир. Он је био са свим занесен. Врт му је изгледао као небесни храм, у коме поје најдивнији небесни херувими. Чинило му се као да су и птичице прстале својим миловојним цвркутом да уступају првенство лепоти новог гласа...

Песма се сада чу са свим близу. Владимир подиже своју главу и погледима тражаше ону, која је тако лепо певала.

И учини му се као да је сунце сјало дивније но игда; као да су звезде пале по врту, а цвеће и природа да мирише рајским миром. Чинило му се, да је и природа лепша, а подземни чаробни свет да је згрнуо застор са своје тајне и умилним осмехом да га позивље у своје наручје... Небо му је било тако лепо..."

Зораида се указа.

Он уздрхта. Али његов уздрхтај није сметао томе лепоме анђелу да продужи своју лепу песму. Певала је и даље. У рукама јој је мирисао венчић исплетен од поменка и белог крина. Занела се песмом и Владимира није смотрила.

Као да је и само јутро хтело да украси лепу дворкињу. Као богиња јутра, богиња зоре поносито, лагано је корачала; дивна и божанствена. Бела, лака свилена хаљиница јутарња, с кратким рукавима, испод којих се као алабастер белиле нежне руке, а расплетене дуге златокосе власи попале су по облим грудма и прикривале божанствене дражи...

Владимир не могаше одолети срцу, које је осећало тако искрено, да оно једино има највише права над тим лепим анђелом; није био у мћи, да се претрпи још само за који тренутак већ остави своје место и ступи пред њу.

Сада, после тако дугог времена, стајаше једно пред другим: очи у очи и погледи им се сусретоше.

Она се трже, око јој заблиста, али само за тренутак, и усиљено се осмехну.

— О Зораида, нисам се надао! уздрхталим гласом ослови је Владимир.

— Заиста и ја не — беше њезин хладан одговор. Њене се плаветне очи не сјаше више онако, као кад би их случај сусрео у врту. Лице јој је било озбиљно, а речи су биле усиљене. Она не бежу више онако пријазне, онако умиљате, као оно негда. Али то Владимир није ни схваћао; он је једно само знао, да је пред њим оно створење, које он највећма воли на овоме свету, створење, које ће он на веки љубити. На бледоме лицу лебдео му је осмејак среће; пружи јој руку и ласкаво јој прозбори:

— Јутро је прекрасно! Тамо, крај тихога језерца тако је дивно. Пођи са мном Зораида. У његовој плахој дубини, у којој се тако ликовито преламају дивни небесни сунчани зраци, моћи ћу једва једном слободно огледати лепоту твога бо-жанског лица. Хајдемо тамо!

Он је изговарао речи тако брзо, ипак тако умиљато, да није могла непристати; ма и незадовољна, учини му по вољи.

А пре? Зар би она могла допустити да моли он? Негда је осећала, да јој је дужност да му гове срцу; да јој је дужност, да њега само развесели, па опет да се никад не покаје за то. Па да ли би се икад могла расрдити на њ? Љубила га је, а сада је осећала да у њеноме срцу нема више места за то сирото и добро створење. Осећаше да га више не може волети.

Како су времена променљива!

Лице му је горело. Знао је да јој је његова љубав позната, па ипак намеравао је да јој ис-каже све... све. Али му реч застајаше у грудма; хтео је да отпочне, покушавао је све, али није могао наћи згодан почетак. Њеним погледима не измаче његова узнемиреност; а он је био тако узбуђен да и несвесно притискивао је њену малу руку и она се не усуди да покуша, да му је отргне. Душа јој је слутила његова осећања и разумевала је значај притисака његове руке; слутила је и страшила се те слутње. Радо би се отргла од њега и продужила свој пут, али је нека по-тајна моћ задржаваше, и она остаде непомицна. Па зар она није била одлучна и самостална? Зар га није могла одгурнути од себе и разуверити га у свима идејама? — По кадшто сећање на минулу прошлост задржи човека у наглости, ослаби му моћ и лако га растужи...

И Зораида се сећала и ћутала је.

— Како смо сад срећни, мили мој анђеле! прелети му нечујни шапат преко румених усана. Он му је трептао као оно струне на егедама, и у њему беше нечег вишег, нечег узвишенијег. Те су речи биле тако умилне, тако искрене, али по њега тако несрећне.

Зораида уздрхта, отрже руку, а лака јој ру-мен обли бледо лице. Разумела је да је то по-четак онога што је слутила. Хладно и чисто сажалевајући га одговори му:

— Зашто баш само ми? Нису ли зар срећни и сви, који су достојни, да уживају деспотове ми-лости? Охоло подиже главу и избегаваше да се сусретне с његовим погледима.

— Ах! да, да; али само ми, само ми смо тако срећни, моје јарко сунце. Није ли нам прошлост тако мила успомена, која нам у садашњости спрема најлепшу будућност?

— Ах!...

— Зораида, зар ти пред собом не гледаш оно исто створење, које си негда тако силно љубила?

Дрхтаве речи одавале су његову узбуђеност; срце му је неизмерно куцало. Стиште јој уздрхталу руку и принесе зажареним усницама и спусти ватрен и веома дуг пољуб.

Зораида је дрхтала и није имала довољно присебности да му и једну реч прозбори. А Владимир се надао да је у њој опет оживео оне старе успомене и да је она опет његова, само његова. Спусти нежно своју меку руку на злаћане њене власи и миловаше је. Она се прену. И по други пут му отрже своју руку, а само јој се две речи отеше из груди:

— Витеже, пази!

Владимир пребледе.

— Зораида, мило моје дете, твоја ме хладноћа страши. Зар ми нисмо иста она два створења, која дисаху једном једином душом? Зар су откуцаји твога срца тако хладни за оно створење, које те је силно обожавало над земаљским благом?... Погледај својим лепим, божанственим погледом на румене оне зорине зраке, који нас негда, толико пута, поздрављаху у твојој градини... Опомени се!... Ај, то је време било тако дивно! Зораида, поврати се у то лепо доба на коленима те преклиње твоје сироче, твој Владимир!...

Зораида уздрхта. Као да су се те речи коснуле нежнога девојачког срца. Али хтеде с гордости

да издржи до краја, требало је решити. Устаде — али је издаде снага. Груди јој се бурно надимаху, а уздах је летео за уздахом. Изгледало је као да се охочост борила с осећајима; гордост је била моћнија и она их надвлада.

— Смешно! Заборави прошлост.

— Зораида! громовити узвик изненађена и поражена дворанина одјекивао је тако страшно у дутарњој тишини, да Зораида сва претрну и помодри. Очи у Владимира севаху као жеравице, рекао би да ће сажећи својим пламом, а на челу му набрекоше жиле од гнева и страха. Да, он се плашио доиста, да то нису речи одлучне и озбиљне. Покуша да опет буде миран.

— Не збори тако, моја сјајна звездо! преклињаше је Владимир.

Зораиди не потраја дуго онај привидни страх, и сад јој опет више ништа не спречаваше, нити јој је сметало, да понови своју одлучну упорост.

— Да заборави прошлост; нека нас више ништа не везује за њу.

— Шта?!... О, Боже мој! цикну Владимир и као громом поражен паде на клупу. Свест му се помрачи, па чисто не верујући самоме себи, трже се и погледа је још једанпут, као да је сумњао да је то она и да су то њене речи.

— Зораида! О, Зораида! Да, то си ти... Зашто изговараш тако ужасне речи ономе, с киме си провела најслађе тренутке свога срећнога детињства? Свака твоја реч носи на себи најљући отров који трује моју душу, који убија моје срце. Ти немаш зар милости, да тако охоло можеш презирати бедно сироче?... Ај, небо моје, што остави ову јадну душу да се мучи болом у бе-

дноме своме животу. Глава му клону на груди, очи му потамнеше.

Али је Зораида ћугала обрених очију. Он спет подиже главу и продужи:

— Ах, Зораида, реци ми, реци ми тако ти Бога, ма једну само једину реч, која ће бити најслађи мелем моме несрећном срцу... Не скривај својих лепих очију од мојих погледа, Зораида, они ће ти рећи моју верну душу. Не окрећи своју лепу главу; чуј ме, Зораида, ја те љубим... ја те љубим, Зораида!... Да, да, ти знаш то, ти си знала и нсбо зна...

Громовити звук његових идеала одјекнуо је у њеној души и тргао из заносна сна. Уздахну дубоко — испунило се, чему се надала. Владимир очајаваше.

— Ој, душо моја, веруј ми, ја ти истину зборим. Моје болно срце варати не зна — небо и Бога питај, они су моји сведоци, њима ти се заклињем!... Зораида, не ћуги; реци ми само једну реч, преклињем те!..

Колена му заклецаше и он клече крај њених ногу, склопи руке и тужно је мољаше:

— Опрости ми ако сам кадгод и нехотице увредио своју светитељку; опрости ми! Ја ћу радије кајати тај грех, него ли подносити грижу савести, која би ме отправила и у хладни гроб... Зораида, поврати ми онај тренутак, када сам и срећан и блажен седео крај тебе — та и Бог је тада био милостив... Ах! Како си ме ти тада волела, како си ме миловала; а сада?... Да, да, то је било врло давно, врло давно..

Суза му засја у оку; она је и даље ћугала.

— Ти ћутиш, а моја свака реч, свака моја помисао збори о теби: да ћу те вечно љубити.

Буди милостивна; развесели ме ма и погледом само. Усрећи ме; усрећи два млада срца...

Бол га је обхрвао; глас му је изумирао.

— Али ти си нема. Твоја љупка уста немају те речи за мене. Твоја два алама и њихове сјајне зраке обавија тамно покривало...

Сузе му потекоше, савлада га бол. Још једанпут напрегне своју снагу, да својим гласом пробуди милосрђе у њеној души.

— Зораида!...

Она се потсмехну.

— Несрећниче! Очајни му узвик отрже се из отрованих груди. Глас му изумре и онесвешћен падне у прашину, крај њених ногу. Тихо и тужно је јецао, као оно мало дете за изгубљеном птичицом, чије му је појање и весело скакутање било милије од свакога сјаја...

Зораида се нагло подиже, очи јој се лукаво засветлише као да се радовала своме успеху и подруглив поглед баци на њ.

— Лудаче, Зораида више не живи за тебе; не мути јој њезин срећни живот.

Гордо и брзим корацима удали се и брзо заборави на покушај несрећног дворанина.

Неочекивани овај догађај дубоко се коснуо Владимирове душе; и он је дуго болно јецао. На један мах подиже сањиво главу отвори очи, али пред њим није нико био. Погледи му луташе — али ње више не беше. Сада као кроза сан сети се свега. Сети се ње, њене нечовечности и гордости; а последњи њени прозборени звуци трептали су му у ушима, као небесна клетва над његовом осиротелом душом... Дубоко уздахну и посрћући спусти се на клупу. Калпак боље утврди, кацигу спусти на очи, као да није више ништа

хтео нити да види нити да чује. Очи му се опет наводнише сузама. Први пут сада истом осећао је ону меланхоличну усамљеност што прати по свету онога, који нема нигде никога свога; први пут је сада истом осећао, да је самохрано си-роче. Тешки бол га је мучио у грудима. Њене су га речи поразиле као гром. Болело га је и тиштало силно што је то морао да чује од оне, коју је он тако искрено и силно љубио, па му се она није никада прогивила. Мишљаше негда, да она живи и да ће вечно живети само за њега. Сад му је тек излазила пред очи она њена хладноћа приликом свога доласка на деспотов двор, па она усиљена пријатност.

Био је посве блед. Тај га је удес са свим поразио. Своју несрећу није могао предпостављати ничему.

— Зар се тако памти прошлост?... „Лудаче, Зораида више не живи за тебе“ — ох, како то ужасно боли. Или сам ваљда ја толики грешник, да је свака моја реч увреда, сваки поглед грех? Небо!.. Небо!... Па зар ме онда она није волела?... Не, не!.. Ах! Боже мој, Боже, што ми отрже из наручја једину моју срећу, једино моје благо...

Зајечаше трубе. Деспот је већ био спреман за полазак. Владимир брзо скочи, уздахну, а преко усана прелети му ужасно проклетство:

— О, прокуни Боже овај проклети свет! О, Зораида, Зораида, проклетство је ужасно!...

— — — Владимир је корачао брзим корацима, да на време приспе деспотовој пратњи..

8.

Много је дана протекло од онога тренутка, кад је Владимир морао испити пехар отрова.

за своју несрећnu љубав и када је био тако неми-
лосрдно одбачен од своје миле Зораиде; од оне
исте Зораиде, у којој је негда замишљао дивну
слику своје будућности. Није могао веровати, али
на жалост била је истина. Да, био је остављен
од оне исте Зораиде која му је напајала душу
топлим и слатким речима; од оне Зораиде, која
га је тако жарко љубила и волела.. Па зар се
у тој анђеоској души могле породити онакве
мисли, које су ишле да упропасте најверније
створење? Зар је имала толико моћи, да презре
онога, који је тако обожавао? Како је несрећан
живот! Подло га је уништила: одузела животу
душу, души спокојство и утеху.. Од тога дана
он није више био онај весео витез, он не беше
више свеж цветак у деспотовој баштици. Веноу
је и губио се, а потајна туга ронила му је жи-
вотну срећу.

Као на пакост, деспот се био решио, да
проведе цело пролеће и лето стално у сво-
јој престоници. И тако је Владимир морао
да често гледа, и против своје воље, деспотичину
најлепшу дворкињу, Зораиду. То му ни мало није
пријало, али је морао трпети. Па и у тим жа-
лосним данима није био остављен самоме себи.
Верни његови пријатељи нису га нигда напуштали,
ма да нису знали за узрок његове промене.

Од свију Првош се највише одликовао својим
предусретљивим понашањем. Знао је да је сва
болест његова друга управљена на једно.
Знао је, да из љубави може лако произаћи бо-
лест — а Владимир је љубио Зораиду. И то је
било све. Владимир није хтео никога да посвети
у своје тајне мислећи да се то не може никога
тицати и да не може нико имати удела у његовој

несрећи. И сáм се Првош кад и кад чудио откуда таква нагла промена код његова друга; и често би пута покушавао да чује од њега ма једну само реч о томе; молио га је и преклињао, али је све било узалуд, Владимир га је знао свакога пута вешто одбити.

А када би Првош покушао да га развесели, он би се тада усиљавао да буде весео, али би после у самоћи то надокнадио још већим јадањем. А Првошу је уступио у својој души оно место што га је некада уживала Зораида. Да, он је сад осећао, да је не може волети, — осећао је — да је мрзи.

Хтео је да баци целу прошлост у заборав, па то је, бар привидно, и учинио. Али је ипак зато осећао у души неку празнину, неку усамљеност и увелост... Нешто би га тако по кадкад само нагонило да мисли о њој. Тада би се тргао, јер знађаше, да у њеном срцу није било више места за њ; и то га је тиштало и силно болело.

Ма да је заборавио на Зораиду, или је бар хтео заборавити, ипак је осећао још толико љубоморности према њој да није могао допустити, да је други воли или да она другога љуби. Ласкао је себи да му је у дужности да исправља напуштени морал и да стаје на пут душевној искварености. Говораше, да се она неће моћи задовољити, да обмане само њега. Али то је било све само за то, што је у њему још било љубави, и што је уверавао себе, да ће она морати још једанпут љубити. И он је тај тренутак очекивао, стављајући свој задатак у осветнички, јер је мислио да ће само тиме моћи да угаси у својој души тај паклени план, да задовољи своју осветну љубав..

9.

Био је топао мајски дан...

Како је мило и пријатно очекивати у заклону зелених шумарака и међу мирисним цветићима и веселим песмицама птичица прве зорине зраке. Нешто те очарава и преко твоје воље прати те чаробно на далеки исток. Као да се и душа на ново рађа, као да и срце мирније и бурније куца.

А када се око светлих сунчаних зрака почну обавијати тамни колутови и у последњим тренутцима тако брзо почну пловити далеко, далеко своје заходу, као да и сами жале за овим светом, за дивном овом земаљском природом, као тугу своју, као своје сузе остављају за собом сјајне звезде, поздрављајућих: До скорог виђења! — И теби се тада стеже у твојој души, помишљаш на своју судбину и на тако брзо хујање својих срећних дана.

У зору га гледаш као најсрећније створење, а у тихој вечери испраћаш га са сузним очима и тешким болом. Па кад видиш да се небо зацрвени, а светли као смарагд колуту бивају све мањи и мањи, теби се и нехотице отргне уздах из груди и нежно га молиш да те што пре разбуди својим блиставим зрацима и да те не остави на дуга времена.

Ај, вече болноме срцу и ојађеној души како је туробно и мрачно, а срећноме створењу тако мило!...

Наступала је тиха вечер. Сунце се клонило западу остављајући за собом далеки круг у светлим колутима, који се пружали далеко: иза морских обала и високих гора; кроз сјајне кругове

пак пробијали су блистави зраци, као да су хтели показати како је и моћно и лепо сунце...

Зораида је седела у перивоју и сневала о својој лепој будућности.

На дворској капији деспотовој труба оглашаваше долазак некога високог госта. Зораида је чула трубин звук и управи своје погледе на улаз у двор очекујући путнике који су морали проћи крај ње путем.

Недалеко од перивоја указаше се три коњаника у богатом властелинском оделу. Лице јој се зарумени, очи заблесташе. У једноме од њих упознала је старог деспотовог пријатеља, који је једном приликом већ био долазио, ну тада га је она само могла видети, па и то јој је пријало; сада је помишљала, како би то морало бити лепо, да се и састане с њиме.

Сва се три коњаника упутише у двор, а пут их је водио покрај Зораиде. И она их је очекивала. На руменим устима лебдео је осмејак, који је више личио на лукавство него на стидљивост.

Поздравише је. Зораида несвесно одговори, не верујући чисто сама својим очима да се један од њих тројице одврати, и то баш онај, на кога је помишљала. Он јој приђе и нагнув се преко врата свога коњица, поздрављајући ослови је:

Опрости, лепа госпо, што ћу само за један часак твоме заносу бити на досади.

Она се подиже, стидљиво обори очи к земљи, а блажен осмех указа се на лицу.

— Је ли у двору светли деспот? Из далека путујемо, па још ако га не затечемо?

Њој се чинило, да му глас звучи као звуци небесне музике.

— Јесте, прошапута тихо лепа дворкиња.

Од њенога гласа, који је био тако мио и пријатан странац се узбуни и занесе. Погледа је погледом, који је прожимао, али је њсј у исто време био милији од свих небесних погледа.

Странцу се допаде њена збуњеност и за час му падоше погледи на његове груди — маши се руком за поменак, који је био тако леп, као и њене лепе плаве очи. Скиде га са себе и нежно спусти на њене прси, које се бурно надимале. Узе је за руку и тихо у полузаносу рече јој:

— Хвала ти, лепи анђеле, на твојој доброти. Уздам се, да нећеш штети замерити мојој слободи; цветак ти овај сведочи моју наклоност.

Привуче јој руку својим устима и ватрено је пољуби. И последњи мио поглед баци на своју лепу познаницу, окрете коња и оде с друговима деспоту, који је на њих већ очекивао.

Ово је било све за један тренутак и тако брзо да се Зораида могла једва разабрати. Чинило јој се, да је ово био само сан; па опет, ово је зацело био најдивљији сан. Њена је душа била пуна идеала, пуна снова — и сада јој је овај годио, веома годио.

Сами погледи падоше на прикачени поменак на грудма и тумачећи његов велики значај није могла савладати своју узбуђену душу. Слушала је као неки потајни глас, који јој из дубине шапуће: „Сад си срећна“. Све више је долазила до уверења, да јој се он сада допада, а да ће га врло лако можда моћи и волети.

— Ох! Боже мој, не украти ми ту срећу,
— срећна шапуташе сама себи.

Али се ствар није могла задржати само на томе.

— Није ли то мој Владимир?... Устане и журно оде у своје одаје надајући се, да ће се моћи састати с лепим странцем.

Зораида је осећала да је сада срећна не зазирући ни мало од божје казне. И сада, у своме миљу, с поругом поменула је име онога човека, кога је она некада обожавала, али који данас трпи због ње највеће боле. Да, она је мислила да је срећна, када се једном за свагда опростила „несносног дворанина“, сневајући о сјају богатих великаша. И то јој се и испунило. Упознала се с човеком, кога је замишљала велика и моћна...

Време је, да се што ближе упознамо с деспотовим гостима.

Сва тројица беху војводе и имали су своје баштине у Мачви. Пошто су Мађари уступили сву Мачву деспоту Стефану, то је и његово деспоство било над мачванским господарима. Због разних односа још и пређе су они признавали српски двор, а од кад им је он почео и господарити од тада су са свим учвршћене везе пријатељства.

Наши познаници били су нешто мало млађи по годинама од деспота, међу собом су били вршњаци. Сада им је могло бити око двадесет и две до двадесет и четири године.

Онај, што смо га упознали са Зораидом, био је војвода Драгош Воихнић Припчевић, веома угледан витез, достојанствен и крупна узраста. На дугуљастоме беломе лицу, крај лепоте, опажају се црте збиље и одлучности. По њему се познавало да је био храбар и одважан. По пореклу

је био неки сродник породице Хребељановића Припчевића, па по томе и деспоту Стефану.

Владислав Загорски и Прибислав Влатковић, његова два највернија друга, ни у чем му не уступаху. То беху три тела, а једна душа; помисао једнога од њих био је задатак за извршење свију.

Кад је деспот примио у руке нове области, походио их је, да га народ упозна, и том приликом био је код Драгоша. Ту се упознао и са другом двојицом његових другова. Тада их је позвао да му дођу у госте на дуже времена; а рад је био да се и саветује с њима, јер им се заједнички ваљало бринути за нова времена.

— — — Зораиди је било прво да дозна која су та господа; а кад јој је деспотица Јелена одговорила и још придодала, да ће се дуже бавити, на двору, у Крушевцу, Зораида се веома обрадовала.

Као да је ново познанство много утицало на војводу Драгоша, јер се и он потрудио да све сазна од деспота о лепој дворкињи — и надао се...

10.

— Ах! мој драги Првошу, — поче једнога дана Владимир у дворском перивоју деспота Стефана Лазаревића Високог. Сад све знаш, знаш и узрок моје неизмерне туге, мога превеликог бола. Па реци сâм, реци, тако ти Бога, што би ти чинио, да си у оваквоме положају? Ево, ово ће бити већ месец дана, како је у двору онај Драгош са својим друговима. У осталом, њихово ме се бављење ни најмање не тиче, али ми је жао... ах! та ти не можеш ни замислити, мој драги пријатељу... О, како бих истом био срећан, да никада

нисам ни долазио у овај двор; да сам занемарио овај проклети свет...

Заћута и склопи очи, као да му је и светлост удила свести и срећи. А Првош га гледаше тужним очима. Радо би му хтео помоћи, али ту не беше помоћи.

Владимир на једанпут отвори очи, подиже главу и оштро посматраше свога друга; затим га узе крепко за руку и повуче на страну. Ту се доше на једну камениту клупу; — у Владимира сезаху очи ватреним пламом, као да би сажегао до дна душе своје непријатеље.

— Друже, уздам се у твоју верност; верујем, да моју тајну нећеш никоме одати?

— Владимире! прекореваше га Првош поузданим гласом.

— Дакле, чуј!... Зораида је моме животу била сунце, чији су зраци осветљавали моју једину наду. Ја сневах тако слатко о својој будућности; сневах, да, о својој срећи, о њој, и предпостављах је анђелима и небесним богињама — ако их у опште може и бити. Не чуди се што постадох таква сумњалиц., али веруј, да човека принуђавају околности да сумња у све, па и у самога себе. Јер ако ја не бејах пример људскога живота, ако ја не поштовах и небо и Бога и све — па каква награда?... Каква награда, Првошу! Застаде да се одмори од напрезања и гнева.

— Да, ја бејах увек одлучан и сталан. Па да је цео свет устао и рекао ми: Заборави је, она те мрзи, — ја бих му довикнуо својим громовитим гласом: Не! то није истина; у Зораиде је чиста и искрена душа. И са тврдим уверењем, ја бих се и заклео на то. Да, Првошу, ја је тако љубљах... Али, то је све прошло. Прохујало је

време моје среће, да се више никада не поврати... Замутише му се погледи и немарно и тешко спусти руку на Првошево колено.

— Па хоће ли зар светска пресуда над-а-мном бити тако строга?.. Ха! осветна крв је тако жарка; као жеравица гори моје груди. Плам се тај у мојој души не ће угасити све дотле, док пред собом у праху не видим раздробљену гују, која својим гадним дахом отрова моју неокаљану душу, моје чисто срце... Да, Првошу... У очима му заблесташе муње; Првоша прођоше жмарци.

— Ти намераваш зар...?

— Ха! Првошу, намера од освете неће бити ужаснија...

Он је дрхтао. С чела му се котрљале крупне капљице зноја и Првош се страшио његовог бледог лица, стрепио је за свога друга.

Владимир извади свој мач, пружи га према Првошу и настави уздрхталим, свечаним гласом:

— Погледај, мој верни друже, како се одбијају сунчани блистави зраци од овога мача. и када би они могли допрети и до мога срца, видели би у његовој средини најчистији сјај, који личи сунцу и који упоредо ходи с мојим вечитим животом; а могу се заклети, да ме до вечности не ће напустити.. Ето видиш, таквим срцем ја љубљах негда њу — таквим срцем љубићу вечно и тебе...

— Ох! мој Боже, — уздахну Првош, као да оплакиваше врлу доброту свога искренога друга.

— Закунимо се, Првошу, да докле блиста оштри мач у нашим десницама, да ћемо један другоме у животу бити у помоћи.

Првош извади мач. Владимир је био блед.

— Ој, свевишњи Творче, нека се твојим благословом укрсте наши мачеви и здруже наше де-

снице, а нашој заклетви — буди само ти једини сведок... небесима, друже Првошу, остављам у дужност, да награде твоје верно срце.

— До гроба, Владимире.

— Хвала!

Мачеви су били опет у корицама; сели су на клупу и обојица занемеше. Првош прекиде први тишину.

— Видиш, Владимире, тебе је могла преварити једна славољубива жена. Ти не знаш да је овај свет, сав, сав свет, друже, ужасно подао и лаковеран...

— Не замери ми, али...

— Мани се, богати, Владимире; мислиш ли ти заиста више никада не љубити? Какве лудорије!

И Првош баци случајно поглед на страну:

— Гле! узвикну задивљено; ми о вуку, а вук пред нас... Они долазе.

— Драгош и Зораида?

— Да.

— Прикримо се; хтео бих да их мало посма-трам у љубавним састанцима, — и горак му осмејак прелети преко бледа лица. Ходи овамо, овде ћемо бити у заклону, — повуче га за руку и брзо се склонеше за оближњи жбун.

Већ после неколико тренутака појави се Драгош, а крај њега је корачала, с погнутом главом и осмехом на лицу лепа Зораида. По расположењу се могло судити, да са задовољством и ми-лином слуша речи свога пратиоца.

Упутише се једној клупи, мало подаље од прикривена два друга. И Владимир их је могао врло лепо посматрати, прикривен на своме месту. Хтео је да се доиста увери о њеном карактеру

и да се утврди у својој сумњи, зато је мотрио на сваки њихов покрет.

Зораида је немирно седела на клупи а по лицу јој се могло судити, да јој је Драгошев говор морао говети: јер би се по час заруменила и прелетео би јој лак осмех преко усана. Од целог разговора до Владимира су допрле само неке речи, али су и оне биле довољне, да се он и по други пут увери о њеноме неверству.

Кнегињице, — збораше тихо узбуђен Драгош, — реци ми своју одлучну реч, којаће ми говорити о мојој вечитој срећи. Ох, кад бих само знала, каква је борба у мојој души, ја знам, уверен сам да би ме ти радо утешила... Онај тренутак, када сам те први пут видео оставио је вечити спомен у мојој души. Од тада сам осећао, да си једина само ти, која би могла уговети само жељама мога срца: осећао сам, да само тебе једину могу обожавати. Како сам жељно ишчекивао тренутак, да ти могу изрећи све, да ти могу отворити своју душу и рећи ти своју љубав.. Да, Зораида, ја те љубим, ја те страшно љубим!..

Зораида се осмехну, погледо га умилним погледом, стиште му руку и две јој се сузе радости скотрљаше низ бело лице. У место речи, које би га усрећиле, она пригну главу на његове груди, а златне се власи расуше по раменима и угрејаноме челу, и он их је љубио, дуго љубио..

И Владимир је све то гледао. Крв му појури у главу, счи му севнуше, а рука му и нехотице стиште мач. Подиже се и усправи. Грање зашупти и својим шумом разбуди из заноса два срећна срца.

Владимир крочи један корак напред, баца поглед на свога друга; овај разумеде тај неми договор — и изађоше из шипрага.

Зораида ослушкиваше, чинило јој се, као да чује некакав ход. И није се преварила. То су били кораци наша два млада дворанина, који их хтедоше проћи. Али Зораида и на то заборави брзо. Ватрено погледа свога драгана, шапућући:

— Дошао је час, Драгоше, да се можемо поверити... Ох, како сам срећна!... Онај ће ми поменак остати вечити спомен са твојим именом. Ти си мој — а ја ћу бити твоја, само твоја, Драгошу... Ево погледај, — и Зораида спусти руку крај срца, — ту ето, почива онај дивни спомен, дивно оно сећање, и ја ћу га ту, у недрима на својим грудма, чувати на вечита времена, до последњега тренутка, до последњега свога издисаја...

Драгош се искрено зарадова што је могао наћи тако племенита одзива у својој љубави, привуче је ближе к себи, као да се бојао, да је не отргну из његовог наручја, и страсно је пољуби. Хтео је да се увери у истину њене љубави, и спусти нежно руку у њена таласаста бела недра, да потражи онај вечити спомен, који је створио љубав, тако искрену љубав...

Ход се опет чу и заустави Драгоша.

— Првошу, тешко њима!

Оба два деспотова часника пођоше крупним корацима крај Драгоша и Зораиде. Владимир се само за један тренутак заустави пред њима и пресече их својим муњевитим погледом.

Драгош се трже, Зораида пребледи. Владимир баци на њу поглед пун мржње и освете, и грохотом се, очајнички, насмеја, по том се брзо удали с Првошем.

То је било тако брзо изведено да Драгош није могао посумњати, да се смех тицао њих, а застој је сматрао као учтивост поздрава. Кад су

одмакли, Зораида се опет поврати на пређашњу своју боју и погледа оштро у Драгошеве очи, као да је из њих хтела дознати, да ли је њему пало у очи Владимирово понашање, да ли сумња; али пошто се увери, да он на то и не мисли, остаде мирна.

— То су дворани мога светлога рођака? промуца збуњено Драгош.

— Да, — био је миран Зораидин одговор, да Драгош и не помисли у што сумњати и да се диви њеној хладноћи.

— Зораида, они су нас видели?

— Ах! којешта.

— Али онај поглед очајнички онај смех?

— Та он је сулудаст.. Заборави га. Зораида је и то тако мирно говорила и одвећ хладно, као да није имала никаква сажалења према томе створу, и као да га никада није ни познавала.

— Ја стрепим.

— Ти, Драгошу, стрепиш? Од њих? Ах! Боже мој! — прекоре га Зораида.

— Не! не мене ради; ради тебе, Зораида.

— Лудорије...

— Ох, мој мили анђеле!

И Драгош и Зораида су опет били срећни. Онај њезин тренутни задрхтај ишчезнуо је. А онај страшни Владимиров поглед и ужасни смех, као да је био само варка, на коју се они нису хтели освртати; ипак Драгош поведе Зораиду у склонитије место, где им не би могао нико сметати...

11.

Велико је весеље у двору српскога деспота Стефана Лазаревића Високог.

Велики војвода и самостални управитељ гњиланско-плуњске области Оливер Влатковић био је веома заслужан за српски двор и имао је признања за учињена дела; тога ради су и његову кћер, Зораиду много поштовали и уважавали.

Било је то на годину дана пред смрт покалуђерене кнегиње Милице, калуђерице Евгеније, 1401., а баш после годину дана, како је Оливерова Зораида дошла на двор у Крушевац, некако концем месеца јула. Светковина је пала баш у оно време, када је природа најживља, кад на свим странама кличу весели жетеоци, кад се чује песма и у гори и у доли, једном речи — кад је све весело. Ту на окупу била је и велика и мала властела, војводе и државници опорављене деспотове државе. По сјају и раскоши не би нико могао рећи, да је пре петнаестину година било уништено све то, да се није смело мислити на каквогод весеље. Али је сада на српском двору била владарка Византинка, која је вешто знала изабрати zgodну прилику за дворске свечаности, па да не падне у очи сиромашноме народу и да му не учини на жао. И овога пута руководила је свим стварима деспотица Јелена. Тако је изгледало, да ово весеље поглавито није било намењено ономе, чему у ствари и јесте, већ нечем другоме. Пре недељу дана повраћена је из татарског ропства Милева — Оливера — која је била у ропству код татарског хана Тамерлана заједно с Бајазитом. На молбу брата, деспота Стефана, послата је у Србију. И доиста, после недељу дана од њезина повратка приређена је светковина у српском двору у њену част, али је био други главни смер

тој свечаности. Ну нико није могао приговорити ништа, јер је главни узрок изгледао као посве споредан.

Све су дворане биле пуне гостију; из њих допираху далеко весели звуци музике. Ту беху и две сестре: лепа Јелена и Драгиња, кћери кнеза а независна господара требињских и лабских баштина, Бујана Требињског; ту лепа Видосава од Сенице, кћи војводе Михаила; ту достојанствена Јелена од Прилипа, слободна грађанка града Дубровника, супруга славнога јунака краља Марка Мрњавчевића, који је погинуо 1344. године у боју с војводом Мирчетом; ту беше и њена кћи Витослава, удова покојног императора Грчке Андроника Палеолога IV.; ту беху и две сестре Стефана Високог, кћери кнегиње Милице: једна је племенита Вукосава, удовица витеза и великога косовскога јунака Милоша Обилића, а друга је Милева, удовица Бајазитова; ту је била и Анђелија, лепа јединица великога војводе Првослава Видојевића од Придворице; ту и Корнелија, кћи кнеза Војина од Новог Пазара; ту мила Борка, сестра војводе Бранибора, испод Студенице. Ту беше и још многих других, које су биле украс свему овоме весељу.

Али као да међу свима властелинским кћерима беше најлепша Оливерова Зораида. Њеној лепоти доликоваху дивни и скупоцени украси, који оличаваху њену богату породицу. Била је веома весела и изгледало је, као да нешто с нестрпљењем очекује...

Али међу овом веселом господом не беше младога Владимира, он беше усамљен, далеко од њих, увек... увек, па и сада дубоко замишљен. Наслонио се на стуб пред деспотовом двораном,

поднимио главу рукама, и час би по час тешко уздануо...

Нечији кораци му се приближаваху и тргоше га из дубока заноса. Али он и не подиже главу мислећи, да је и тај из дружине веселих људи,

— Владимире, зар си ти ту? прекиде га у његовим сањаријама познати глас.

— Гле, ти си!

— Тражио сам те, ево има већ читав час по целоме двору, али тебе нигде нема. Ко би могао знати, да ћеш ти ту бити.. Друже, ти ме баш нећеш да послушаш? Махни се, молим те, једанпут тих својих лудорија; заборави једном на све.

— Па и на данашњи зар дан? уздахну болно Владимир. Гле! погледај тамо. Видиш ли ону сјајну господу, како се дивно весели. Погледај само у лице великога војводе Оливера и Ане — видиш ли, како се светли од неизмерне радости... Погледај оне две дворане тамо: у једној је он, војвода Драгош Припчевић, а у другој је она, она која ми је дала награду: за моју верност срамну превару... Да, друже, она данас пружа руку другоме, а ја?... Ха! проклети демоне... Лудаче!... Лудаче!.. Ха! Ха! Ха! разлегао се очајнички смех по дворани, али се изгубио нечујно у жагору веселих гостију.

— Умири се, Владимире — ублажаваше га Првош. Знај, да Оливер има важнијих ствари; чуо си, да су му Османлије на прагу баштина... До венчања је још дуго, веома дуго...

— Дуго, велиш? Ха! Ха! Ха! бесмучно се смејаше Владимир. Да, доиста је дуго... дуго.. — и опет се засмеја.

Првош уздрхта, али се брзо прибра, навикнут на такав Владимиров смех. Али би се увек побојао за свога друга и гледао би да одврати говор на другу страну.

— Владимире!

— Друже?...

— Ти си ми обећао да нећеш чинити којекакве лудорије, прибери се.

— Једини мој пријатељу... Али план освете тако ме мучи... О, она је ужасна!...

Зачу се труба. Граја по дворанама преста и отворише се врата од деспотове дворане.

— Ха! Првошу...

— Умири се; ето светлога деспота.

Владимир погну главу.

Деспот изиђе под руком с деспотицом Јеленом, која је била тако лепа у сасвим скромној хаљини. За њима је ишла њихова свита. Пред њима се поклонеше деспотови дворани. Јелена позна Владимира, умиљато га погледа и милостиво га освоји:

— Витезу не годи овај свечан дан?

Да је ко други тако поздравио Владимира, тешко би га ко могао уздржати у гневу, али је деспотица изговорила те речи тако наивно, па још тако љубазно, да је Владимир морао променити своје лице. И он одговори на њене речи само једним тихим осмехом, у коме је било и поштовања и обожавања, а који је опет говорио његово болно срце.

После тих речи деспотица се окрене и упути с деспотом у Велику дворану, на прстеновље кнегињице Зораиде, кћери великога војводе Оливера.

Да ли је деспотица хтела с намером опсменути Владимира на тај дан? Да ли је себи представљала његово срце према Зораиди, после првога свога познанства с њиме и његово виђење на двору са Зораидом? — Деспотица Јелена је била и сувише племенита; па да је и знала нешто из њихова пређашња живота, она не би хтела вређати његова осећања. Те су јој се речи измакле и нехотице, хотећи уверити млада дворанина о својој наклоности.

И Владимир је премишљао нешто тако, па га њене речи толико и не коснуше срца.

— Првошу, како ти се допада деспотичин поздрав?.. Ах! да само може знати, колико ми годи ова свечаност...

Првош уздрхта. Он је искрено жалио свога друга и сада му је његова туга парала срце. С братском милошћу обви му руку око врата, а сузе му заблесташе у очима.

У трему наста тишина. Владимир на један мах подиже главу, из очију му севаху пламене искрице гнева, рука му се стиште.

— Првошу, ми ћемо им се осветити!

— Нека те само заштити милостиви Бог!... Да, осветићемо се...

Првош је говорио тако, као да је готов свакога тренутка да жртвује и свој живот за свога друга; а опет као да је желео да се њих двоје, Владимир и Зораида — покају и да се измире.

Умукнуше опет обојица и дадоше се у озбиљне мисли...

— — — Не треба прећутати искреност великога војводе Оливера приликом доласка на деспотов двор, на просидбу своје кћери. Он је показао према своме штићенику толико искрене

оданости, да би она морала свакога очарати — али је Владимир био хладан и равнодушан.

Чим је Оливер дошао потражио је Владимира, позвао га к себи и питао о његовоме животу на двору. Владимир је одговарао доста хладно, али Оливеру то није ни падало у очи, јер га је он још једнако замишљао као стидљива и врло скромна. Нешто мало више љубазности показао је Владимир пред Аном, супругом великога војводе, тако, да је његово незадовољство ишчезло с његовим понашањем.

„Живели!“ зачуше се узвици и клицање из Велике дворане. То је био знак да је обред веридбе био свршен. Војвода Драгош Припчевић и Зораида Оливерова, млади вереници, били су превећ срећни, да би могли помишљати и на остале, којима није говело ово весеље. Зораида је сачувала свој спомен, а Драгош је испунио обећање и одржао своју реч. И деспот и деспотица, и Зораидини родитељи, и сва окупљена господа упираху своје погледе у веренике и радоваху се њиховој радости. Наста опште весеље.

Владимир и Првош тргоше се на прво клицање и очекиваху да ли ће се опет поновити. А када дворана и по други пут зајеча и у њој и по други пут одјекнуше они исти узвици, Владимир се стресе...

Звона су тихо и побожно звонила; а са Владимировог чела падале су крупне капљице самртничког зноја. Очајно стиште Првошу руку, а са помодрелих му усана прелетеше узвици:

— Освета!... Освета!...

..Прошла је и светковина, завршило се и весеље; деспотов двор је био опет миран, живот у њему обичан и тих. Отишао је и Драгош и његови другови, а оставили су Зораиду да се весели само једноме дану у целој своме животу и да с нестрпљењем очекује ту највећу своју срећу...

Разишла се господа; и Оливер је с Аном опет био у своме замку, код Гњилана...

Сунце није било више тако жарко, као оно у јулију месецу; често би пута почео вихор подухивати са Шаре и Копаоника и опомињати на јесење дане...

А било је опет такво време, да се и ненадно по кадкад, а то је бивало често пута, морало заборавити на веселе дане и озбиљно размишљати. По некад и најмањи лахорић производи је велику буру, па би се од једне на јесене искрице огња створио ужасан пламен, коме би требало по неколико уморних дана, да се задржи и угаси. Тако је то тада било..

Велики војвода Оливер био је пак од оних људи, који желе да се одрже вековито у своме достојанству и да им нико не може рећи — пао је.

Махмуд Дели-Агић, султанов везир, мислио је опет да ће бити врло скроман у својим жељама, ако затражи од Оливера његов управни град Гњилан, који је био на граници његових подручних области. Али уступањем тога града значило би, одрећи се половине својих добара. И велики војвода Оливер није пристао.

То је био повод да је једнога дана, почетком друге половине месеца августа, позвао деспот Стефан к себи Владимира, само на неколико речи.

После неколико тренутака био је млади дворанин пред деспотом и очекивао његове заповести.

Деспот је говорио благо, као обично, и поверљиво.

— Владимире, ти си ми веран и поуздан; ја се на тебе могу у свему ослонити, рећи ћу ти и поверити све.

Владимир дубоким поклоном заблагодари деспоту; а он настави.

— И теби је самоме познато, да је стање у нашој целој земљи несигурно и јадно...

Млади дворанин деспотов уздахну.

— Са свију се страна морамо добро чувати; свима нама са свих страна грози опасност, зато је се и сви морамо клонити.

Деспот ућута, као да се размишљаше. После мале почивке продужи.

— Великоме војводи Оливеру Влатковићу прети озбиљна погибао од Махмуда — везира из Куманова, који му се приближава с војском...

— Ха!.. горак осмејак лебдео је Владимиру на лицу; испунило се Првошево пророчанство — збораше за себе и очи му се некако чудновато засветлише.

— Велики војвода био је увек озбиљан, — настави деспот и не опазив брзу промену на Владимирову лицу. Он хоће да одржи свој углед, који му још није ни за длаку понижен... Али да, он је Душанов војвода..

Реч застаде у деспотову грлу, али се прибра, чинио се свему невешт.

— Мислим да везир захтева крајњу покорност од старога великог војводе, а он, разуме се, не пристаје. И тако је дошло до тога, да се и ми морамо умешати у ту ствар. Мало ми је по-

теже — али се неће знати да сам и ја ту. Зато сам и изабрао тебе, на кога се могу ослонити — и поверавам ти војводску управу над помоћном нашом војском...

Деспот још и не доврши а Владимир је био већ на коленима пред деспотом и сав узбуђен пољуби му скут.

Стефан се сада диже и свечано заврши:

— Још данас ћеш, одмах, одлазити с војском...

Владимир беше оборио главу, усне му дрхтаху, а преко главе му прелетале мисли: зар да иде ономе у помоћ, чија га је кћи осрамотила, презрела, понизила? Борио се са самим собом.

— Ти се предомишљаш, војводо? достојанствено га упита деспот, да је Владимир морао поцрвенити и одмах извршити издату заповест. А да не би деспот могао ни за часак посумњати у његову оданост, доскочи брзо с једном молбом.

— Светли господару, — мољаше Владимир, опрости своје верноме слози слободу и не ускрати му молбу.

— Говори, Владими́ре.

— Светла круно! Кад човек остане на свету без игде икога, и кад вечером погледа на плаво небо обасуто сјајним звездама, и међ милионима њима има само једну — па кад му и она само за један часак трепне за то само једно вече, а у будућности је обавијена тамним покривалом, гад се смилује сунце и пошље му зрачну икру, да осети његов сјај — ипак и тада је то болно срце срећно...

— Деспот обори очи; Владимир настави:

— Ја имаћах једну звезду, тако милу и сјајну звезду, али ми је или завидно небо или Бог одузе и, застор вечита мрака стави између мене и

ње... Али ја не остадох остављен; — сунце ми сину, Ти, драги господару, и даде светлости мојој души...

Деспота гануше Владимирове речи.

— Верности моја!

— Да, светли господару; а тај сунчев сјајни зрак беше мојој души Првош Острошки, твој верни пехарник, највернији мој пријатељ.

Владимир ућути као да се хтео уверити, да ли је успео његов говор; за тим опет настави.

— У свету имати једног јединог пријатеља, који с њиме дели и добро и зло, па и њега изгубити, или што је све једно, одвојити се далеко од њега — то је тежак бол... Ах! господару, не одби ме; моја ће доживотна служба бити вечита верност теби.

Деспот је до сада ћутао; али његово добро, од природе, срце, могло се брзо растужити. Војводине су га речи коснуле и он прозбори:

— Да, Владимире, ти си ми био веран и одан од првога тренутка... Ја то знам ценити и сваки ћу твој корак праведно наградити... Ти и Првош, моје војводе, бићете потпора моме престолу.

— О, најмилостивији господару! Пригну се и пољуби деспотову десницу.

— Моја је заповест извршена: пет стотина је војника спремљено — ти и Првош водићете их собом великоме војводи... Гледајте..

Даље није могао; очи му се наводнише, као да је хтео последњом речи пожелити срећу српскоме оружју, и опет као да је проклињао османлијско племе. За себе је мислио да је најнесрећнији владалац, чија је земља подвргнута највећим опасностима. У томе је гледао божји гнев, streпeни за свој мили народ. Он га је љубио, љубио

искрено. Али је уверавао себе, да је узалудна вика за помоћ слабоме гласу, који долази из огромне дубине; размишљао је шта је кадра учинити једна једина десница међу толиким укрштеним мачевима; представљао је азијатску силу према ослабљеној српској моћи — као олуј спрам тихого лахора,..

Владимир је оставио деспота у великој тузи и изашао је из дворане прилично весео. У путу сретне Првоша и весело му довикну:

— Војводо!

Првош се изненади оваквом променом ђуди и пријатно се насмеши.

— Хвала Богу те си и ти једанпут постао другим човеком.

— Велм ти: Војводо!

— Шта? Ти се канда озбиљно шалиш?

— Хм!

— Збиља, шта ти то говориш?

— Ти знаш да ја увек говорим само оно што и јесте.

— Е — е! Ну, па добро; ја сам дакле војвода. А ти? Та тек нећеш допустити у својој обичној великодушности толико себичности; — ваљда си и ти војвода.

— Од овога тренутка.

— Ти си велико овлашћен; ја ти се ево покоравам и стављам на службу.

— Ти би се увек само шалио.

— Али никада тако, као ти.

— Па ствар је озбиљна — обрецну се Владимир, коме је постало то већ досадно.

— То онда другим речма може да значи: Путуј! Хвала лепо, ако је тако!

— Разуме се; дакако, дакако да то значи.

— Онда то као у име срећна пута: ти нама војводи, па лепо с Богом! Ха! Ха! Ха!

— Махни се, богати, своје шале; него се брже спремај за пут. Морамо одмах одлазити.

— Куда?

— У помоћ великоме војводи Оливеру.

— О-о-о... Та то је, тако ми свега, баш вредно мога смеха! и грохотом се насмеја. Не рекох ли ја, да ћете се ви још и измирити... Ну, ну, немој се ти зато одмах жестити... Него, деде ми, богати, испричај, шта је то било?

Сад му Владимир исприча потанко целу ствар. Кад је свршио Првош скиде калпак и громко узвикну:

— Да живи деспот!...

Владимир заврши:

— Нека би Бог дао, да победимо Махмуда, а онда ћемо, Првошу, божјом помоћу победити и уништити и своје противнике!...

* * *

Препекло је сунце, а из града Крушевца, престонице деспота Стефана Високог, уз свирку војничких труба и рогова — излази пет стотина у оклопима књаника на челу с војводама Владимиром и Првошем и упутише се крај Мораве — граду Гњилану...

II.

Покајање.

I.

Било је при свршетку месеца августа. Лето је одмицало све брже и брже; приближавали се натмурени, захладнели дани јесенски. Гора и

шума не беху више тако густе, лишће је почело жутети, венути и опадати...

Сунце је полако залазило; сутон се спуштао...

На граду Гњилану капије су биле све затворене, а у њему је велика ужурбаност. Велики војвода Оливер затворио се с војском у град; и сад, последњег дана, са слабом надом, ишчекиваше помоћ. Био је веома забринут. Сутра му је ваљало ударити на непријатеља, који се приближавао Гњилану. Тисућу мисли врзоше му се по глави. Мислио је и о својој јединици, која је тек месец дана била заручена с Драгошем; помишљао је и на своју Ану, која је остала у замку с појачаном посадом. Представљао је себи све могуће последице несрећних случајева, које могу произићи сутрашњим бојем. Преко озбиљна, достојанствена чела навукоше му се боре. Очи је склопио, као да је хтео у тмини да размишља о свему и да спрема распоред за сутрашњи бој!... Не, он се није страшио смрти; та већ је и сам желео да се упокоји, после тако дугог свога живота, али је желео још само једно: да види удомљену своју Зораиду, па би онда спокојно склопио очи — без икакве више жеље оставио би овај свет и овај тешки и мучни живот. *

У његовој је одаји била нема тишина. Он се беше наслонио на дрвену столицу крај прозора, склопљених очију и прекрштених руку на прсима занео се у сликама будућности. Прозор крај њега је био отворен и хладни јесењи поветарац пиркао је у одају. Дуге власи седе косе и браде лепршале се под таласима ваздуха. Лице му је било светитељско, па опет је било величанствено, озбиљно, државничко...

На једанпут се врата на одаји отворише и у њу ступи један челник из Оливерове војске, а на лицу и очима светлела му се усхићена радост.

— Велики војводо!...

Оливер је био непомичан; задубио се у своје мисли, па није ни чуо, кад је млади челник ступио у одају.

— Велики војводо! понови јаче свој узвик Оливеров челник.

Оливер се прену из свога сна и окрете.

— Ти, Градимире! Које добро!

— Приближава нам се помоћ, велики војводо!

— Шта?.. Помоћ?!..

— Већ је пред градском капијом.

Оливер устаде; поглади седу браду, скупи боре на челу, али их на мах развуче и весело опет узвикну:

— Помоћ!. . Челник се лако поклони и оде а Оливер оста сам у одаји.

— Помоћ је дакле ту — говораше сам; сад ми је лакше и с већом надом полазим сутра у бој. Па ако Бог да, ми ћемо победити Махмуда и онда ћу моћи безбрижно предати своју милу узданицу у руке племенитога Драгоша... Али ако погинем? и он заста у ходу, а чело му се набра. А она? Ана немоћна... Стресе се и задрхта. Не, не! Бог ме неће ни сада напустити. Ја ћу још живети; ја морам живети зарад јединчета свога...

Метне калпак на главу, припаса мач и сиђе у двориште. Тек што је био дошао до половине града чује музику, а затим се указа и војска.

Застаде. Лице му се разведри и указа му се тихи осмејак — пет стотина коњаника ишло му је у сусрет: дика и понос деспотове војске.

Шта је то? У оку му се засја суза, а старачко му се лице сјајило искреном радошћу.

— Је ли могуће? То он!

Из далека пружи још руке према Владимиру.

Кад му се војводе приближише, поздравише га. Владимир скочи с коња, Првош учини то исто.

— Ти зар, Владимире? викну јаче велики војвода и обгрли свога негдашњег храњеника честитајући му одликовање. Владимир приказа свога друга, са којим се Оливер срдечно рукова, па их обојицу позва са собом.

Оклопницима се даде одмор и они се опремише у око; а велики војвода с младим војводама оде у свој стан.

Оливер је био несвично расположен: колико што је приспела помоћ, још већма, што је видео као заповедника те војске свога Владимира. Целим путем, и у стану, много је говорио, што му је био врло редак обичај. На против Владимир је био веома ћутљив. Када су се сви радовали, он је једини осећао бол у својој души. Мисли о Зораиди страшиле су га већма, него ли суграшњи бој.

Оливер нареди да се помоћној војсци изда храна и да се смести у одређени стан.

Трпеза је била постављена у табору. За вечером су били сви часници, који су сутра имали изаћи у бој. У зачељу је седео велики војвода Оливер, до њега, с десне стране Владимир, с леве Првош; до ових редом остали по старешинству.

За време вечере Оливер је запиткивао Владимира о појединим стварима са деспотова двора, а прво му је било, да запита за Зораиду. Али му Владимир на то одговори посве хладно: да је он ретко виђа, а нарочито овога пута да је није

могао видети, јер је морао одлазити ненадно и хитро.

Веселе је текло тихо. Здравике се чешће напијале: желећи срећу и победу српскоме оружју.

При свршетку гозбе пала је једна подужа здравица од Оливерове стране; она је била намењена целој војсци, а поглавито младим војводама, Владимиру и Првошу. Искрено им је желео да им се имена увенчају лаворикама славе и да изнесу победу у сутрашњем боју — нарочито, што ће то њима бити сада тек први ратни излет.

Вечера није дуго трајала, јер се морало сутра рано зором поћи у сусрет непријатељу. Распоред је био одређен. Заказано је да средину заузме Оливер, левим крилом да управља Боривоје Хрељановић, војвода, а десним Владимир и Првош.

У додатку је решено још и то да се не очекује, да непријатељ нападне први јер би му се тиме дало могућности да свесније нападне. Хрељановић ће први отпочети бој.

2.

Освануо је леп дан, исток се руменио сјајним пурпуром; тихи је поветарац пријатно хладио уморну и болну душу.

У српском табору било је све спремно за полазак и очекиваше се још само на Оливеров знак. Било је око шест часова у јутру, кад се опремљена српска војска кренула из града пут гњиланске шуме. Сва се сила састајала из пет до шест хиљада људи, и то око две хиљаде коњаника, а оно друго стрелци и пешаци копљаници. Једно шест стотина пешака остало је у

граду, под заповедништвом војводе Ратка, као одбрана у случају какве неочекиване неприлике.

Оливер је издао био наредбу, да се иде у потпуном реду и у што већој тишини. Коњи су весело поигравали под јунацима, који жељно очекиваху да се што пре ударе са омрзнутим Османлијама. Оливер је ћутао и није хтео мислити ни о чем. Све је било у руци Божјој — нити је хтео да се нада нити да слути. Владимир је пак осећао неку језу око срца. Помислио је и на Оливера, час на његову кћер, а опет би се запиткивао, како ће бити у боју, у који није никада улазио. Али он није био плашљивица. Још од малена задахнут војничким духом осећао је сада довољно храбрости да може изаћи у отворену борбу ослањајући се и на своје одушевљење, које му је обузимало груди, а није хтео занемарити и хришћански обичај, да се помоли Богу. И он се молио Богу — и молио се за све.

Што се пак тиче осталих, они су сви једно желели, да угледају што пре непријатеља.

Путовање није било дуго. Тек што беху на пространом и непрегледноме пољу изван града, указаше се далеко неки покрети. Велики војвода заустави војску и посматраше неко време то необично кретање. Али његови старачки погледи нису били више онако чисти и јаки као негда у младо доба, па није могао добро разабрати све шта је тамо. Зовне Владимира да он посматра, не би ли могао разазнати што год боље.

Било је већ крајње време, да војска изиђе из града, ма да Оливерова последња извидница још не дође да то јави. То што је Владимир сада видео, били су непријатељски покрети. После

неколико тренутака могло се лепо распознати оружје, како се светлуца спрам сунчеве светлости.

То беше Махмудова војска.

Оливер нареди да војска стане. Хрељановић се одмах издвоји и поче бирати положај са којег ће лако моћи нападати. Једно оделење коњице, која је била придодата његовome крилу, зађе мало дубље од центра Хрељановићева и заузме положај на једноме пропланку, који се дизао над том равницом.

Хрељановићево лево крило разви се у бојни ред и доби знак да почне бој.

У први мах изгледало је као да за дуго не ће доћи до отвореног сукоба, јер је Махмуд извео у бој нека само своја оделења и гледао је своју стару опрезност у рату: да ослаби што више противника без свога многога напора и без своје велике снаге. Али овога пута то му је мало помогло.

Хрељановић је у почетку постепено напредовао, па за тим јуриша. Турци уступаху, и тако примораше Махмуда да озбиљно мисли.

Један час доцније битка беше озбиљна, али ипак не још и одлучна.

Час је Хрељановић потискивао десно крило Махмудово, којим је управљао Махмудов брат Ал-Рашид, а час је опет Ал-Рашид потискивао Хрељановића.

Било је око девет часова изјутра кад се отвори жесток бој. И с једне и с друге стране зајечаше трубе, стреле су летеле, копља се лопила, оклопи и штитови прштаху и звечаху, мачеви севаху — а небројени и громовити узвици проламаху ваздух и с једне и с друге стране.

У то време издвоји се један део коњице, која је била прикривена на пропланку, и с бока нападне на запенушене Османлије. Рашид се збуни овим ненадним нападом и повуче се. Тада прискочи у помоћ одморно његово цело крило и учини јуриш на Боривоја. Наста велики покољ. Копља се и мачеви ломише, шлемови и чалме падаху с глава; за час се бојиште прекрили мртвим лешевима и с једне и с друге стране, а рањеници јаукаху у страшним боловима, гажени и од коња и од заосталих бораца.

Турско крило поче напредовати; Хрељановић се повуче Велики војвода издаде одмах наредбу да цела војска ступи у бој.

На челу турске ордије, а према српској средини — којом је управљао Оливер — био је сам Махмуд; левим његовим крилом, према Владимиру и Првошу, управљао је везиров син, Омер. Турска је сила бројном својом снагом била много већа. Главна им је јачина била у коњици.

На десноме српскоме крилу отвори се жесток бој. Владимир и Првош обараху својим мачевима редове османлијске војске и беху дубоко продрли у њу. Омер је храбрио своје чете; купи сада сву снагу и јуриша на Србе; његово јуначко држање било је пример Турцима.

Омер је био леп младић: крупан и висок, црномањаст, а рођен у лепој и јуначкој земљи Анадолији. Могло му је бити највише до двадесет година. Али од свога раног детињства једнако је био с оцем у табору; у табору и међ војницима је и одрастао и одгајен оном османлијском, азијатском суровошћу.

Омер је, по турскоме обичају, довикивао и бодрио своје и на све стране летео.

Крај Владимира се деси један стари оклопник, који је по знацима и по свему понашању познао, да је Омер заповедник тога крила; он притрчи Владимиру и довикну му:

— Војводи, удри тога младог Турчина... Тога, тога — он је глава тој војсци — показујући на Омера.

Владимир успламти. Крв му се узбуни. До беснила је био раздражен и изгледало је као да је прикупио све могуће осећаје мрзости противу младога Турчина. Осећао је као да га нешто гони да огледа снагу на томе младићу. Новајлија у рату, који се само вежбао на витешким играма ратној вештини, осећајући ужасну мржњу према томе азијатскоме племену, а сећајући се пропасте српске војске на Косоу — полети на Омера.

Владимир застаде. Омер је био тако леп, а при томе опет тако млад, да се у младоме витезу пробуди сажаљење према младоме Анадолцу. А ако има матер, оца, или какву лепу и младу Туркињу, која ће га тужно оплаквати... Па тако млад, као и он... И Владимир је то све брзо промислио, да би радо спустио свој мач и отишао од њега. Али је Омер био натмурена чела, а на лицу му се не огледаше ни једна искра милосрђа и добродушности — и Владимир се покаја, што је био тако слаб; он нападне на Омера.

Али је Омер био храбар ратник и изгледало је као да је био много вештији од младога војводе. И није тако лако ишло, као што је Владимир мислио на први мах.

Омеру је био завичај Анадолија, а материна љубав војнички логор, те му опет овај сукоб није био први.

Оба млада јунака сагледаше очи један дру-

гоме и почеше се борити. Владимир се служио својом великом вештином само да би савладао свога упорног противника у пркос многих копаља и стрела. Омер измахне сабљом и хтеде по Владимировим плећима, али Владимир вешто одбије мачем ударац и рани Омера.

— Тај је за оца! узвикну весело Владимир.

Омер се збуни. Ту забуну употреби вешто Владимир за себе и зада другим ударцем смртну рану у груди своје противнику.

— А то је за моју освету!

Омер посрне и падне мртав. Околина му се збуни и почне узмицати потискујући пред собом и нове редове. Владимир тиме охрабри војску и погна непријатеља немилостиво их секући...

Око подне стиже Махмуду глас, да му је погинуо брат Ал-Рашид и да се његово десно крило спасава бегством. Други још гори гласник донесе му црну вест, која га је силно поразила: да му је и син пао... Кад је чуо те гласе био је изван себе и од јада и од гнева. Али сам није био тако слаб, да сасвим подлегне немилостивој судбини. Душа му уздрхти пламеном освете; жељан крви, не жалећи свој живот, удари на Србе. Турци следоваше примеру свога везира и прикупљеном снагом навалише на српску војску. Срби се збунише и неприметно узмакоше. Оливер жртвова све и не хтеде узмицати испред Махмуда. Полети му на сусрет а за њим одушевљени војници. И већ после неколико тренутака беху оба оца један пред другим, очи у очи. Један се уздао у Христа, други у Мухамеда. Махмуд први полети на Оливера:

— Ха! ту ли си ђаурски шејтане!

Мач севну, а Оливер му довикну:

— Махмуде, сећај се Косова! — и у његовој руци заблиста мач. Махмуд управи један ударац на Оливерове груди и цикну:

— Бауре, сина ми дај!

Оливер одби ударац. Махмуд прискочи:

— Умри! Крв мога сина твоју смрт тражи!...

Умри! Сабља му у руци севну и заблиста се над Оливеровом главом, која је била незаштићена, јер му је био пао калпак, и Оливер није имао могућности нити времена да се послужи својом вештином те да отклони намењени смртни ударац, и — али Махмуд паде издишући, а последње му речи беху:

— Сулејмане!.. Алах!... и издахне,

Оливеру живот би спасен.

Бог је ваљда тако хтео да судбина буде, и да у згодном тренутку великоме војводи врати учињене добротe негдашњи његов храњеник. У згодан је час долетео, и једним само ударцем оборио је и оца као и сина. То је било све у мало времена.

Велики војвода загрли Владимира и целива га. Млади се војвода отрже из Оливерова наручја и с војском наже гонити Османлије, који после Махмудова пада остадоше обезглављени и изгубише сваку присебност те се нададоше у безобзирно бегство.

Око два часа по подне битка је била свршена коначном победом и великим добитком српске војске. Било је заплењено и много оружја и коња, а и велики део табора, који је био подигнут иза шуме. Срба је у боју пало невероватно мало. Османлије беху скоро до ноге потучени; а они, који се спасоше бегством, однесоше тужну вест другоме Махмудовом сину, Сулејману...

По свршеном боју Оливер је грлио и љубио Владимира несвесно му само обећавајући:

— Наградићу те!... Наградићу те!..

*

— — — Често би се пута, после овога догађаја, виђао Оливер замишљен спомињући онај тренутак, када му је Владимир спасао живот. Сећао се онда и својих речи и свога обећања што му је обрекао у оној радости. Па би се и покајао за неразмишљеност своју. Сматрао је да очево: „наградићу те“, изгледа веома значајно и озбиљно, и може се појмити сасвим друкчије. Да ли га је можда мучила савест што је своју кћер обрекао другоме, а занемарио је свога штићеника? Можда се и кајао што је предпоставио Драгоша Владимиру, а овај је пак много више заслужан за његов дом, него ли мачвански војвода? А често је пута помишљао, зашто није Владимир ма кад ишта споменуо о његовој кћери? Он је знао да је Владимир њу волео; али је, разуме се, као савестан отац, предпостављао тој љубави љубав брата према сестри — тако опет с правом, јер га је он сâм сматрао као члана фамилије. На крају желео је и телом и душом, да му буде на руци, да би могао барем заузети велики положај и угледно место у српској држави — а тиме би испунио своје обећање...

*

После добивене победе настало је велико весеље у српској војсци. Оливер је мислио да се одмах иде у његов замак, али пошто су готово сви били савладани умором то је одлазак одложен за сутрадан, а у граду да се приреди гозба.

Као тачан и бојажљив муж Оливер је одмах

послао једнога коњаника у свој замак да извести Ану о одржаној победи.

У граду је весеље трајало дуго; војска се веселила скоро целе ноћи. Расположење је било велико, нарочито се оно опајало на Оливеровом лицу. Владимир је био напротив једнако хладан и уздржљив. И прошлост и будућност задржавала га је са озбиљношћу у овој општој радости.

Сутра рано у зору кренуо се Оливер са својим часницима, и Владимиром и Првошем, у свој замак. Пред полазак је наређено да се мотри, и да се увек буде на опрезу, да не би непријатељ можда покушао с које стране, својим лукавством да изненади.

Напоменућемо, када се Оливер спремао да одлази у замак, и кад је казао Владимиру то исто, овај се опирао и у први мах није хтео никако ићи. Доцније, на велико наваљивање и од стране Оливерове и од стране осталих часника, Владимир напослетку пристане, ма да му то није било никакo право.

У замку их је очекивала Ана с посадом и са искупљеним народом. Неописана радост владала је у свима срцима. Војска је одавала почаст, а народ је клицао поздрављајући победиоце.

Још раније од гласника којег је Оливер био послао у замак, да извести Ану о њиховој победи одржаној над Турцима, она је дознала о доласку Владимира и његова друга заповедника помоћне војске. То је толико веселило стару властелинку да је с великим нестрпљењем очекивала њихов долазак.

А када је велики војвода испричао Ани све шта се догодило у боју, није било краја љубљењу и обасипању хвалама и умилним речма.

И у замку је опет од Анине стране, била приређена гозба у част српских витезова. Весело је трајало до неко доба ноћи. Кад се све стишало Владимир и Првош одоше у своје одаје, које су им биле намењене.

— — — Првош је већ тихо почивао дубоким сном, уморен још јучерњим ратним напором. Владимиру зар и ноћ не даваше сна и мира. Обхрваше га мисли, а скоро прошлост са свима доживљајима прелеташе му преко ума.

Некада му је сваки кутак у замку великога војводе био најсветије место, коме се увек неизмерно радовао и које је обожавао; данас је осећао да је он у тој градини туђин, досадан свима, ту сувишан, па једва чека, да се удали, да се далеко удали и да заборави, ако само може, на све, који се налазе у њему. Па ипак се хтео сећати прошлости, а она га је мучила, тешко мучила.

Прозори су на одаји били отворени. Владимир је седео крај једнога, који му је био поред постеле; поднимио се руком и гледајући у тамну, већ хладну јесенску ноћ, задубио се у далеке мисли.

Било је око пола ноћи. Петли далеко негде запеваше, а бледи се месец помоли на тихоме, звезданоме небу. Сада му се тако чинило, да и звезде трепере јасније; а он је упро своје мутне погледе само у једну и заносио се њезиним блиставим трептајем. Бледа месечева слика осветли одају; на његовоме увеломе лицу огледала се светитељска туга и у очима су блистале бисерне капи. И ипак га савлада бол; бол и туга за прошлим животом, туга у усамљености у тихој ноћи. Жалио је за животом срећних дана.

Ноћни хладни поветарац заниха завесу на

његовом прозору и златне га њене ресе дирнуше по образу. Он се прену, и први му поглед паде на ону исту сјајну звезду, која му је те ноћи годила већ својим сјајем. Уздахну и пребледе.

— Ој, небесна звездо! збораше тихо; твој се зар блистави сјај није могао променити од како изгубих и тебе и њу?!... Да, од онога тренутка ти си улила у моју душу светлост, која ме је одржавала у милој и слаткој нади пуне три године... Ај, то је време било време моје среће, време мојих милих млађаних дана. И ја те обожавах, обожавах те као идола, који ми даде светитељку, да је љубим на вечита времена!..

— А када бих у души осетио тешки бол за преминулим својим родитељима, ја бих тада бацио своје сузне погледе небу и потражио бих тебе: а ти си светлила тако мило, тако божанствено, и у твоје трептају читао бих изуште, који ми збораху само о њој, о њеној вечитој љубави...

— И једне тихе ноћи, када мишљах да сам срећан, веома срећан, ја те и тада потражих међ милионима сјајних звездица. И угледах те; али јаој бола! Погледи ми осташе укочени, а душу ми обви нека смртна слутња... Да, ја осећах да си ме још тада немилосно оставила; ти ме гледаше мрачним погледима, а по светилу ти пловљаху тамни облачци... Ја признајем; ја се страших своје слутње — али, и она се обистини...

— Ти се смешиш? Ој! не сјаји тако силно; не проклињи мој живот...

Сјајна звезда још само за један часак трепну и угаси се; а бледи је месец опет пловио, пловио далеко по звезданоме небу.

Владимир ућуга.

На последњој, остарелој кули замка великога војводе Оливера закрешта совура. Владимир се горко осмехну. И по други, и по трећи пут, разлегао се крештави, ужасни злослутни глас те ноћне авети, који се тако разлегао у тихој ноћи, као немили одјек самртника — и Владимир уздрхта и стресе се, а лице му пребледи. Али се опет, и по други пут, горко осмехну. Само је сад тај осмех више личио горким сузама које жале и оплакује последње издисаје негда срећне душе...

Ноћ поста мрачнија...

Тихо, звездано небо обасу се тамним колутима облака, који прикупише у себе и звезде и бледи месец. Владимир беше упр'о своје мутне погледе у мрачну ноћ и радоваше се њезину тамнилу, које је тако говело и сну му и бујној уобразиљи...

— Бедем замка се уздизао, као каква горостасна стена, а по њезиним шупљинама и гранитним уресцима вирила су, назирало се, трновита гнезда стародревних, сурих орлова... Бедем се белио, а Ситница је тихо шумила. И Владимир је то гледао и слушао њезин шум.

... Гле! Ланци зазвечаше, брава шкрипну, а дебела гвоздена капија на замку се полако широм отвори. На Ситници је био спуштен мост, и четири витеза, четири оклопника стајаху непомично на улазу са управљеним погледима у чун, који се приближавао гвозденоме мосту, љуљушкајући се на таласима речним... Шта је то? Њихова су копља оборена к земљи, а ветрић им пирка црни вео, обавијен око златна шлема.

— Боже! Владимир остави дах.

Чун је прилазио, и ено га већ крај моста.

— Ах! уздахну витез.

На једној страни чуна, а код крмила, лежала

су два српска витеза уздишући под болом тешких рана. Пред њима је седео стари Турчин: у једној је руци држао црну заставу, а другом је обухватио око паса дивно створење. Чун стаде. Турчин се подиже и диже црну заставу на којој су блистала нека златна слова. Четири се копљаника поклонеше — двојица уђоше у чун и спустише се крај рањеника, који издисаху; двојица пак прихватише лепу девојку. — Али узалуд! Она је била мртва... Бела хаљина лепршала се на студноме телу лепе девојке. Коса расплетена попала по грудима оклопника, а беле дојке, у којима више не беше живота, увело стајаху на лепим прсима без жива даха; глава клонула, руке мртве...

Владимир пребледе.

Седи Турчин још већма подиже стег — и Владимир прочита:

„Љубав и смрт
деспотовом витезу“...

— Ха! пружи руку. — Али га златне ресе од завесе ударише по образима, а хладни ветар пирну; он се трже — и разбуди.

— Дакле сан!

Да, то је био сан — и он се стресе од тога сна...

Небо се опет засја звездама, а бледи је месец тихо пловио. Владимир се освести и разабере. И прва му је помисао била — велики војвода Оливер.

— Бој се свршио; он ће ме наградити... Ха! наградиће ме? Време за награду већ је давно прошло; време награди је истекло, а остало је обећање, да ме у животу само опомиње на онога,

који ме је спасао, спасао и подигао само зато, да будем проклет зар и несрећан... Па зар би игде на свету било створења које би могло задовољити моју проклету душу?... О, моја добра старино! Мени би једина и највећа награда била, кад би ми само могао повратити мир и спокојство души...

— И бити зар срећан и с миром зар очекивати конач свога живота покрај очева обећања и кћерине мрзости?... Спавај... спавај срећно, велики војводи; сневај слатко о своме животу, док се у мојој души ствара пакао, који не ће моћи задовољити плам дотле, док не будем једном видео отргнуто твоје најмилије благо из очинског твог наручја... Ој, тужна старино!... Опрости ми, добротворе мој!... Опроста, Боже, мојој грешној души!...

Петли запеваше и по други пут; дан је почео већ белети. Владимир се спусти на диван и очи му се склопише...

3.

Протекло је већ месец дана од онога боја и погибије османлијске војске код града Гњилана. Оливер је сад био миран и потпуно обезбеђен од Османлија. Будућност своје јединице представљао је у најлечшим сликама. По кадкад му је бивало тешко што је његова Зораида у избору пропустила онога, о коме је он мислио и о чијој се будућности бринуо још од онога дана, кад га је узео к себи. Али он је био добар и нежан отац, па је пустио на вољу своме детету. Обећање, које је дао Владимиру, мучило га је и хтео је што пре да га испуни. Нашао је да ће бити најбоље да му уступи место, на коме

је он. Прећутао је Владимиру шта мисли намеравајући да потајно умоли деспота. То је било у врло кратком времену. А међутим Владимир је очекивао налог из Крушевца шта има даље да чини.

У то време, очекујући деспотове даље наредбе, стигне и деспотова одлука по Оливеровој молби. Управник у Гњилану постане Владимир, а други војвода и помоћник његов Првош Влатковић Острошки.

Владимир се веома изненадио овим Оливеровим поступком. Али је обећање тиме било испуњено — награда се морала примити.

И сада су била (ба млада витеза удаљена далеко од српске престонице и од Драгошеве Зораиде.

Владимир се морао приволети, и крај све своје туге, на Првошеву молбу, а испунио је жељу староме великоме војводи, да јесен проведу на Оливерову добру, у замку.

*

Био је хладан јесењи дан. Магла се спустила и росила у ситним капима, а хладни ветрић са севера опомињао је лето зимом.

Млад управитељ Гњилана војвода Владимир, седео је с Првошем у својој одаји у замку великога војводе Оливера.

Првошу је било досадно увек ћутаги, а по природи весео и говорљив, прекиде први тишину у одаји.

— Владимире, данас долази Зораида с Драгошем; кроз недељу дана свршиће се и последња шала.

Владимиру прелете лаки облачак преко чела.

— Да, право велиш. Последња!... Последња!...

— Како време журно пролази!

— То ми и даје утехе: да ће се барем и са мном свршити раније.

— Зар је твоја намера збиља тако одлучна? озбиљно га упита Првош.

— Да! Хоћу да уништим то нечовечно створење. И дивља му се страст указа у очима, које су некако чудно пламтеле.

— Тако ниси зборио пред онај прошли бој?

— Па би ли зар и помогло то?

— Да си погинуо? И не хтеде ми зар поверити?

— Не, мој друже! Твој мач не треба да носи трагове крви једне несрећнице, која у паклу само може себи наћи друга... А ако би кадгод морао искусити оваку љубав — а ти уби тако створење; да, Првошу, уби је!...

— Далеко је од мене љубав, мој Владимире!... Али ти си тако огорчен да то нешто из даље крије. Дворске шале нису баш тако опасне, да се могу толико дотаћи срца.

— Па добро, Првошу исприповедићу ти све...

— — — Њој је било непуних дванаест година кад сам дошао у двор њенога оца. Био сам сироче. Да, Првошу, сироче, јер остадох без својих добрих родитеља. Предраг Војиновић, мој отац, погибе на Косову, а оставио ме је са старом мајком, Јелисаветом... Ах! мој друже, ја остадох... Даље није могао; бол га савлада, а сузе му потекоше — и јецао је као мало дете гушећи се у сузама.

Једнога дана, настави Владимир, вратих се с друговима са веселе игре. Уђох у њену одају — али јаој мени! Као мртва лежаше на поду. И дозивао сам је и плакао сам — али све узалуд.

Дозовем тада слуге и положисмо је на постељу. Тек после подужег времена отвори очи и гледаше ме својим умилним погледима, како само може нежна мајка. На бледим уснама лебдео је тихи осмејак; па ми онда пружи своју мвлаксалу руку — и ја сам је дуго, дуго целивао... Помилује ме и нечујно ми прошапута.

— „Владимире, приђи ми ближе“.

— Ја јој приђем још ближе; спустим главу крај њених груди лијући горке сузе.

— „Чувај се, моје добро дете“, говораше ми тихо јадна мати; „моли се увек Богу.. С Богом... с Богом...“

— То јој беху последње речи. Погледам у бледо лице: на њему је лебдео још онај осмејак — али хладан, а погледи укочени.. Заспала је, да, да вечито спава... За један часак све престаде, савлађујући своју тешку тугу, коју осећах у овоме тренутку.

— Еј, мој Првошу, ја сам тада био најнесрећније створење. Не имађах нигде никога од рода: па и они, у којима гледах своју срећу и своју наду, легосе у хладни гроб...

— Све је било мирно, све непомично; дозивах, али узалуд. Грумени земље падаху на мртвачку шкрињу: ја да полудим од бола и очајања. Ха! окорелих људи, не хтедоше чекати ни тренутка више — раставише ме за навек с мојом милом, добром мајком. Хумка се подиже, а под њом је почивала она, моја хранитељка. Ја росих својим горким сузама њезин кров; плакао сам дуго, веома дуго, док ме из мога дубока заноса не трже сам — Оливер... Да, он ме узе за руку, говораше ми благо и одведе ме у свој замак. Код њега сам уживао сваке милости — а и за

данашњи положај, као што знаш, имам само једино њему да благодарим...

— У својој великој жалости нашао сам утехе у својој новоме обиталишту. . Да, друже мој, Зо-раида ми је била утеха у тешкој тузи... У њиховој сам кући био као и у својој...

— Ах! Кад сам је први пут видео, Првошу, чинило ми се, као да гледам пред собом анђела хранитеља, о коме ми је моја мати толико пута говорила, још док бејаш нејак... Ја сам је познавао још за живота своје матере и одлазио сам к њој — и од тога је још времена заволех; камо среће да никада нисам...

— Доиста, ја се не преварих; она је била сушти анђео, којег сам ја обожавао... Ми смо се љубили, Првошу, ми смо се искрено волели. Па како ми онда мора тешко падати на душу и срце, кад знам, да ме није никада одбича, шта више, да ни помислити то никада није хтела..

— Такав се, ето, живот проводио пуне три године. Ја никада не могах ни помислити да ћемо се ми икада развојити; лудо сам увек мислио, да ћемо нас двоје вечито заједно бити. Али тако није хтео Бог. Она оде у Крушевац, на деспотов двор; ја не могах без ње — и Оливеровом препоруком опет бејаш у њеној близини, а душа ми је била мирна, кад је видех и по други пут...

— Дошло је време када сам морао озбиљно помишљати на нашу љубав, и наумио сам, да јој се отворено поверим. И једнога дана... а она?...

— Да, да, знам; пресече га Првош, чим је опазио да би даљи говор могао произвести ужасан гнев.

— Па реци ми, друже, реци ми, тако ти Бога, јесам ли ја заслужан тога? Али је Бог свемогућ

— правда је у његовим рукама. . Владимир заврши своју тужну историју.

У одаји наста тишина. Првоша је текнуо овај говор и он је заћутао.

У дворишту се чу граја; рог зајеча

— Хоћемо ли, Владимире? Чујеш ли грају?
Полазе на дочек Зораиди.

— Оливер нас је позвао — али ја нећу ићи, ја остајем, а ти ме извини. С Богом!

Првош изађе из одаје и сједини се са свима који су пошли у сусрет Оливеровој Зораиди. С њима је био и сâм велики војвода. Првош је морао наћи изговора за Владимира, кад је за њ запитао Оливер; рекао је, да је Владимиру тешко, да га је глава заболела. Оливер прими ту извину, појашаше коње и изађоше из замка.

Код града Гњилана сусретоше се са Зораидом и Драгошем, које је пратила одабрана свита с деспотова двора — а међу њима и два друга Драгошева: Владислав Загорски и Прибислав Влатковић.

Отац поздрави веренике и они му одговорише; Зораида се поздравила са свима, али је погледе узнемирено бацала око себе. Хтела је по свој прилици некога да види — али њега ту није било. Тада је осетила неку потајну тугу, знајући да је усамљен међу свима осталим. Ипак то је било само за тренутак — опет га је брзо заборавила.

У замку их дочекаше с неописаном радошћу. При састанку матере и кћери било је неизбројно суза — суза среће, суза задовољства. Али се Владимир повукао, и никако није ни излазио. Сутра је дан отишао у Гњилан, и увек би и дру-

гих дана одилазио и касно се у вече повраћао у замак.

Дан Зораидина доласка провео се весело у замку; Зораида је била необично радосна и с нестрпљењем је очекивала прву недељу: када ће јој се пред олтаром спојити рука с руком вереника и када ће јој невестински венац красити главу...

Али је проклетство ужасно!...

4.

У Оливеровом замку били су сви улази окићени последњим зеленилом и цвећем, и били су свакоме слободни. По свему је изгледало, да је у замку морала бити велика свечаност. Отроци, сокаљници, меропси и сви остали редови народа улажаху слободно у двор великога војводе гостећи се. Музика је свирала по дворанама, пратећи чешће умиљате гласе нежних девојачких песмица...

Било је у октобру месецу, средином јесени. Дан је био пријатан, баш пригодан за оваква весеља. Капелица је била отворена и у њој су треперила безбројна кандилоца, и звона су побожно звонила, — било је све тако љупко, тако божанствено...

Тога је дана било венчање Оливерове кћери Зораиде с војводом Драгошем Припчевићем.

Живели! захорише се узвици, праћени музиком. То беху поздрављени Зораида и Драгош при појави у великој дворани за свечаности.

Млада кнегињица имала је на глави бео, од самих најлепших кринова, невестински венац и такву исту хаљину, искићену златом и драгоценостима. Вођена Јеленом, кћерју Бујана Требињ-

ског, Лабског властелина, пође капелици, да се помоли Богу и да се опрости са свима, а одатле ће сви у Гњилан на венчање. За њима је ишао кум с Драгошем, онда Зораидини срећни родитељи са старим сватом и са деспотовим изаслаником, његовим логотетом и личним саветником, Влатком Томашевићем; за овима су ишли остали сватови.

Али међу свима сватовима није било Владимира. Он је остао на кули видарници, одакле се могло све лепо разгледати. Наслонио се на стуб, непомичан, а чело му беше назучено мрачним борама.

Првош га разбуди из дубоких сањарија. И овога пута не хтеде га напустити и придружити се веселим гостима. Тражио га је по свима одајама, да му растера тугу, јер је могао знати, какве га мисли море — кад је тако удес хтео, да он мора бити присутан овоме весељу.

— Шта је, друже? Ти си одвећ неискрен, кад си потражио усамљеника, а оставио доле ону сјајну госпоштину... Иди тамо, Зораида је тако божанствена... С таквим јетким потсмехом дочека Владимир свога искреног пријатеља.

— Какво весеље!? Каква радост!? Каква божанственост!?!... Па у осталом и да је све то — Бог је тако хтео... Прихвати одсечно Првош:

Заћуташе. На лицу Владимирову могао се угледати по каткад горак осмејак.

— Владимире, — прекиде Првош први тишину; — Владимире, не замери ми, али бих био рад да ти нешто кажем, да те нешто запитам...

Владимир подиже главу и погледа га погледом, који му је све одобравао.

— Изгледа, рекао бих, као да су твоје мисли...? Владимире, право ми реши, а то захтева наше пријатељство да будеш посве отворен и искрен, — реци ми, шта си наумио? одлучно га упита млади војвода Гњилански.

— Смрт! загушено одговори Владимир.

— Ах! стресе се Првош.

Владимир уздахну.

Првош као да се нечега сети, нагло се окрете Владимиру, а преко румених усана пређе му лак осмејак. Он никада није ни помислио, још горе пожелео, да се Владимирово дело сврши каквим несрећним случајем — то је за њега било страховито.

— Владимире, ја бих све рекао да данашњи дан не ће изаћи на добро.

— То је истина; то и ја знам.

— Остави ти себе на страну; ту су сасвим неке друге ствари.

— Дакле?

— Када сам синоћ био у Плуњу, пронесе се глас да долази некаква турска војска са севера, па да ће онда морати проћи и поред замка... Али мени све изгледа, да она неће проћи онако, а да се не почаста на данашњој светковини.

Још додаде:

— Говоре, да јој је на челу Сулејман, син убијенога везира Махмуда.

— Махмуда?

— Да, онога истог, кога си ти отпремио на онај свет.

— То није истина; то није могуће. Ниси ли то већ јавио Оливеру?

— Не.

— И ти верујеш томе гласу?

— И да, и не. Али се зар не може то све и догодити?

Владимир махну руком, као да није хтео више о тој ствари да говори.

Првош се примакну прозору, али се одмах и окрете. Одоздо се чуше звуци музике.

— Гле! ено излазе из капеле; сад ће на венчање у Гњилан... Зацело да би и деспот присуствовао овоме весељу, да га само не задржавају много прече ствари...

— Боље је, много боље, што није овде.

— Да, да; — гунђаше Првош. Ти би онда друкчије мислио, да је он међу нама... И Првош се окрете на другу страну, као да није хтео читати тугу и гнев на Владимирову лицу. На један мах лице му пребледе.

— Владимире, поче збуњено и уплашено; погледај тамо... То је ужасно!...

Владимир несвесно подиже главу и гледаше тамо, камо беху управљени Првошеви погледи.

С друге стране замка, на плуњском путу, докле је поглед могао допрети, виделе се неке црне пеге, које су се непрестано кретале.

Владимир немарно окрете главу.

— Којешта!... Весео народ, који долази да поздрави нову невесту...

— Ја бих се смео кладити, да их та веселост стаје живота... Погледај боље!

Владимир сада, на Првошев захтев, обрати боље пажњу на тај „весели народ“, који се све брже и више примицао замку. Међу масом, која није ишла, него трчала, угледа и неколико перјаника, који су хитали двору.

— Да ли је то могуће? Народ долази као у страху? Па ови перјаници?... Твоја се слутња обистињава.

Првош не скидаше очију са свога друга.

— У случају опасности, а она је сигурна, шта би чинио, Владимире? — Шта да чинимо?

— Да се боримо! био је одлучан одговор младога гњиланског управника.

— Ах!... Првош стеже руку своје Владимиру, као да му је хтео рећи, да је тек сада прави витез.

После неколико тренутака могло се све јасно распознати: народ је у очајном страху врвео к замку.

Дакле је доиста претила велика опасност двору великога војводе Оливера, његовој војсци, његовоме народу, а он сâм о томе није чуо још ни једне једине речи.

Владимир се спреми, Првош учини то исто.

— Првошу, ја одмах одлазим у Гњилан, а ти што брже можеш спреми посаду у замку и извести Оливера. С Богом!

— До виђења!

Владимир оде у коњушницу. Ту га је већ чекао оседлан коњ, који је са господарем требао, да прати невесту. Али је био друге судбине. И Владимира није нико видео, кад је изашао из замка, сем стражара на капији — он у највећем трку одјаха у Гњилан.

Првош пролажаше журним корацима кроз веселе редове сватова тражећи Оливера. Гдегод је прошао, свак му је на лицу могао прочитати узбуђење и узнемиреност. Нашао је великога војводу и приђе му.

— Велики војводо, — говораше тихо Првош,

да се не би околина на мах збунила, — опасност нам прети; Турци продиру...

У Оливера се лице помрачи, сав уздрхта. Околни се гурању да чују, шта се то догодило.

— Кад? Како? промуца Оливер.

У место одговора у двориште улети неколико војника, а за њима преплашени народ, вичући из свега грла:

— Турци!... Турци!...

— Господару, — поче један војник, — Османлија је врло много. Гдегод су пролазили свуда су пљачкали и робили; народ им се није могао нигде одупрети...

Сви су већ дознали за тај немили глас. Сватови су дрхтали у страху а невеста је стајала бледа и непомицна. Драгош се обазирао на све стране, као да је хтео наћи или утехе или помоћи.

Првош је ликовоао међу свима: храброст му је чвршћала срце; овај му је пак случај био милији, него да се венчање свршило, јер ко зна онда, шта би било с Владимиром и Зораидом.

Мати је била бледа; изгледало је, као да је изгубила и поглед и говор. Свага је изда; немоћну сместише је у њену одају.

Оливер је једини био још све једнако хладан и присебан. Храбрио је госте и одмереном хитрином издавао наредбе, које су биле потребне за овакав случај. Тражио је Владимира — али њега није било. Првоша нису такође могли наћи, јер се задржао око посаде.

Првош је уредио дотле већ посаду и разместио на потребна места за одбрану — па је онда тек јавио Оливеру, да је све спремљено. Од њега дозна велики војвода да је Владимир отишао у Гњилан.

И гости се већ беху поделили. Мушки се спремили за борбу, а женске се посклањале по сигурним одајама.

— Божја је воља, — испраћаше их Оливер. Он је велики и моћан; он ће нам помоћи, да спасемо и себе и вас

— Зораида, нека те штити милостиви Бог! дрхтећи збораше Драгош. Узе је за руку и пољуби јој студно чело. Очи му се засветлише сузним капљицама, а около срца сви му се тешки бол.

Зораида га погледа као да се хтеде уверити о његовој одважности. Лице јој се промени, крв јој се следи и обузе је самртнички страх. Она не гледаше у његовим очима ону срчаност и ведрину, као што се оне негда ведро блистале у Владимировим очима. Слутила је да је то његов последњи пољуб и да су с овим на свјгда развојени.

С тугом се растадоше. Слаби и немоћни одоше у скривене одаје, а одбрана замка очекиваше бој...

Зораида је била сама у једној великој дворани; клекла је пред Христово распеће и тихо се молила Богу...

Како је судбина променљива!...

Један само тренутак постаде мост и граница између две крајности. До пре неколико тренутака било је неизмерно весеље, а сада све тужно, све застрашено и сви упрли своје погледе к небу и моле божју милост... О! како је тај тренутак био несрећан. Он помути радост стотинама душа и разагна ону ведрину са толико лица; раздвоји веренике, уби родитеље...

Па зар је то морало баш сада бити? Па зар да освета изабере баш онај дан, кад је срце

пуно миља; кад се заборавило и на тугу и на јад? Па зар је судбина баш тако немилостивна, да у толикој срећи покаже своју моћ једним само несрећним тренутком? Зар је случај баш тако хтео, да Сулејман изабере ово време за своју освету и да баш тога дана изненади весели двор?...

Да ли је тиме Бог хтео усрећити само једну душу, која је била далеко усамљена и одвојена од срећних људи? Да ли је пак Божје провиђење тако то хтело да задовољи одбачено срце, које се задовољава тугом и осветом? Можда је хтео да покаже, како неправедно не треба водити освету над оним, што је тако судбом одређено? О! да ли је он милостив? Зар предпостави једну унесрећену душу стотинама веселих срдаца?

Бог је праведан!..

5.

Из далека већ допираху звуци источњачке музике, који наговештаваху да су Османлије били близу.

Турци се сад сасвим примакосе. Замак је био заговорен са свих страна, покретни мостови подигнути. Оливер није намеравао да се упушта у бој на отвореном пољу са оно мало посаде противу толике османлијске силе; он је ишчекивао помоћ из града.

Турску војску предводио је Сулејман, Махмудов син, који је пошао да освети и очеву смрт и пропаст његове војске код Гњилана. Собом је водио преко петнаест хиљада одабраних војника; огромну већину сачињавала је ксџица.

Са ужасном виком и алакањем Турци се приближише замку, знајући да је ту стан врховног заповедника, великога војводе Оливера.

С тешком муком премостише Ситницу нека одељења Сулејманове војске; почеше нападати на капију и пети се уз бедеме. Али је сваки покушај био узалудан — свакога су пута били одбијени с великим губитцима: падајући мотви и рањени, од српских стрела и копаља, у дубоке опкопе око зидова и у мутну Ситницу, која их је за навек примала у своја окриља.

Такав несрећан бој за Турке трајао је дуже од једнога часа. На једанпут се Турци уско-мешаше и повукоше од замка. У даљини су приметили густе редове српске војске, коју су час по час заклањали облаци прашине.

Првош је био на кули видарници, и кад је угледао помоћ брже сиђе да обрадује своје. Глас о помоћи одушевио је све; и громовити узвици захореше им се из грла.

По Оливеровој заповести отвори се главна градска капија и спусти се мост. И из замка полети чета храбрих витезова, коју је водио одважни старина Оливер, за њим Првош, па Драгош и његови другови — сви они учине јуриш на Турке.

Логотет деспота Стефана Високог, Влајко Томашевић остао је у замку, да сачува поредак.

Тим изненадним нападом из замка, а још видећи да се Србима приближава помоћ, Турци се збунише и почеше уступати. У томе стиже и војска из града; и отпоче прави бој.

Око пет хиљада Срба борило се противу силе од преко петнајест хиљада. Међу Србима борцима било је и оних пет стотина коњаника, које је Владимир повео из Крушевца у помоћ Оливеру. Од тих пет стотина остало је иза првога боја до четири стотине педесет или шесет, остали су били изгинули...

Сулејман је храбрио своје војнике, не дајући им да одступају. У почетку је изгледало да ће победити Турци.

Владимир је уступио главно заповедништво над свом војском Оливеру. Његов старачки, али громки, глас соколио је и храбрио војску. Уз њега је био и Драгош, који се такође храбро борио. И Владимир и Првош показаше и овога пута своју храброст и одважност.

Срби почеше напредовати. Али усред најбољег успеха Оливера згоди велика несрећа.

Један турски војник управи своје копље на њ. И ударио би га био посред врата где га не заклањаше панцир али би спасен. Ударац намењен Оливеру, згоди посред незаклњених груди Драгоша, који се радо жртвовао за живот оца своје веренице. И он паде издишући; последње су му речи биле:

— Поздрави Зораиду.. Чувај је... — и издахну.

Оливер се саже и пољуби хладно Драгошево чело. Војници, међу којима су била и два Драгошева друга, подигоше мртво тело и једва изнесоше из боја.

— Напред, јунаци! — узвикиваше у очајању велики војвода. Војска се охрабри и потисне Османлије.

Алије сада и Владимир био у опасности. Турци га беху опколили са свију страна, ма да се он још јуначки бранио.

У томе долети на ту страну и Сулејман, коме је пало у очи држање његових копљаника и јунаштво младога српскога витеза. Сулејман је био страшан, разјарени тигар, који тражи свога непријатеља да му се грозно освети...

Оливер није био далеко и могао је видети да његовоме љубимцу грози опасност. Позивао је војнике, па и сам је продирао напред, да би се само докопао тога места. Али је Сулејман био већ пред Владимиром и као да је знао, да је он нанео смрт његовоме оцу, цикну као гуја:

— Ха! крвнице, где је отац мој?... И сабља полети да му одруби главу.

Али је Владимир био вешт и одби му ударац. Сулејман понови још једанпут, сада много силније и одлучније. Владимир не имаде времена да му одбије тај ударац, — али Сулејман паде без речи. —

Владимир загрли Првоша — он га је спасао.

Сада се отвори жестока борба око мртвог Сулејмановог тела. И Владимир и Првош одбијаху ударце и мишице им већ малаксаше. Турци навалише још жешће. Једно младо Туре залети се на Владимира, али брже паде него што је дошло. Друго удари на Првоша, па и оно не бејаше боље среће.

У један мах Владимир пребледе. Десница му клону обливена крвљу. Не осетив задобио је две ране: једну у руку, другу у груди, испод леве сисе. Моћ га издаде и хтеде клонути. Али Првош то опази и придржи га. Један му стари војник прискочи у помоћ, узму га у наручје и изнесу из боја.

Турци би их исекли на комаде, али им Оливер стиже у помоћ. Лице му је било мрачно, а из груди му се оте тежак, болни јаук. Очи му се наводнише сузама; пригне се и пољуби га. Владимир отвори очи и тихо му прошапута:

— Опрости ми!... Опрости... — даље није могао, јер је дисао врло тешко...

*

Турци су узмицали...

Првош уз припомоћ онога војника однесе рањенога војводу у замак и смести га баш у ону исту одају, у којој се Зораида молила Богу.

Крај њених је ногу на поду већ лежао увели један цветак, а суза по сузу падала је на њ и росила његову смежураност. Он је мирисао на ружичаста недра, у којима је, ето, почивао до његове смрти. То је био онај „поменак“, Драгошева успомена. Мртав је Драгош, увенуо је и он. Зораида је тужнo јецала над њим, спомињући Драгошево име, наричући за његовим животом. И до ње је био већ допрео глас о његовој смрти.

Кад су унели рањеника Зораида је била непомична; није их ни чула нити видела. А ни Првош њу није видео.

Владимира положи на под; војник му је придржавао немоћну главу. Првош је неко време са сузним зчима клечао код свога друга. После се подиже спреман да псђе

— Владимире, опрости ми, ја морам у бој... Пољуби га у чело, које је било орошено крупним капљицама самртничког зноја.

— Кад не даш, да ти се рана превије, помоћи друге нема... Нека те Бог чува!

— Иди... мој верни друже... добри мој Првошу... Бори се за част и слободу српскога оружја и имена... Ох! то је тако слатка смрт... Хвала ти!... веома ти хвала... Снага га издаде и бол га савлада.

Првош баци још један поглед на свога друга, и не видећи опет Зораиду, оде.

Владимир је тешко дисао; очи су му биле

затворене. Војнику се стеже срце, сузе му потекосе и једва проговори:

— Војводо, где си рањен?

Владимиру је био познат тај благи глас, отвори очи и позна свога старога слугу, који га је верно служио, још некада док је у замку био код великога војводе као часник. Болан му се осмејак указа на бледоме лицу, и у место одговора, покаже руком крај срца.

Војник се заплаче; клекне крај свога војводе и љубљаше му студене руке...

Рањеник је морао осећати тешке болове, јер је тешко уздисао. Али је изгледало да га нису толико болеле задобивене ране, колико га је тиштила само једна рана — рана, коју му је Зораида задала.

И сада у своје тешкоме болу, Владимир се сетио Зораиде; то га је силно болело. Али он више није мислио на освету; он је више није мрзео — сажаљеваше је само... Бог је зар тако хтео, да се његов мач не криви о душу једне слабе и лакоумне женске.

У његовој је руци правда и света!

Владимир је тешко уздисао, и као да су ти уздаси допрли и до Зораиде и сметали њеној побожној молитви.

Зораида се трже, осврну се, прекиде молитву и подиже се. И сад тек угледа рањеника и приђе му ближе. Војник чу шум и погледа.

— Светла кнегињица...

Она не одговори ништа. Немо крочи још ближе. И тек што угледа рањениково бледо лице, трже се и врисну:

— Владимир!?!... Он... Он... Ах! мој Боже!... сва уздрхта и поведе се.

— Кнегињице, опрости... — мољаше је војник да не разбуди смртног рањеника.

Али је Владимир био будан. После њенога узвика он отвори очи, погледа унаоколо и таман хтеде запитати, ко је то викао, али угледа Зораиду наслоњену на стуб како тужно јеца. Чело му се скупи; хтео се подићи, али га напусти снага. Са усана му се чуо шапат:

— Ти... ти... Зораида... Прибере снагу и и благо рекне војнику да се удали.

— Али, војводо.. — мољаше га војник.

— Иди... иди... хвала ти... Бог те наградио...

Стари се слуга с негодовањем подиже, скиде свој огртач и подметну му га под главу. Са сузама у очима он остави свога доброга војводу.

— Зораида! — зовну је јачим гласим. Ходи к мени... ходи ближе...

Она се прену; чула је његов глас и хитро му приђе. Клече крај његових груди и спусти главу јецајући тужно.

— Зораида, ти плачеш?... Да ли ти помен на наше срећно детињство нагони сузе, да ли наша невина, искрена љубав? Глас му је чудно дрхтао.

— Опрости ми! Ох! опрости ми, Владимире... Ја сам погрешила... Смилуј се!... — очајно га мољаше Зораида. Тешко зајеца, а глава јој клону на његове груди.

— Зораида, увиђаш ли Божју правду?... Та, Бог не остаје... — и он се угуши у сузама.

— Смилуј се!...

— Ах! Зораида, рану што ми зададе ти, нигда преболети нећу моћи... Ја осећам да ћу ево, умрети, али ће и она лећи са мном у мрачни гроб... Ој, она ме тако боли!... Ми смо се, Зо-

раида, љубили и наша је љубав била и Богу угодна.. а ти... Па зар си могла имати тако немилосрдно срце?... Ох!... ти... ти си тако грозно поступила са мном... ти си ме могла одбити тако немилосрдно... О, Зораида!... Зораида...

Ах! Владимире, доста је; тако ти Бога, престани, не говори више тако... Убиј ме!... Да, убиј ме... Глас је издаде — глава јој је била крај његове.

— Зораида!... уздах му параше груди. Подиже обадве руке, склопи их, подиже очи к небу и тихо прошапута:

— Умилостиви се, Боже, грешници... Спусти руку на њене свилене власи, а топла суза из његова ока паде на Зораидино лице.

— Покајање је опроштење свију грехова. Смилуј се, Боже, на нас... Ми се кајемо...

Зораида се чисто прену. Осети његову руку на својој коси и лице јој се засветли срећним осмејком. Обви му руке око врата, а речи су јој дрхтале:

— Ти си ми опростио?!

— Зораида, ја те опет љубим!...

— Владимире, ти си мој!... Била сам неразумна; али си ми ти опростио... Ја ћу те љубити... до смрти ћу те љубити...

Зораида принесе своје помодреле уснице његовим хладним, бледим устима — и опет су се љубили; опет су задовољство и срећа били међу њима.

— Зораида, мој мили анђеле, нека је све заборављено. Теби праштам ја, а мени ће опростити велики Бог... Тамо, пред Божјим престолом бићемо заједно...

И Зораида се стресе. Глава јој клону и једва, нечујно прошапута:

— Владимире!..

— Зораида.. С Богом... с Богом...

— Владимире... Ах!..

— — — Блажени и тихи осмејак лебдео им је на бледоме, увеломе лицу. Румен и свежину обли самртно бледило. Загрљени беху спремни за небесни рај..

Били су мртви...

6

...Победа! Победа! Живео велики војвода Оливер!... Ура! тако се хорили гласови по замку. И победници се враћаху; Турци су опет разбијени. Али ипак четири лица била су тмурна и намргођена: Оливер и два друга Драгошева жалили су за њим, а Првош је жалио и стрепио за рањена Владимира журећи се његовој одаји.

Кад је Ана чула да су Турци растерани пође у сусрет победницима. Знала је да се Зораида моли Богу и зато сви пођоше прво по њу.

Ушли су у одају.

Страх и ужас! Ана врисну и посрну. Придржаше је, али им се она оте из руку, падне на мртво тело своје кћери и несвесно је љубљаше; остали осташе скамењени.

Чуло се већ свуда о смрти Зораидиној и Владирировој; Оливер и Првош беху као громом погођени и обоје су хитали својим мртвим љубимцима...

Ено их!

Отац љуби хладно лице своје мртве јединице а Првош грли и нариче над добрим и верним својим другом..

Њихова је смрт била тајна за све. Родитељи се домишљаху о пређашњој њиховој љубави, као

да јој је срце морало препући од велике туге и за Драгошем и сада за њим.

Тако мишљаху они.

*

Све је мирно и тужно...

Птичице се ућутале; ветрић не попиркује, само Ситница шуми плачно и носи крвцу рањених јунака. Бојиште је пусто. По гдекоји само гавран и јастреб загракће и залепрша се над мртвим лешинама — али опет одлети даље: додијала му је и крв и борба... Турака нема; Срби су спремили и покопали пале борце. Па и Драгош је међу њима. Тај цвет, који је тако лепо мирисао — увео је и легао у гроб, да отпочине од светског умора... Свршено је. Остатак четири стотине и педесет деспотових коњаника спремио је логотет Влатко Томашевић и путоваће у Крушевац да однесе тужну вест своје господару...

Сунце је већ залазило, а из замка се разлегао тужни звук звона; као да и сама жале за покојницима, које прате гробу...

Она иста господа што су се и веселила и борила, иђаху сада за спроводом тужним, укоченим корацима и погнутом главом.

Дан је био веома жалостан!...

Обадва су сандука спустили један крај другог. То је била жеља Зораидиних родитеља — кад су заједно умрли. Тако је и Бог хтео. Првош се тада једва растао од гроба свога Владимира.

* * *

После неколико недеља виђале су се две црне прилике, у калуђерским ризама, свакога дана,

по сунчеву заласку, на једноме гробу, близу града Гњилана. — Оне су тамо јецале и нарицале.

Једна, која је била женска, звала се Евдокија и била је веома слаба и немоћна. Лице јој је било одвећ смежурано и тужно.

Друго је био веома сед и изнурен старац, по имену Симеун...

Читаоци ће се моћи одмах досетити да то није био нико други до велики војвода Оливер и његова супруга Ана; они су се одмах покалуђерили после онога несрећнога дана. И молили су се Богу све до скоре смрти своје у тамним ћелијама за душе — лепе Зораиде и витеза Владимира.

Од њиховог замка између Плуња и Гњилана није наскоро ни трага било; — још оне исте године сагорео је и срушио се био.

Првош је и даље остао у српској војсци војвода. Служећи верно деспота Стефану доживео је и владу деспота Ђурђа Бранковића, Стефанова наследника. И даље је презирао женски свет а вечито жалио свога дсброд друга Владимира...

ПОГОВОР

Врло је занимљива историја овога рукописа, који, ето, имате као књигу пред собом а коју сте вероватно већ и прочитали. Ја ћу вам је са неколико речи испричати. Њен је писац, врло млад човек пун заноса и воље (види се из других његових радова) за лепу књижевност, оставио овај рукопис пре ваљда 25 година. После његове ране и насилне смрти остану осим овога још многи други рукописи оригинала и превода. Како је био презадужен — био је мали чиновник, уз то још не самац — купујући само одабрана и скупоцена дела из наше и стране литературе, на тражење приватних поверилаца паланачких све његове ствари „буду изложене јавној лицитацији.“ Осим другог његов писаћи сто, нешто старијега стила, купи, споредно је по што, један касапин и претурајући по фијокама види да је ту много хартије и исписаних табак, па нареди момцима да сву хартију и табак одмах однесу у касапницу за употребу. Али на молбу једнога свога познаника, који је видео одмах да ће у тим хартијама бити нечега и од веће вредности, уступи све то овоме за исту толику количину обичних наших новина старих. Кад је сада нови господар прегледао све рукописе био је изненађен врло много, да је ето, само један пуки случај спасао од пропасти Витеза Деспота Стефана.

Са врло малим поправкама, које су без икакве сумње морале бити учињене, излази у наш свет ова историјска приповетка из прве половине 15. века. Наша је књижев-

ност овога правца врло сиротна, те ће јој ово дело бити знатан прилог. Својим садржајем, па лаким језиком дело ће нарочито бити погодно за лектуру нашој омладини, особито школској, којој треба што више у овоме времену разбудити вољу за нашом историјом, за географијом, језиком, животом народним. Ако ово дело успе у томе, највећи део благодарности припашће издавачкој књижарници.

Београд, септембра 1921.

СКАЛИЦКИ
